100. YILINDA
KUZEY KAFKASYA CUMHURİYETİ
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

12 Mayıs 2018
Ali Emiri Kültür Merkezi
Fatih, İstanbul

<u>Organizatör Kurum ve Kuruluşlar</u>
Kafkas Vakfı
Çerkes Dernekleri Federasyonu
Oset Alan Kültür Derneği
Kafkas Çeçen Muhacirleri Derneği
Apsuvara-Kiaraz Grubu

İÇİNDEKİLER

I. OTURUM

II. OTURUM

III. OTURUM

100. YILINDA

KUZEY KAFKASYA CUMHURİYETİ

İstanbul, 2018

Şükranlarımızla

Sempozyum etkinliğinde,

ömürlerini Kuzey Kafkasya'nın birliği idealine adamış

Yılmaz Nevruz, Sefer E. Berzeg, A. Hazer Hızal,

merhum **Osman Çelik,** merhum **M. Aydın Turan** ile

KHK liderlerinden, Adige toplum önderi **Ruslan Ğuaşö,**

Organizasyon Komitesi'nce hazırlanan

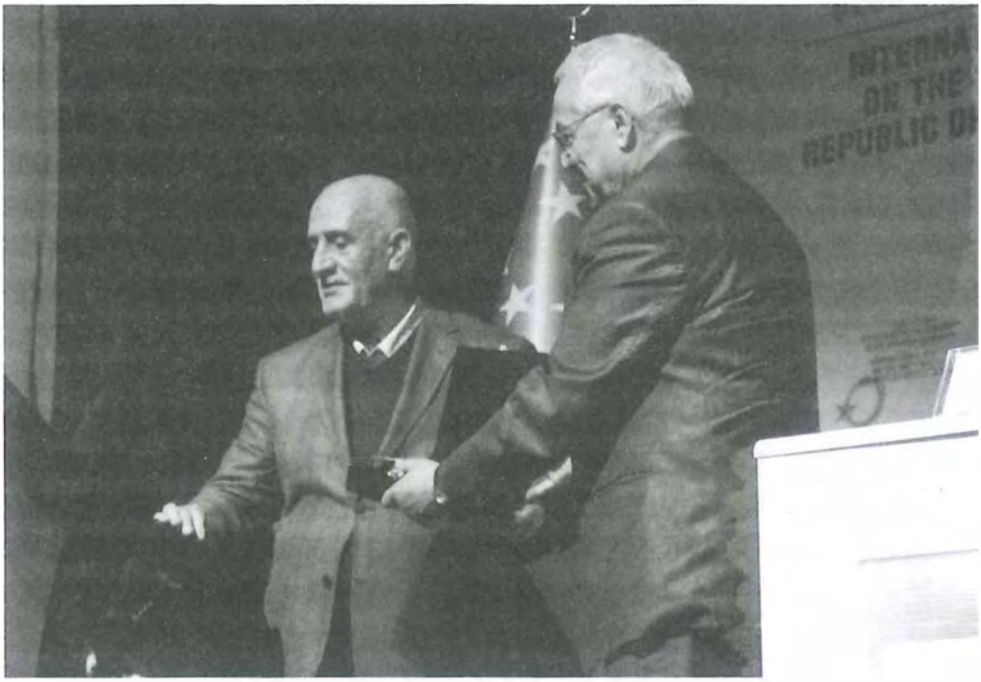
şükran plaketleri ile onurlandırıldı.

Yılmaz Nevruz'a plaketini Kafkasevi Derneği Başkanı Ahmet Kış takdim etti.

S. Ersin Berzeg plaketini ÇERKAD Başkanı Prof. Dr. Günsel Şurdum Avcı'nın elinden aldı.

Ahmet Hazer Hızal'a plaketini Şimali Kafkasya Derneği Başkanı Rahmi Demiral takdim etti.

Merhum M. Aydın Turan'ın plaketini, dava arkadaşı Nail Sönmez eşi Nurcan Aydın'a takdim etti.

Kafkas Vakfı Başkanlarından İsmail Tunçbilek'in takdim ettiği merhum Osman Çelik'in plaketini ailesine iletilmek üzere gazeteci Erol Karayel teslim aldı.

KHK liderlerinden ve Adiğe toplum önderi Ruslan Ğuaşö'ye plaketini Çerkes Fed Genel Başkanı Dr. Nusret Baş takdim etti.

1. OTURUM

Moderatör:
Prof. Dr. Halil Bal

Konuşmacılar:
Aslanbek Mirzoyev (Kabardey-Balkar C)
Ahmed Murtazaliev (Dağıstan C)
Altay Göyüşov (Azerbaycan C)

DAĞLILAR CUMHURİYETİ 1918–1919 KUZEY KAFKASYA HALKLARININ DEVLET İNŞA VE BİRLEŞME DENEYİMİ (Dağlılar Cumhuriyeti'nin 100. yıldönümü)

ASLANBEK MİRZOYEV[1]
Beşeri Bilimler Arş. Enst.
Nalçık / KBC

Özgün bir kültüre sahip en eski halklar olan Çerkesler, Abhazlar, Abazalar, Çeçenler, İnguşlar ve Dağıstanlılar'ın tarihi anavatanı, Avrupa (Batı) ve Asya (Doğu) uygarlıklarının kesiştiği noktada bulunmaktadır. Bu halkların hem Batı, hem Doğu kültüründen oldukça farklı olan kültürlerinin kökleri yüzyıllara dayanmaktadır.

Etnik çeşitliliğe rağmen, ortak Kafkas kültüründen ve Kafkasya'nın yerli halklarının benzerliğinden söz edilebilmektedir. "Kafkasya'nın yerlisi" terimi ünlü Kafkasya uzmanı, Rusya Bilimler Akademisi muhabir üyesi Dr. S. A. Artyunov tarafından önerilmiştir[1]. O "Kafkasya'nın yerli" halkları olarak sadece Abhaz-Adige ve Nah-Dağıstan halklarını kabul etmiştir. Genel Kafkasya değerleri ve zihniyet, belirli bir derecede, Kuzey Kafkasya'nın Türk dilli halkları Kumıklar, Karaçaylar, Balkarlar ve İran dilli Osetinlerine de özgüdür [2, s. 40–41]. Çeçen milli kurtuluş hareketinin ideologu Z. Yandarbiev bu tespiti "Kafkaslık" ("кавказскость") terimi ile tanımlamayı önermiştir [3, s. 401–405]. "Kafkaslık", Kafkasya Kimliği fenomeni, konuyla ilgili belirli çalışmalar bulunmasına rağmen henüz bilimsel olarak yeterli derecede araştırılmamış konulardan biridir [4, s. 131-136].

1 **ASLANBEK SULTANOVİÇ MİRZOYEV**
1965 yılında Kuzey Osetya'nın başlenti Vladikavkas'da dünyaya geldi. 1990 yılında Kabardey-Balkar Devlet Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 1990'dan 1996'ya KBC Ulusal Müzesi Sergi Bölümü Başkanı, Kıdemli Araştırmacı olarak çalıştı. 1994 yılında, etnoloji ve antropoloji enstitüsünde lisans eğitimine devam etti. 1997'de yüksek lisansını tamamladı. 1996'dan bu yana Kabardey-Balkar Beşeri Bilimler Araştırma Enstitüsü'nde Etnoloji ve Sanat Bölümü'nde kıdemli araştırmacı olarak çalışmaktadır. "Çerkes Ordusu-Zek'ue / 18. Yüzyılda Çerkeslerin Askeri Yaşamlarının Tarihi" isimli bir kitabı vardır. Abhazya Özgürlük Savaşı'na katılan Mirzoyev "Abhazya Kahramanı" ünvanına sahiptir.

Şüphesiz Kafkasya kimliğinin zihniyet ve siyasi kültür özelliklerinin oluşumunu, Kuzey Kafkasya halklarının tarihsel gelişim süreci etkilemiştir.

Savaş çok eski zamanlardan beri Kafkasyalıların yaşamında büyük yer işgal etmiştir. Önemli bir stratejik bölge, Asya'dan Avrupa'ya açılan kapı olarak Kafkasya sürekli askeri genişleme alanı olmuştur. Buradan sayısız fetihçi geçmiştir: İskitler, Sarmatlar, Hunlar, Hazarlar, Cengiz Han ve Timur Orduları gibi... Birçok devlet Kafkasya'yı kendi çıkar bölgesi olarak değerlendirmiş ve yerli kabile ve halklarla uzun ve yorucu savaşlar yapmıştır. Yabancı işgalciler ve komşu halklarla savaşın yanı sıra, birçok etnik gruba ayrılan Kafkasyalılar sıkça iç savaş halinde de olmuştur [6, 25].

"Yaşadığımız yeryüzünde, özgürlüğünü ve bağımsızlığını Kafkasya sakinleri kadar büyük bir azimle savunan ve aynı zamanda daha çok komşularını kaygılandıran bir halk daha yoktur. Tüm bu halklar büyük bir savaşçı kabiliyete sahiptir" şeklinde ifade etmiştir Rus askeri tarihçi İ. Blaramberg [7, 25].

Kuzey Kafkasya yüzyıllar boyunca sürekli savaş halinde bulunmuştur. Bu şekildeki iç ve dış gelişim şartlarında, bilhassa, sürekli dış yayılmacılık tehdidi, iç savaşlar, siyasi istikrarsızlık, düzenli ordu ve diğer unsurları ile merkezi bir devletin bulunmaması, ayrıca Kuzey Kafkasya halkları nüfusunun nispeten azlığı, kendini koruyacak ve dayanıklılığı sağlayacak kendi mekanizmalarının, kurumlarının ortaya çıkmasını gerektirmiştir.

Bu tür mekanizmalardan birisi, Kuzey Kafkasya halklarının son derece askerileştirilmiş yaşam tarzı ve yüksek askeri seferberliğinin korunmasını sağlayacak sosyal kurumlarının bulunmasıdır. Silahlı baskınlar (binicilik) kurumu ve halkın genel silahlanması bunlara örnek verilebilir. Kafkasya'da, ev hizmetlileri (köle) hariç, toplumun tüm üyeleri silah taşıma hakkına sahipti. Kuzey Kafkasya halklarının antik kaynaklarda bile yer alan savaşçılığı topluma, bilhassa siyasi bağımsızlığı koruma aracı olarak aşılanmıştır. Özgürlük ve bağımsızlığını, dolayısıyla örf-adetlerini, özgünlüğünü, ahlaki-etik değerler sistemini koruma arzusu söz konusu halkların yaşamının öncelikli sebebi olmuş, zihniyetinin temelini oluşturmuştur.

Anlaşıldığı üzere Kuzey Kafkasya kültürü çok katmanlıydı. Somut tarihi şarta bağlı olarak belirli katman (kültürel tema) hâkimiyet kazanmaktaydı. Erken ve geç ortaçağda ve bağımsız varoluşun son günlerine kadar Kuzey Kafkasya toplumunda temel kişilik "asker", hâkim konu ise "savaş kültürüdür" (askerileştirilmiş yaşam biçimi). Kuzey Kafkasya kültürü "askeri kültür" olarak tanımlanmaktadır.

Söz konusu halklar için milli toplumsal özgürlük ve bağımsızlık değerleri son

derece önemli olmuştur. Bu bağlamda, toplum çıkarlarının birey çıkarlarından üstün olduğu Doğu kültürü ile benzerliğe sahiptir. Fakat geleneksel Kafkas kültürü bireysel özgürlük ve insan hakları değerlerinin ehemmiyeti anlamında da, ayrıca bireysel kültürü önemsiyor olarak yorumlanabilmektedir. Gelenekler, örf-adet, görgü kuralları, sosyo-kültürel yaşam, sosyal statüsüne bakılmaksızın her bireyin onur ve haysiyetini korumaya yönelik olmuştur. Bireysellik daha çok Batı kültürüne özgüdür. Kafkasya'nın, coğrafi konumu gereği üstlendiği Batı ve Doğu kültürleri arası diyalogda üstlendiği önemli rol dikkate alındığında, belirtilen gerçeğin dış medeniyet etkileri ile açıklanması daha kolay olacaktır. Bu bağlamda, tarihte Kuzey Kafkasya üzerinden geçmiş ve ticari kervanlarla maddi eşyanın yanı sıra kültürel değer ve fikirlerin taşındığı Büyük İpek Yolu hatırlatılabilir. Yine de Kafkas kültürünün hem Batı, hem Doğu modeline olan bazı benzerliklerine rağmen, kanaatimizce yerli köklere sahipti.

Kafkas medeniyeti ve kültüründen söz ederken, aşağıdaki özellikler ifade edilebilir:

– **Sosyal-coğrafik genişleme:** Yeni topraklar kazanma, diğer halkları fethetme gereksinimi bulunmamasından dolayı temelinde savaşçı değildir. Özgürlüğü yüksek değer olarak değerlendirirken, diğerlerini hümü altına almaya (köleleştirmeye) çalışmamaktadır;

– **Geleneksel savaşçılık:** Daha eski kültür katmanlarına oranla ikincil gerçekliktir. Tarihsel gelişim şartları ile ortaya çıkan bu özellik milli kültürün çekirdeğini, temel etnik değerleri muhafaza etmeye ve korumaya hizmet edecekti. Kültür zamanla askerileşmiştir, fakat başlangıçta bu özellik yoktur;

– Kuzey Kafkasya halklarının tarihsel gelişiminin bir diğer özelliği, **olağanüstü muhafazakârlık** ve aynı sosyal yaşam, kurumlar, örf-adet, gelenekler ve ahlak değerlerinin yüzyıllardır istikrarlı bir şekilde nesilden nesle taşınmasıdır;

– **Geleneksel kültür kendi kendine yeterli ve muhafazakârdır.** Kafkasyalılar kendilerinden ve yaşam tarzından memnundur. Bunun zihinsel yansıması Abhaz-Adige dilinde görülmektedir. Stanislav Lakoba bunu edebi-felsefi yazılarından birinde, "*Abhaz dilinde beş geçmiş, bir şimdiki ve iki gelecek zaman vardır. Bu sistem bir halkın bir tür şifresi olabilir mi... görünüşe göre Abhazlar geçmişi tercih ederken, bu günü asla ciddiyetle kabul etmemiş, fakat daima geleceğe dair umut taşımıştır*" şeklinde belirtmiştir [8, s. 41]. Kafkas kültürünün amacı geçmişin canlandırılması ve ideal bir model olarak geleceğe aktarılmasıdır;

– **Dış etkenlere kapalıdır, bağımsızdır ve duyarsızdır.** Açık sistem ve istilacı

yabancı uygarlıkların etkileri (Kafkas-Rus savaşları sonucunda olduğu ve günümüzde devam ettiği gibi), etnik gelenek ve kültürün tahribatına sebep olmaktadır;

– **Halkın karakteri (zihniyet),** tıpkı bir bireyin karakteri gibi temelden oluşmakta ve sonsuza dek devam etmektedir. Bununla birlikte zihniyet ancak belirli şartlar ve sınırlar içinde gelişebilir; başka türlüsü, söz konusu etnik grubun fiilen çöküşü ve yok oluşu demektir [9, c. 135]. Kafkasyalıların zihniyeti psikolojik muhafazakârlıkla, dünya algısının bütünlüğü ile farklılık yaratmaktadır [10, s. 386].

Tüm yukarıda açıklanan hususları göz önüne aldığımızda Kafkas kültürünün yabancı kültürlerin etkisine kapalı ve duyarsız olduğu iddia edilebilir mi? Tarihte tamamen kapalı toplumlara çok ender rastlandığı belirtilmelidir (örneğin, Kolomb öncesi dönemde Güney Amerika'daki İnka uygarlığı). Avrupa ve Asya'nın kesişme noktasında, göç akımlarının, yayılmacı seferlerin ve yoğun ticari ilişkilerin yolu üzerinde bulunan Kafkasya ve yerlileri dış etkilerden kaçınamamıştır.

Kafkas uygarlığı ve kültürünün kapalılığı ve kendi kendine yeterliliğinden söz ederken, aşağıdaki hususlar dikkate alınmaktadır:

– Söz konusu kültür dış gücü algılamamış, yabancı değerler benimsetilememiştir; fakat kendi kültürüne tehdit oluşturmayan insanlar ve fikirler için açık bir toplum olmuştur;

– **Yeni değerlerin seçimi ve elenmesi bizzat Kafkasyalılar tarafından yapılmıştır;** bununla birlikte maneviden ziyade maddi değerler daha hızlı ve kolay algılanmıştır;

– **Manevi değerler (dini olanlar dâhil) ancak geleneksel değerlerle açıkça çatışmaması koşuluyla isteğe bağlı kabul edilmiştir;**

– **İstenmeyen uygarlık etkilerine karşı engelleyici kurumlar (mekanizmalar) mevcuttur.**

– Etnik grup, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi olarak kendi kendine yeterlidir (bu kendi kendine yeterliliğin bir sonucu olarak, milli gelenekler ve toplumsal kurumlar muhafazakârdır);

– **Yüksek seviyede etnik özfarkındalık vardır.**

Kuzey Kafkasya halklarına has **özgünlüğü koruma arzusu** ve **sınırsız özgürlük ruhu**, yüzyıllardır bağımsızlığın fiilen korunmasını ve sayısız fetihçi ve imparatorluklara direnmeyi sağlayan faktörlerdir. Bu özellikler aynı zamanda siyasi birleşmelerini ve merkezi bir devlet kurmalarını da engellemiştir.

Kuzey Kafkasya halklarının siyasi kültürüne özgü temel unsurlara örnek olarak,

geleneksel demokrasi ve öz yönetim değerlerinin mevcudiyeti, "özgür" insanın şeref ve saygı (öz saygı) yasasını oluşturan her şeye son derece titiz bir tutum, kodlanmış hak, ahlak ve görgü kuralları sistemi sayılabilir.

Kafkasya dağlı topluluklarının sivil özelliği ve demokratizmi, bazı Avrupalı bilim adamlarının tespitine göre antik ve Avrupa kent-devlet geleneklerine yakındır. Küçük topluluklar kültürü ve Kafkasya dağlılarının zincirleme (yatay) iç örgütlenme sistemi ile kendilerine has (topluluk geleneklerine bağımlı) sınırlı bireycilik, -diğer devlet oluşumları bünyesindekiler hariç- Kuzey Kafkasya'da güçlü bir devletin kurulmasını sağlamamıştır. Haklarının geri dönülmez şekilde bir hükümdara teslim edilmesi ve tamamen itaat edilmesi, Kuzey Kafkasyalılar için kesinlikle sıra dışı bir özelliktir [2, s.41–42]. Tüm tarih boyunca burada eşitlikçi ve seçkinci siyasi geleneklerin karşılıklı mücadelesi gözlemlenmiştir. Sonuncusu, yani seçkincilik, belirli Kuzey Kafkasya halklarında, örneğin Abhazlar, Kabardeyler, Laklar ve Kumıklar'da gelişmiştir. Onlarda feodal ilişkiler oldukça gelişmişti. Çok sayıda ve etkili aristokrasi sınıfı mevcuttu ve dolayısıyla yeterince gelişmiş devlet kurumları ortaya çıkmıştır. Fakat bu feodal devlet oluşumlarının bile siyasi sistemlerinde demokratik geleneklerin güçlü olmasından dolayı, tiranlık veya diktatörlüğün kurulmasına yol açan zemin oluşmamıştır.

Kafkasya'da, gerekli unsurlarıyla birlikte merkezi bir devletin bulunmadığı şartlarda, yasal görevini gerçekleştiren örf ve adet hukuku ve geleneksel toplumsal kurumlar geçerli olmuştur. Kafkasya halklarının gündelik yaşamını düzenleyici kurallar olmasaydı, normal iktisadi ve sosyal yaşam imkânsız olurdu. Bu bağlamda, İngiliz J. Longworth şöyle ifade etmiştir: *"Yabancıyı Kafkasya'da en çok şaşırtan durum can ve mal güvenliğidir. Hayal gücü, buradaki tüm halkın eşkiya olduğu ve her köşede veya tenha yerde bir soyguncunun beklediği tablosunu çizer. Ancak birkaç haftalık seyahat sonrası bu yanılgıdan kurtulacaktır. Her hangi bir yere yerleşince ve kimlik olarak misafir veya konuk statüsünü alınca artık tehlike hissetmeyecek ve gittiği her yerde, hatta Çerkesya'nın en vahşi yerlerinde bile samimiyetle karşılanacak ve macera arıyor ise hayal kırıklığına uğrayacaktır; zira burada kimse saldırmayacak, kuşatmayacak ve pusuya düşürmeyecektir. Bu ülkede kaldığım oniki aylık deneyim bu fikrimi desteklemesine rağmen, istisnaların olduğunu ve sınırlı ve halk kurumlarınca düzenlenmiş de olsa girişimci ruhun bazen kontrol dışına çıktığını eklemeliyim* [11, s.197].

Atalık, misafirperverlik, konukluk, hamilik gibi toplumsal kurumların bulunması sayesinde, Kafkasya sınırlarında, ayrıca dış dünyayla, diğer devletler ve halklarla ti-

cari, kültürel, iktisadi, sosyal, siyasi ve şahsi ilişkiler kurulabilmiştir. Belirtilen kurumlar, toplum için hayati önem arz eden belirli görevleri yerine getirmek üzere var olmuştur. Bu hususla ilgili S. Bronevskiy şöyle yazmıştır: *"Öfkeyi kılıçtan uzaklaştıran, düşmanlığı dindiren dostluk ve misafirperverlik, özel, sağlam ve insanlık için yararlı ilişkiler yaratmasaydı, Kafkasya'ya dağılmış farklı kabileler arasında askeri ilişkiler dışında her hangi bir başka ilişki olmayacaktı"* [12, s.127].

Kuzey Kafkasya'nın dünya jeopolitiğindeki büyük önemi, bölgenin güzelliği ve doğal zenginliğinden ziyade, Avrupa'yı Asya'ya ulaşım koridoru olarak bağlamasından gelmektedir. Buradan geçen ulaşım ağlarının güvenliği ve istikrarı için, Avrupa ve Asya ile ticari ilişkilere ihtiyaç duyan Kafkasyalılar da çabalamıştır. Ayrıca yerli elit kesim ticari vergilerden büyük gelirler elde etmiştir. Dolayısıyla siyasi istikrar önemliydi. İstikrarsızlığı jeopolitik genişlemeyi arzulayan komşu devletler getirmekteydi; Kuzey Kafkasya askeri birliklerin nakli için ulaşım koridoru olarak değerlendirilmiş ve hem Asya'da, hem Avrupa'da hâkimiyet kurmak isteyen tüm fetihçiler Kuzey Kafkasya sınırları üzerinden geçen ulaşım ağlarının kontrolü sorununu çözmeye çalışmıştır.

Geleneksel sosyal ve siyasi kurumlar, XVIII. yy'a kadar Kuzey Kafkasya halklarının ortak devleti olmamasına rağmen siyasi bağımsızlıklarını korumalarını sağlamıştır. Fakat XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kuzey Kafkasya halkları sömürgeci istila politikası ile Rus imparatorluğunun ciddi meydan okuması ile karşı karşıya kalmıştır. Rus imparatorluğu Kuzey Kafkasya üzerinden Transkafkasya ve Orta Asya'ya bağlanan ulaşım ağlarının kontrolünü ele almanın yanı sıra, yerli halkları kendi devlet-yönetim sistemine dâhil etmeye çalışmıştır. Bu ise Kuzey Kafkasya halkları için geleneksel sosyal kurumların yıkımı, temel değerlerin kaybedilmesi anlamına gelmekteydi. Kuzey Kafkasya halklarının siyasi birleşimi için ortak ideoloji ve siyasi platform gerekmekteydi. Geleneksel toplum şartlarında, etnikler arası, sınıflar arası çatışmaları ortadan kaldırabilecek veya yumuşatabilecek, Kuzey Kafkasya halklarını bir araya getirebilecek ve seferber edebilecek birleştirici ideoloji ancak dini ideoloji olabilirdi. Milli kurtuluş mücadelesinin ve birleşmenin bayrağı olarak İslam'ın seçilmesi, sınırlı askeri güç ve insan kaynaklarının Rus imparatorluğunun gücüyle karşılaştırılamayacak kadar orantısız olması bilincinden kaynaklanmıştır. Tüm halkların güçlerini birleştirmeden bağımsızlığın savunulması imkânsızdı ve Kuzey Kafkasya halkları, siyasi elit kesim liderleri, söz konusu birleşme ve seferberliğin vasıtası olarak İslam'ı seçmiştir.

Kuzey Kafkasya'da sömürge karşıtı kurtuluş hareketinin birinci ideoloğu ve si-

yasi, askeri ve dini lideri Şeyh Mansur olmuştur.

Ondan önce 1763-1779 yılları arasında Kabardey prensleri, Rus İmparatorluğu'nun sömürge politikasına karşı durmak ve bazı kaleleri Kabardey sınırlarına inşa edilen Azov-Mozdok sınır hattının ortadan kaldırılması için Batı Çerkesleri, Çeçenler ve Dağıstanlılarla ittifak kurma girişiminde bulunmuştur. Fakat bu sadece geçici bir askeri ittifaktı; siyasi birleşme ve ortak devlet kurulması söz konusu olmamıştır. Bu fikirler ilk kez, -daha sonra halk arasında Arapça "Muzaffer" anlamına gelen Mansur ismini alan,- Çeçen köyünden genç hatip Alda Uşurma (1760-1794) tarafından dile getirilmiştir. Hakikaten, kendisi kısa bir sürede, Çeçenlerin yanı sıra kısmen Kabardey prensleri, Dağıstanlılar, Batı Çerkeslerini bir bayrak altında birleştirmeyi ve Rus imparatorluğunun silahlı kuvvetlerine bir dizi mağlubiyet yaşatmayı başarmıştır. 1785-1791 yılları arasında Kuzey Kafkasya Dağlılarının milli kurtuluş hareketi lideri olmuştur. İmam Şamil, Şeyh Mansur'u rol model olarak değerlendirmiştir. Akademisyen M. Pokrovskiy 1923 yılında kendisini Kafkasya'nın ilk devrimcisi olarak tanımlamıştır.

Kuzey Kafkasya halklarının siyasi birleşimine ve sosyo-siyasi yapının İslam ile şeriat temelinde yeniden düzenlenmesine ilişkin seslendirdiği slogan önemliydi, fakat XVIII. yy sonunun mevcut şartlarında hayata geçirilemezdi. Bununla birlikte Mansur'un fikirleri yok olmamış, müteakip XIX. yy'da teori ve uygulamada geliştirilmiştir. Kuzey Kafkasya halklarının sömürge karşı mücadelesinin araştırmacılarının Şeyh Mansur'u, imamlar Gazi Muhammed, Gamzat-Bek ve Şamil'in öncüsü olarak değerlendirmeleri tesadüfi değildir. Ve Kuzey-Batı Kafkasya'da da Mansur'un gündeme getirdiği devlet kurma fikrini hayata geçirme girişimleri olmuştur.

19 Eylül 1834'de Şamil Dağıstan'ın üçüncü imamı ilan edilmiştir. Şamil 1834–39 yılları arasında Avar Hanlığı'nın topraklarını, dağlı Dağıstan'ın çok sayıda köy topluluklarını, neredeyse tüm Çeçenistan ve İnguşetya'nın önemli topluluklarını güçlü teokratik devlet-imamlık çerçevesinde birleştirmeyi başarmıştır. Şamil'in politikasının önemli konularından biri, sömürge karşıtı mücadelenin iki ana merkezi- "Çerkesya" ile "İmamlığın" arasında sıkı ilişkilerin kurulması olmuştur.

İmam Şamil Batı Çerkesleri'nin isteği üzerine 1840'lı yıllarda Batı Kafkasya'ya, sosyal yapının yeniden düzenlenmesi ve teokratik devlet "Çeçenistan ve Dağıstan İmamlığı" modeli ile Batı Kafkasya Çerkeslerinin siyasi birleşimini sağlamak amacıyla arka arkaya üç temsilcisini -naib (Hacı Muhammed, Süleyman Efendi ve Magomed Emin)- göndermiştir. İmamlığın 1859 yılında düşmesi ve İmam Şamil'in esir alınmasından sonra Naib Magomed-Emin Çerkesya'yı terk etmiştir. Ancak,

Kafkas savaşının sonuna doğru 1862 yılında Çerkesler Soçi bölgesinde başkentiyle kendi devletini kurabilmiştir. Devletin başına ünlü Ubıh lideri Hacı Berzek Kerantuh geçmiştir.

1864 yılında Kafkas savaşının bitiminden, Rusya'da 1917 Şubat devrimine kadar 50 yıl geçmiştir. Tarihsel ölçüye göre bu kadar kısa sürede Kuzey Kafkasya halklarının Rusya'nın sosyo-siyasi gelişimi çerçevesinde birleşimi ve çağdaşlaşması ile ilgili belirli süreçler yaşanmıştır. Kuzey Kafkasya halklarının azınlık, fakat Rusya ve Avrupa'da nitelikli öğrenim görmüş, son derece iyi eğitimli aydın kesimi oluşmuştur. "Birçoğu ünlü doktor, öğretmen, avukat, mühendis olmuş, idari, yargı ve diğer kurumlarda çalışmıştır. Şubat 1917 sonrası bölgedeki sosyo-siyasi gelişime yön verecek sosyo-siyasi güç bilhassa bu eğitimli ve deneyimli insanların etrafında toplanmıştır. Bu topluluğa, **Dağlı Halklar Kurultayları'**na önayak olan **Birleşik Dağlılar Birliği** liderleri de dâhil olmuştur.

İncelenen konu bağlamında Kuzey Kafkasya aydınlarının **ideolojik ve siyasi tutumunun oluştuğuna** dikkat edilmelidir. Bu süreç, birinci Rus devrimiyle bağlantılı olarak, Rusya'daki devrimci demokrat düşüncenin yükseliş ve gelişim şartlarında yaşanmıştır. 17 Ekim Manifestosu, devrim sürecinde ve sonrasında ortaya çıkan siyasi parti ve akımlara anayasal meşruiyet kazandırmıştır. Başkentlerde ve diğer büyük şehirlerde devrim olaylarının merkezinde bulunan Kuzey Kafkasyalı öğrenciler ve diğer genç dağlılar bu süreçlerden son derece etkilenmiştir. Kafkasya Dağlı Halklarının Kurultay Tutanakları'ndan anlaşıldığı üzere, dağlı ve Rus halklarının birlik ve çıkar ortaklığı fikri oluşmuştur. Bununla birlikte, Kuzey Kafkasyalı aydınların ideolojik ve siyasi görüşlerinin gelişmesinde Türk-İslam unsurları ile temsil edilen Doğu kültür kanalı büyük rol oynamıştır. Kısacası, dağlı aydınların büyük bir bölümünde, **Birleşik Dağlılar Birliği**'nin faaliyetine de yansıyan "laik" ve "İslamın manevi değerlerinin" ortak yaşamı gelişmiştir. Bu iki temel değerin etkileşimi Kasım 1917'de din adamlarının son derece güçlü etkisiyle laik devlet **Dağlılar Cumhuriyeti**'nin ilan edilmesini sağlamıştır.

Kuzey Kafkasya ve Dağıstan'da **teokratik devlet kurma girişimi** Ağustos 1917'de **gerçekleşmeyen** Andi kurultayında başarısız olmuştur" [13, s. 11].

Şubat Devrimi Kafkasya'nın dağlı halklarının geniş kitlelerini hareketlendirmiş, Kuzey Kafkasya ve Dağıstan'da devlet yapısının düzenlenmesi hususunda seçim yapma olanağını vermiştir. Bu süreç, söz konusu bölgenin özelliği ile belirlenen son derece karmaşık şartlarda siyasi güçlerin kutuplaşmasına sebep olmuştur. Öncelikle, Kuzey Kafkasya'nın farklı sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel gelişim seviyesine

sahip olan bir bölge olduğu belirtilmelidir. Kuzey Kafkasya, ülkenin diğer yerlerinden farklı olarak nüfusu mozaik ve çok dinli bir bölgeydi. Ayrıca, Kuzey Kafkasya bölgesine dâhil her etnik grup oldukça karmaşık sosyal yapıya sahipti. Tüm bu unsurlar, dönemin tarihi şartları bağlamında bölge nüfusunun vuku bulan olaylara bakış açısını etkilemiştir. Bu özellikler gereğince, her halk, sosyal grup, parti ve hareket kendi siyasi hedeflerine ulaşmak için amaç, görev ve hayata geçirme yollarını kendi bakış açısından algılamakta, bu da dağlı halkların birleşik gücünü zayıflatmaktaydı.

Bununla birlikte, Kuzey Kafkasya halklarında, Çarlık otokrasisinin boyunduruğundan kurtulma ve kendi devletini kurma arzusu gibi güçlerin birleşmesinde baskın rol oynayan birleştirici faktörler de bulunmaktaydı. Bu hususta ayrıca, Kuzey Kafkasya ve Dağıstan'ın ulusal bölgelerinde iktidarın düzenlenmesinden kendiliğinden imtina eden geçici hükümetin etkisi de söz konusuydu [13, s.6].

Bu sorunun çözümünde dağlılara, Geçici Hükümet Komiseri olarak Petersburg'tan Vladikafkas'a gelen Tersk Vilayeti'nden II. ve IV. dönem Devlet Duma'sı milletvekili olan M. A. Karaulov'un pek bir yardımı dokunmamıştır. Kendisi de Tersk Kozaklarından olan Karaulov Vladikafkas'a gelir gelmez Kozaklar'ın sorunlarıyla uğraşmaya başlamış ve kısa bir süre sonra Tersk Kozak Ordusu Atamanı olarak seçilmiş; dağlılar ise kendi kaderine bırakılmıştır. Dolayısıyla, halklarının kaderlerinden endişe duyan demokratik dağlı aydın kesiminin tırmanan anarşizm şartlarında ulusal çıkarların savunulması ile ilgili somut adımlar atması gayet doğaldı [13, s. 6–7].

1-12 Mayıs 1917'de Vladikafkas'da düzenlenen Kafkasya Dağlı Halkları Birinci Kurultayı'nda 300'ün üzerinde delege bir araya gelirken, Abhaz Halk Meclisi milletvekilleri de katılmıştır [2, s. 44]. Kurultay delegeleri doğrudan seçimlerle seçilmiştir. Bu aşamada Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği'nin (1917–1918 гг.) kuruluşu ilan edilmiştir. Kurultay'da Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği Anayasası kabul edilmiş ve Merkez Komitesi seçilmiştir. Kabul edilen Anayasa'da Kuzey Kafkasya ve Dağıstan halklarının Rusya Federal Demokratik Cumhuriyeti bünyesinde kendi ulusal devletini kazanma arzusu ifade edilmiştir [13, 12].

Kafkasya Dağlıları İkinci Kurultayı Ağustos 1917'de Çeçenistan ile Dağıstan sınırında düzenlenmiş; Kurultay çalışmalarına, Eylül 1917'de Vladikafkas'da devam etmiştir. Kurultay, Tapa Çermoyev başkanlığında Birleşik Dağlılar Birliği Merkez Komitesi Üyeleri'ni ve Najmuddin Gotsinskiy başkanlığında Dini Konsey Üyele-

ri'ni seçmiştir.

Ekim Bolşevik Devrimi'nden önce Rusya'da yüksek otorite, Kurucu Meclis Toplantısı'na kadar çalışacak Geçici Hükümet'ti. Birleşik Kafkasya Dağlıları Birliği'nin hazırlandığı Kurucu Meclis Toplantısı'na kadar Geçici Hükümet'in Tersk Vilayeti'ndeki yüksek devlet organı Tersk Vilayet Sivil Yürütme Kurulu'ydu. Vilayette faaliyette bulunan tüm sivil teşkilatlar ile kanunla öngörülen durumlarda ise askeri kurumlar söz konusu Yürütme Kurulu'na bağlı olmuştur. Lokal olarak yönetim Bölge Sivil Yürütme Kurulları'nın yetkisindeydi. 18–20 Mayıs 1917'de Vladikafkas'ta gerçekleşen Tersk Vilayeti Halk Temsilcileri Kurultayı'nda "Tersk Vilayeti Geçici Özyönetim Yönetmeliği" kabul edilmiştir. Yönetmelik gereğince Vilayet Başkanlığı görevi tasfiye edilmiştir. Tersk Vilayeti Başkanı'nın tüm yetki ve yükümlülükleri Vilayet Yürütme Kurulu ve Vilayet Komiseri'ne devredilmiştir. Vilayet Komiseri tamamen Vilayet Yürütme Kurulu ile koordineli ve Kurul'un denetimi altında hareket etmiştir. Söz konusu kurultayda Tersk Vilayeti Yürütme Kurulu Başkanı olarak aynı zamanda Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği Merkez Komitesi üyesi olan dava avukatı P. T. Kotsev seçilmiştir [14, s. 384].

Bu dönemde Birleşik Dağlılar Birliği devlet oluşumu, hatta siyasi parti olarak değil, sivil toplum örgütü şeklinde faaliyette bulunmuştur.

Ekim 1917'de Petrograd'ta Sovyet iktidarının zaferi ve ülke çapında yayılmaya başlaması, Kuzey Kafkasya'daki siyasi gelişmeleri hızlandırmıştır. Bu gelişme **Birleşik Dağlılar Birliği** liderlerini, siyasi önceliklerini mevcut durumlar açısından değiştirmeye zorlamıştır. Vilayet Yürütme Kurulu, Geçici Hükümet organı olarak görevini tamamlamıştır. Aslında Kuzey Kafkasya bölgesinde otorite boşluğu oluşmuştur. Dolayısıyla **Birleşik Kuzey Kafkasya Dağlıları Birliği Merkez Komitesi** Kasım 1917'de kendi hükümetini (Dağlılar Hükümeti) oluşturmuştur. Başına **Birleşik Kuzey Kafkasya Dağlıları Birliği Başkanı Tapa Çermoyev** getirilmiştir. Hükümete, Pşemaho Kotsev İçişleri Bakanı, Gaydar Bammatov Dışişleri Bakanı, Vassan Girey Cabagiyev Maliye Bakanı, vd. dâhil olmuştur. Aynı zamanda Tersk-Dağıstan Koalisyon Hükümeti kurulmuş ve Pşemaho Kotsev Kamu Huzuru Komiseri görevine getirilmiştir [14, s. 386].

1918 yılının ilkbaharında Terek'te Sovyet iktidarının tesis edilmesi, Birleşik Dağlılar Birliği liderlerinin kararlı girişimlerde bulunmasına sebep olmuştur. Tapa Çermoyev başkanlığındaki Dağlılar Hükümeti heyeti 11 Mayıs 1918'de Batum Konferansı'nda Dağlılar (Kuzey Kafkasya) Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan et-

miştir. Aynı konferansta Osmanlı İmparatorluğu Hükümeti ile Dağlılar Cumhuriyeti Hükümeti arasında Anlaşmalar akdedilmiştir. Bu arada Osmanlı İmparatorluğu Alman hükümetinden farklı olarak Dağlılar Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanımıştır.

Dağlılar Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ilan edilmesinden sonra Tapa Çermoyev Hükümet Başkanı olmuştur. Bu dönemde Dağlılar Cumhuriyeti Hükümeti Tiflis'de bulunmaktaydı.

4 Ekim 1918'de Derbent'e Osmanlı İmparatorluğu'nun Çerkes Yusuf İzzet Paşa başkanlığındaki askeri diplomatik heyeti gelmiştir. Türk birlikleri ve Dağıstan gerillaları 7 Kasım'da Port-Petrovsk'ı General Biçerahov'un Kozak Ordusu'ndan kurtarmıştır.

30 Kasım 1918'de İngiltere (İtilaf devletleri adına) ile Türkiye arasında imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması gereği, Türkiye, Transkafkasya, İran ve Kilikya'da konuşlanan birliklerini tahliye etmeliydi. Bu bağlamda 1918 yılının Kasım ortasında Türk ordusu Kafkasya'dan çekilmiş ve İngiliz birlikleri gelmiştir [14, s. 387]. İngiliz komutası Pşemaho Kotsev'i Bakü'ye görüşmelere davet etmiştir. 26 Kasım 1918'de başlayan görüşmelerde İngiliz komutası Dağlılar Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını Kafkas sorununun Paris Barış Konferansı'nda nihai olarak çözümlenmesine kadar tanımış ve Pşemaho Kotsev'e yeni koalisyon hükümeti kurmasını önermiştir.

18 - 22 Aralık'ta (eski takvim) Temir-Han-Şura'da Dağıstan, Çeçenistan, Osetya temsilcileri ve birkaç Kabardey'in toplantısı gerçekleşmiştir. Bu toplantıda Abdulmecid (Tapa) Çermoyev'in istifası kabul edilmiş ve yerine Pşemaho Kotsev getirilmiştir.

20 Ocak 1919'da Temir-Han-Şura'da **Dağlılar Cumhuriyeti**'nin Birlik Meclisi'nin (Parlamentosu) açılışı gerçekleşmiştir. Bu, **Dağlılar Cumhuriyeti** tarihinde, topraklarının General Anton Denikin tarafından işgaline başlandığı en zorlu dönemdi [14, s. 388]. Kuzey Kafkasya'yı Komünist-Bolşeviklerden temizleyen Denikin derhal kendi iktidarını tesis etmiş ve Tersk-Dağıstan bölgesini oluşturarak Terek ve Dağıstan genel valisi görevine General Lyahov'u atamıştır. **Denikin Dağlılar Cumhuriyeti**'nin egemenliğini tanımamış ve Cumhuriyet topraklarını işgale devam etmiştir. Aynı zamanda Dağıstan'daki Bolşevik taraftarları **Dağlılar Cumhuriyeti Hükümeti**'ne karşı silahlı mücadele yürütmekteydi. 12 Mayıs 1919'da Pşemaho Kotsev hükümeti istifa etmiştir [14, s. 392]. Kotsev 1919 yılının Mayıs sonunda Tiflis'e gitmiştir. Bu andan itibaren siyasi mülteci, sürgünde **Dağlılar**

Cumhuriyeti Devlet Başkanı olmuştur.

Dağlılar Cumhuriyeti'nin General Anton Denikin'in Gönüllü Ordusu tarafından dağıtılmasından sonra bağımsızlık savunucularının birçoğu Azerbaycan ve Gürcistan'a gitmiştir. Transkafkasya'da Sovyet iktidarının tesis edilmesinden sonra Pşemaho Kotsev **Dağlılar Cumhuriyeti**'nin birçok lideri gibi Türkiye'ye göç etmiştir. Kısa bir süre Samsun'da kaldıktan sonra hayatının sonuna kadar İstanbul'da yaşamıştır [14, s. 394].

***

70 yıl sonra Kafkasya dayanışması fikri 13-14 Ekim 1990'da Nalçik'te düzenlenen **Kafkasya Dağlı Halkları II. Kurultayı**'nda kurulan sivil toplum teşkilatı **Kafkasya Halkları Konfederasyonu**'nun faaliyetinde tekrar hayat bulmuştur. Kurultay'da teşkilatın **Dağlılar Cumhuriyeti**'nin halefi olduğu ilan edilmiştir.

1-2 Kasım 1991'de Sohum'da gerçekleşen III. Kurultayda on iki halkın temsilcileri **Kafkasya Dağlı Halklarının Konfederatif İttifak Anlaşması**'nı imzalamış ve Deklarasyon kabul etmiş, ayrıca Kafkasya Parlamentosu, Tahkim Mahkemesi, Savunma Komitesi ve diğer yapıları oluşturmayı kararlaştırmış; ayrıca Abhazya'nın başkenti Sohum'u Konfederasyon merkezi olarak belirlemiştir.

Kafkasya Dağlı Halkları Konfederasyonu kendini "egemen ulusal devlet oluşumu" olarak tanımlamıştır. Devlet statüsüne hak iddia eden beyana rağmen fiilen bir sivil toplum teşkilatıydı. Teşkilata Kuzey Kafkasya'nın, Kafkasya'nın (Kuzey Kafkasya) ortak siyasi değerleri ve amaçlarını paylaşan milli hareket eylemcileri dâhil olmuştur [2, s. 29].

Fakat öncesinde **Kafkasya Dağlı Halkları Asamblesi** kurulmuştur. Kuruluşunun arka planı şöyleydi:

Sovyetler Birliğinde perestroykanın (yeniden yapılanma) başlaması ve beraberindeki demokratikleşme ve glastnost (açıklık) süreçleri ile birlikte halkların milli bilincinde hızla yükseliş yaşanmıştır. Başta Gürcistan olmak üzere belirli birlik devletleri SSCB'den ayrılma girişimlerine başlamıştır. Aynı zamanda Abhazya ve Güney Osetya gibi Gürcistan'a bağlı özerk devlet ve bölgeler de Gürcü yönetiminin tanımadığı "ulus olarak kendi kaderini belirleme hakkını" hayata geçirmeye çalışmıştır. Bu durum Gürcü-Abhaz ilişkilerini şiddetlendirmiş ve Temmuz 1989'da Abhazya'da Gürcü ve Abhaz halkı arasında çatışmaya dönüşmüştür. Dönemin SSCB Devlet Başkanı Mikhail Gorbaçev'in kararı ile Abhazya'ya SSCB İçişleri Bakanlığı İç Kuvvetleri girmiş ve çatışma bastırılmıştır. Bu Temmuz günlerinde Abhazya'ya, Kabardey ve Çeçen milli hareket temsilcilerinden oluşan destek grup-

ları gelmiştir. Kısa bir süre sonra SSCB dağılmış ve Abhaz halkı, Abhazya'nın Menşevik Gürcistan birlikleri tarafından işgal edildiği 1918-1919 yıllarındaki gibi bir kez daha Gürcü askeri işgali tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. İşte 1989 yılının Temmuz günlerinde Abhazya Cumhuriyeti yönetiminin ve Abhaz milli hareket liderlerinin dikkatleri Kuzey Kafkasya'ya yönelmiştir. Böylece temelinde Abhaz, Kabardey ve Çeçen milli hareket eylemcilerinin bulunduğu **Kafkasya Dağlı Halkları Asamblesini (KDHA)** kurma fikri oluşmuştur. Ağustos 1989'de Kafkasya milli hareket temsilcileri Sohum'da düzenledikleri **Kafkasya Halkları Birinci Kurultayı**'nda **Kafkasya Dağlı Halkları Asamblesi**'nin kurulduğu ilan edilmiştir.

Burada Kafkasya Dağlı Halkları Konfederasyonu'na öncülük eden kişiler belirtilmelidir. Abhazya'dan şair ve gazeteci **Gennadiy Alamia**, tarihçiler **Guram Gumba, Sergey Şamba, Stanislav Lakoba**, Gudauta Parti İl Komitesi Birinci Sekreteri **Konstantin Ozgan**, filozof **Oleg Damenia**; Çeçenistan'dan Çeçenistan Cumhuriyeti Parlamentosu Başkan Yardımcısı **Yusup Soslambekov**, Vaynah Demokratik Parti Lideri, Çeçenistan Cumhuriyeti Başkan Yardımcısı **Zelimhan Yandarbiev**, Ulusal Çeçen Halkı Kongresi (UÇHK) liderlerinden biri olan **İsa Arsamikov**, Ulusal Çeçen Halkı Kongresi (UÇHK) Gençlik Kolları liderlerinden biri olan **Hamzat Hankarov**, "Kafkasya" gazetesi editörü **Musa Temişev**, Ulusal Çeçen Halkı Kongresi (UÇHK) üyesi **Lema Usmanov**, "Spravedlivost" (Adalet) gazetesi baş editörü **Leçi Salikov**; Kabardey'den Prof. **Yuriy (Musa) Şanibov**, Hava Kuvvetleri Albayı, daha sonra Abhazya Cumhuriyeti Savunma Bakanı **Sultan Sosnaliev**, "Adige Hase" hareketi liderleri **Zaur Naloev** ve **Valeriy Hatojukov**; Adigey'den milli hareket "Adige Hase" liderlerinden biri olan **Adam Huade**, Adige Cumhuriyeti Yüksek Şura milletvekili **Amin Zehov**, bilim adamı **Asker Acigereev**; Krasnodar bölgesinden Şapsığ milli hareketi lideri **Ruslan Gvaşev**; Moskova'dan Askeri Akademi Prof. **Hacı Murat İbragim-beyli**; Dağıstan'dan Avar milli hareket temsilcileri **Denga Halidov**, **Adallo Aliev**, Müslüman bilim adamı **Magomed Rasul Mugumaev**, Lak milli hareketi liderlerinden biri olan birinci sınıf teğmen **Ali Aliev**; Kuzey Osetya'dan **Stanislav Kesaev** ve **Ahmed Kuştov** [2, s. 31–32].

Kabardey Halk Kongresi (KHK) lideri Musa Şanibov başkanlığındaki **Kafkasya Dağlı Halklar Konfederasyonu (KDHK)** yürütme kuruluna her etnik gruptan birer üye olmak üzere toplam 14 halk adına 14 temsilci dâhil olmuştur. Y. Soslambekov başkanlığındaki **Kafkasya Dağlı Halkları Konfederasyonu Parlamentosu**'nda ise her etnik grup adına üçer temsilci bulunmaktaydı.

Kasım 1991'de Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in Çeçenistan Cumhuriyeti'nde olağanüstü hal uygulama kararından sonra Çeçenistan ve **Kafkasya Dağlı Halkları Konfederasyonu Parlamentoları** ortak toplantıda protesto beyan etmiş ve Kuzey Kafkasya halklarına seslenmiştir. O günlerde bölgenin birçok ulusal hareketinin gösterdiği dayanışma ve Grozniy'de onbinlerce kişinin toplandığı protesto mitingi sonucunda karar iptal edilmiş ve durum normalleşmiştir.

Kafkasya Dağlı Halkları Konfederasyonu Oset-İnguş ihtilaflarının çözümlenmesi ile ilgili önemli çalışmalar yürütmüştür.

Ağustos 1992'de Gürcü-Abhaz silahlı çatışmalarının başlaması ile Uluslararası Çerkes Birliği'nden sonra **Kafkasya Dağlı Halkları Konfederasyonu** gönüllülere seferberlik çağrısında bulunmuş, savaş sürecinde ve sona erdiği Eylül 1993 tarihine kadar Abhazya Gudauta'da **Kafkasya Halkları Konfederasyonu Karargâhı** (KDHK'nun ismi Mayıs 1993'de KHK olarak değişmiştir) faaliyette bulunmuştur. Karargâhta Kuzey Kafkasyalı gönüllülerin kaydı tutulmuş ve organizasyon çalışmaları yürütülmüştür.

Abhazya'daki savaş sonrası KHK müteakip silahlı çatışmalarda doğrudan kendi adına arabulucu olmamıştır. 1994 yılının sonunda Kafkasya halkları temsilcileri heyeti ile Moskova'ya gelen Kafkasya Halkları Konfederasyonu Başkan Yardımcısı **Jantemir Gubaçikov** 11 Aralık 1994'de Nalçik'de gerçekleşen **Kafkasya Halkları Olağanüstü Kurultay**ı katılımcılarının görevlendirmesi üzerine 13 Aralık 1994'deki Devlet Duma'sı toplantısında konuşma yapmıştır. Konuşmasında Devlet Duma'sı üyelerine Çeçenistan Cumhuriyeti'nde başlayan askeri harekâtların durdurulması ve Federal Merkez ile Ekim 1991'de seçilen Çeçenistan İçkerya Cumhuriyeti Devlet Başkanı General Cohar Dudaev arasında görüşmeler sürecine başlanması çağrısında bulunmuştur.

KAYNAKÇA:

1. S. Artyunov, Kafkasya Halkları. Antropoloji, Dilbilim, Ekonomi (M.G. Abduşelişveli, B.A. Kaloev), Moskova, 1994.
2. D.Ş. Halidov, Abhazya'daki Vatan Savaşında Kuzey Kafkasya (1992 – 1993), Uluslararası Kafkasya Araştırmaları Merkezi, Sohum, 2014.
3. Z. Yandarbiev, Kafkasyalık / Çeçenistan Muharebesi, Kitap 1, Lvov, 1996.
4. O. Damenia, Kafkas Kimliği – Efsane veya Gerçek? / Kafkasya'da İhtilafları Çözümleme Geleneği ve Sivil Toplum Kurumları Metotları. "Kafkasya'da savaş ve çatışmalar döneminde halk diplomasisi gelenekleri ve davranış kuralları" bilimsel konferans belgeleri, 31 Mayıs-2 Haziran 2001.
5. D.Ş. Halidov, Kafkasya: Tarih ve Çağdaş Zaman / Zamanların İlişkisi – Gençler İçin Dersler, Moskova, 2008; Rusya Kafkasya Halkları Kongresi (RKPK) –www.rcnc.ru Internet sitesi arşiv

belgeleri

6. A.S. Mirzoyev. Çerkes Süvarileri "Зеıдуэ" / XVIII-XIX.yy Birinci Yarısında Çerkeslerin Askeri Yaşam Tarzı Tarihi, Nalçik, El-Fa yayınevi, 2002.

7. İ. Blaramberg, Kafkasya El Yazması, Stavropol Yayınevi, 1992.

8. S. Lakoba, Sohum-Kale'de Kanatlanan Günler. Sohum, 1988.

9. N.Ç. Kubov. Adigelerin Misafirperverlik Kurumunun Çok Fonksiyonluğu // Iv.Rusya Etnograflar Ve Antropologlar Kongresi (Nalçik, 20–23 Eylül 2001): Moskova, 2001. C. 135.

10. Y.A. Gordin, Kafkas Atlantis'i–Savaşın 300 Yılı, Moskova, 2011.

11. J.A Longworth. Çerkesler Arasında Bir Yıl, Nalçik, 2002.

12. S. Bronevskiy, Kafkasya Hakkında Yeni Coğrafya Ve Tarih Bilgileri, Moskova, 1823.

13. A.H. Karmov, Genel Dağlık Sorunlarının Çözüm Arayışı, Önsöz Yerine / Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlı Halkları Kurultay Belgeleri-1917, A.H. Karmov- Nalçik: Kbigi Yayın Bölümü, 2014. S. 5–24.

14. A.H. Karmov, M.Z. Sablirov. P.T. Kotsev'in Hayatı ve Sosyo-Siyasi Faaliyeti / Tarih Bülteni, Rba Kbbm Kbc Hükümeti Beşeri Bilimler Araştırmalar Enstitüsü, Nalçik, 2005. Baskı Ii. S. 374 – 398.

DAĞLILAR CUMHURİYETİ TARİHİNDE KUZEY-DOĞU KAFKASYA HALKLARI (1917–1921)

AHMET MURTAZALİYEV[1]
Rusya Bilimler Akademisi
Dağıstan Bilim Merkezi
Gamzat Tsadasy Dil, Edb. ve San. Enst.

Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği Dağlı Hükümeti'nin faaliyetleri Dağıstan'da hâlâ 1917-1921 yılları iç savaş tarihinin boşluklarından biridir.

1917 yılının Mart başında Kafkasya halklarını temsil eden aydınlar grubu, mensubu oldukları halkların milli ve siyasi taleplerini hayata geçirmek amacıyla Vladivostok'ta **"Birleşik Kafkasya Dağlıları Birliği Geçici Merkez Komitesi"**ni kurmuştur. Komite hemen **Genel Dağlılar Kurultayı** için hazırlıklara başlamıştır. Söz konusu olayların ayrıntıları ve katılımcılarının isimleri hâlâ bilinmemektedir. Sadece, **Birleşik Kafkasya Dağlıları Birliği Geçici Merkez Komitesi**'nin örgütlenmesinde aktif rol alanlardan biri olan Birinci Başkan'ın Sosyalist Devrimcilere yakınlığıyla bilinen Basiyat Şahanov (Balkar) olduğu belirtilebilir.

Birleşik Kafkasya Dağlıları Birliği Geçici Merkez Komitesi tarafından 1 Mayıs 1917'de Vladikafkas'da düzenlenen **Kafkasya Dağlı Halkları Kurultayı**'nda **"Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Halkları Birliği"** kurulmuştur. Kurultay'a Dağıstan'ın çeşitli bölgelerinden 62 delege katılmıştır:

- Dağıstan vilayeti yürütme kurulu – 2
- Kaytago-Tabasaran bölgesi – 15
- Dargin bölgesi – 6

---

[1] **AHMET MAGOMEDOVİÇ MURTAZALİYEV**

Prof. Dr. 1951 yılında Dağıstan'ın Mahaçkale kentinde dünyaya gelen Avar bilim insanı Ahmed Murtazaliev, 1973-78 yılları arasında Dağıstan Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nde öğrenim gördükten sonra uzun yıllar öğretmen olarak çalıştı.

Murtazaliev, 2000 yılından bu yana Rusya Bilimler Akademisi, Dağıstan Bilim Merkezi, Hamzat Tsadasa Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü'nde Edebiyat Bölümü Başkanı olarak görev yapmaktadır.

200'ün üzerinde bilimsel çalışma ve yayına imza atan Murtazaliyev'in bazı makaleleri Türkçe'ye de çevrilmiştir.

- Kyurin bölgesi – 8
- Samur bölgesi – 2
- Gunib bölgesi – 2
- Kazikumuh bölgesi – 6
- Temirhanşura bölgesi – 11
- Andi bölgesi – 10 [6, s. 24–26].

Kurultay çalışmalarına katılan ve seçilmiş yönetim organlarında yer alan kişiler arasında Kuzey-Doğu Kafkasya halkları dâhil olmak üzere Kuzey Kafkasya halkları temsilcileri vardı: **Başir Dalgat** (Dargin), **Magomed Ali (Mahaç) Dahadaev** (Avar), **Ali Gasanov** (Lezgi), **Zubair Temirhanov** (Kumuk), **Alibek Taho-Godi** (Dargin), **Adil-Gerey Daidbekov** (Kumuk), **Abdul-Mecit Zulpukarov** (Dargin), **Kazanbi Gaitov** (Kumuk), **Abdusalam Dalgat** (Dargin), **Saypudin Kvarşalov** (Avar), **Nurmagomed Şahsuvarov** (Azeri), Said Gabiev (Lak), **Abdul-Kadir Efendiev** (Lezgi), **Bagadur Malaçihanov** (Avar), **Abdülkadir Alkadarskiy** (Lezgi), **Raşidhan Kaplanov** (Kumuk), **Nuhbek Tarkovskiy** (Kumuk), **Abdulmecit (Tapa) Çermoev** (Çeçen), **Najmuddin Gotsinsky** (Avar), **Gaydar Bammat** (Kumuk), **İbragimbek Gaydarov** (Avar) ve diğerleri [8].

Kurultay'da, Kuzey Kafkasya Dağlıları Birliği Merkez Komitesi'nin yerel organları olarak, Dağıstan İl Yürütme Kurulu, Tersk İl Yürütme Kurulu, bölge ve belediye komitelerinin belirlendiği Anayasa kabul edilmiştir [4].

Bununla birlikte olaylar hızla gelişmekteydi. Bölgede oluşan sosyo-siyasi durum gereğince **Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği Merkez Komitesi** dağlık Andi köyünde ikinci kurultayını toplama kararı aldı. *"Devrim ve iç savaş yıllarında Dağıstan tarihi"* kitabında yazar Magomed-Kadi Dibirov, *"Kurultayın Dağıstan dağlarında uzak bir köyde toplanmasının sebebi, Dağıstan ve Kafkasya halklarının silahlı birliklerin bulunduğu noktadan uzakta, talepleri hakkında özgürce konuşabilmeleri ve ruhu ve yaşam tarzına yabancı güçlerin baskısı olmadan sorunları müzakere edebilmeleri içindi"* ifadesini kullanmıştır [2, s. 29].

Fakat Kurultay, organizatörlerin planladığı gibi geçmemiştir. Delegelerin çoğu kurultaya katılmayı reddetmiştir. Buna rağmen Kuzey Batı Dağıstan'ın dağlı bölgeleri ile Çeçenistan dağlıları, N. Gotsinskiy'i *Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Müftüsü* ilan etmiştir.

Andi Kurultayı, organizatörlerinin planladığı gibi yapılamadığından, dağlı halkların temsilcileri bir sonraki kurultayı Vladikafkas'da toplama kararı almıştır. 2 Eylül 1917'de düzenlenen kurultayda güncel konular müzakere edilmiş ve Birinci

Ulusal Kurultay'da hazırlanan Anayasa revize edilmiştir.

Kurultay, 15 üyeden oluşan yeni Merkez Komitesi'nin seçilmesi, hükümet ve parlamentoyu oluşturacak Merkez Komitesi delegelerinin yetkilerinin genişletilmesi ile çalışmasını tamamlamıştır.

1917 yılının sonuna doğru siyasi güçlerin çatışması kritik seviyeye ulaşmıştı. Dağıstan iç savaşın eşiğinde bulunmaktaydı. **Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği Merkez Komitesi**'nin önünde uzun zamandır başlatması gereken köklü reformlar bulunmaktaydı. Bu ise ancak, toprak sorununa çözüm bulacak, Kuzey Kafkasya'nın tükenmiş sanayisinde ciddi yenilemelere el atacak, halkın güvenoyunu alan bir hükümetin kurulması ile mümkün olabilecekti. Fakat bu kritik dönemde Birliğin Merkez Komitesi ciddi ekonomik reformların hayata geçirilmesi konusunda gereğinden fazla kararsız ve temkinli davranmıştır.

Mart 1918'de, Sovyet iktidarının yayılmasıyla mücadele edemeyeceklerine ikna olan **Dağlılar Birliği Merkez Komitesi** liderleri, dışarıdan destek arama kararı almıştır. Bu amaçla **Transkafkasya Seymi** (Parlamentosu) ile sıkı ilişkiler kurulması için Gaydar Bammat başkanlığında bir heyet Tiflis'e gönderilmiştir. **Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği'**nin, **Seym** tarafından kabul edilmesini müteakiben heyet, Sovyet iktidarına karşı mücadelede Türkiye'den destek talebiyle İstanbul'a gitmiştir. Heyet üyeleri: Gaydar Bammat (Kumuk), Zubair Temirhanov (Kumuk), Magomed-Kadi Dibirov (Avar), Tapa Çermoev (Çeçen), Pşemaho Kotsev'(Kabardey)'dir. Türk hükümeti, heyet başkanı G. Bammat'a Kuzey Kafkasya ve Dağıstan'ın Sovyet Rusya'dan ayrılması halinde bağımsızlığını destekleyeceğine dair güvence vermiştir [3].

Türk hükümeti Kafkasya'daki gelişmeleri, kendi etki alanını önemli ölçüde genişletme fırsatı olarak değerlendirmiştir. Bilhassa Kafkasya Müslüman halkları ile Türklerin inanç ortaklığı, ayrıca dil benzerliği göz önünde bulundurulmuştur. Bu hususta Rusya-Kafkasya savaşından sonra Türkiye'ye göç eden, Kafkasya halklarının bağımsızlık ideallerini koruyan ve Kuzey Kafkasya dağlarındaki akrabalarıyla bağlarını kaybetmeyen -Dağıstanlılar dâhil- Kuzey Kafkasya muhacirleri önemli rol oynamıştır.

Nisan 1918'de **Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği Merkez Komitesi, Kuzey Kafkasya Dağlılar Cumhuriyeti**'nin bağımsızlığının tanınması talebiyle Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Türkiye'ye seslenmiştir.

Kafkasya'ya özel olarak gönderilen Alman hükümeti temsilcisi General von Lossow, Batum Konferansı'na katılacak devletler tarafından kabul edilmesi için

Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Hükümeti'nin kurulması konusunu gündeme getirmiştir. Söz konusu hükümet Tiflis'te "Orient Otel'de ivedilikle kurulmuş ve **"Dağlı Hükümeti"** olarak tanımlanmıştır.

Dağlı Hükümeti, Kuzey Kafkasya ve Dağıstan'da **Dağlılar Cumhuriyeti**'nin kurulmasına girişmiştir. **Dağlı Hükümeti** üyelerinin başlıca endişelerinden biri **Dağlılar Cumhuriyeti**'nin bağımsızlığının Birlik Devletleri tarafından tanınması olmuştur. Fiili bağımsızlığı tanıma süreci oldukça zorlu geçmiştir. Kasım-Aralık 1918'de Dışişleri Bakanı G. Bammat başkanlığındaki Dağlı Hükümeti heyeti Bern'e gelerek İngiltere, Fransa, Amerika, İtalya, Japonya v.d. elçilikler ile temas kurma girişiminde bulunmuştur. G. Bammat bir dizi memorandum vererek Paris ve Londra'ya geçme iznini arz etmiş, fakat hiç bir sonuç alınamamıştır [9].

15 Ocak 1919'da Temir-Han-Şura kentinde Dağıstan Temsilcilerinin Genel Kurultayı düzenlenmiştir. Kurultay, **Dağlılar Cumhuriyeti**'nin Birinci Parlamentosu üyelerinin seçimi amacıyla toplanmıştır. Kurultayda Dağıstan adına parlamentoya aşağıda adı geçen 27 üye seçilmiştir:

1. Temirhanşura bölgesi – Zubair Temirhanov, Danial Apaşev, Aga Ragim Kadi.
2. Hasavyurt bölgesi – Raşidhan Kaplanov, Tajudin Penzullaev, Abduraşid-Arslan Mirzoev.
3. Andi bölgesi – İmam-Ali İsmailov, Güseyin Şahov, Argun'dan Magomed-Amin.
4. Avar bölgesi – Najmuddin Gotsinskiy, Seyfudin Kvarşalov.
5. Gunib bölgesi – Omar Karnailov, Murtaza Güseyinov, Magomed-Kadi Dibirov.
6. Kazikumuh bölgesi – General Mikail Halilov, Badavi Saidov.
7. Dargin bölgesi – Abdusalam Dalgat, Kuppa'dan Omar-Kadi, Dihbuka'dan Magomed-Hacı.
8. Kaytago-Tabasaran bölgesi – Abdülaziz-Kadi, Şafi Tukaev, Şeyh Ahmad-Hacı.
9. Kyurinsk bölgesi – Ali Gasanov, Han-Magomed Hanmagomedov, Kazım Ramazanov.
10. Samur bölgesi – Abdulcalil Korkmazov, Molla Budaev, Molla Abdi.
11. Temir-Han-Şura kenti – Magomed Mirza Mavraev.
12. Port-Petrovsk kentinden bir Rus seçilmiş, fakat kendisi gelmemiştir.
13. Derbent kenti – Gani Baboev [2, s. 75–76].

Birinci Parlamentonun açılışı 20 Ocak 1919'da yapılmıştır. Kabardey, Balkar ve Karanogay temsilcileri yetişemediğinden parlamento toplantısında bulunamamıştır. Tüm üyeler toplanana kadar parlamentonun geçici başkanlığına Zubair Temirhanov, yardımcılıklarına da Danial Apaşev ve Çeçen İbragim Çulikov seçilmiştir [7].

Bu arada Dağlı hükümetinin durumu gittikçe kötüleşmekteydi. 1918 yılının Ha-

ziran sonunda General Denikin'in Gönüllü Ordusu'nun Kuban'a taarruzu başlamış, Şubat-Mart 1919'da Denikin, Terek ve Dağıstan'ı ele geçirmiştir. Bununla birlikte Dağlı Parlamentosu'nda, General Denikin birliklerinin püskürtülmesi hususunda fikir birliği bulunmamaktaydı. 23 Mayıs 1919'da düzenlenen **Dağlı Hükümeti Dağıstan Grubu** toplantısında konuşan Port-Petrovsk valisi Albay Magomedov, Gönüllü Ordu birliklerinin Port-Petrovsk ve Derbent'i ele geçirdiğini ve Denikin komutasının **Dağlı Hükümeti** tanımadığını, fakat iç işlerine müdahale etmeme vaadiyle münferit Dağıstan hükümetini tanımaya hazır olduğunu bildirmiştir.

23 Mayıs 1919'da Dağlı Parlamento'nun son toplantısı yapılmıştır. **Birlik Meclisi Dağıstan Grubu'**nun "meclisi lağvetme" ve "Dağlılar Birliğini tasfiye etme" teklifi reddedilmiştir. Buna karşılık Dağıstan grubu liderlerinden biri olan Danialbek Apaşev, *"**Dağlı Hükümeti** Dağıstan Grubu'nun Parlamento'daki çalışmalara devam etmeyeceği ve Parlamento'nun Dağıstan sınırları içinde varoluşunun imkânsız hale geldiği"* beyanında bulunmuştur. Dağıstan grubunun beyanını müteakiben başkan, toplantı kapanışını yapmış ve Dağlı Halklar Parlamentosu'nun belirsiz süre ile lağvedildiğini ilan etmiştir. Bu General Halilov'un 24 Mayıs tarihli özel kararnamesinde şöyle belirtilmiştir: *"Siyasetteki değişiklikler dolayısıyla, Gönüllü Ordu'nun gelişine bağlı olarak parlamento tatil edilmiştir"* [1].

Denikin komutasının talebi üzerine General Halilov parlamentoyu lağvetmiş, Dağıstan'da yönetimi Gönüllü Ordu komutasına devretmiştir. Denikin, General Halilov'u "Dağıstan Yöneticisi" tayin etmiştir.

Sonuç itibariyle, Dağlı hükümet üyelerinin bir kısmı Tiflis'e kaçarak, Denikin birliklerine karşı mücadele organize etmeye çalışmıştır. Şöyle ki, **Dağlı Parlamentosu** ve **Dağlı Hükümeti'**nin eski üyeleri 2 Eylül 1919'da **Kafkasya Dağlıları Temsilcileri Konferansı'**nı düzenlemiştir. Konferansta dağlı halkların demokratik cumhuriyetinin kurulması amacıyla Denikin'e karşı ortak mücadele cephesinin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Mücadelenin yönetilmesi için 11 kişiden: A. Tsalikov, G. Bammat, A. Kantemirov, P. Koptsev, A. Efendiev vd. oluşan **Kafkasya Dağlı Halkları Birlik Meclisi** (veya **Dağlı Meclisi**) kurulmuştur. **Birlik Meclisi,** dış ilişkileri yürütmek ve Denikin'e karşı Dağlıların hareketini yönetmekle yetkilendirilmiştir [5].

Birlik Meclisi, Tiflis'te Eylül 1919'dan itibaren, Dağıstan başta olmak üzere dağlı halklar arasında dağıtılan "Özgür Dağlı" (Volniy Gorets) gazetesini çıkarmıştır. Fakat Denikin'e karşı silahlı mücadeleyi örgütleme girişimini diğer siyasi güçler ele geçirmiştir.

Dağlılar Cumhuriyeti'nin kısa tarihi, cumhuriyetin kurulması ve faaliyetinde, Kafkasya'nın diğer halklarının yanı sıra Kuzey-Doğu Kafkasya halkları (Dağıstan, İnguş, Çeçen vd) temsilcilerinin de önemli katkısının bulunduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA:

1. Vestnik Dagestana (Dağıstan Bülteni), 1919, 1 Haziran. № 1.
2. Dibirov M. K, Devrim ve İç Savaş Yıllarında Dağıstan Tarihi, Mahaçkala, 1997, s. 29.
3. RGASPİ (Rusya Sosyo-Siyasi Tarih Arşivi), F. 71. L. 33. D. 1708, S. 239.
4. RBA DBM Tarih, Arkeoloji ve Etnografi Enstitüsü El Yazması Fonu, F. 2. L. 1. D. 57. S. 10-18.
5. RF. RBA DBM TAEE. F. 2. L. 1. D. 60. S. 14
6. Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği (1917-1918), Dağlılar Cumhuriyeti (1918-1920) Dokümanlar ve Belgeler, Mahaçkala, 1994, s. 24-26
7. DC Devlet Arşivi, F. 621-p. L. 1. D. 10. s. 7-8.
8. DC Devlet Arşivi, F. 175-p. L. 3. D. 59. s.19-20.
9. Samara Devlet Arşivi, F. 9. D. 17. s. 74

CUMHURİYET YOLUNDA: 1917 YILINDA KUZEY KAFKASYA'NIN KENDİ GELECEĞİNİ TAYİN ETME ÇABALARI

ALTAY GÖYÜŞOV[1]
Bakü Devlet Üniversitesi
Azarbaycan Cumhuriyeti

İKİ BAŞLILIKTAN, ÜÇ BAŞLILIĞA

Rusya'da Şubat Devrimi'nin kazanılması, imparatorluğun Müslüman halklarının kendi geleceklerini tayin için harekete geçmelerine reel imkânlar sundu. Muhtelif devirlerde Çarizmin işgaline maruz kalmış Müslümanlar, inkilabın ilk günlerinden itibaren kendi hukukları için mücadeleye başladılar. Ayrı-ayrı ilçelerde (rayon) yerel şartlarda sürdürülen ulusal özgürlük mücadelesi etkin olsa da, genel olarak Rusya Müslümanlarının siyasi hedefleri birçok hallerde çakışıyordu. Bu da onları mevcut ilişkileri sağlamlaştırmaya yönlendiriyor, aynı zamanda, oluşan şartlardan maksimum faydalanmak için hareketin tek merkezden koordine edilmesi fikrine kuvvet kazandırıyordu.

Şubat Devrimi Rusya'da yeni hükümetin kurulması ile neticelendi. Rusya'nın bütün demokratik siyasi kuvvetlerinin mutabakatıyla, ülkenin geleceği ile ilgili meseleler seçimler vasıtasıyla teşkil edilecek Kurucular Meclisi'nde hal olunacağından, bu meclis çağrılıncaya kadar bütün yetkiler yeni hükümete verildi. Bu hükümetin yetkileri Kurucu Meclis'in çağırılmasına kadar davam edeceğinden "Geçici Hükümet" olarak adlandırıldı. Lakin Geçici Hükümet tam yetkiye sahip değildi; bu-

---

[1] **ALTAY GÖYÜŞOV**

Bakü Devlet Üniversitesi'nde Türk Tarihi Profesörü. Aynı zamanda bağımsız Bakü Araştırma Enstitüsü isimli düşünce kuruluşunun direktörlüğünü yürüten Göyüşov, Azerbaycan'daki "Republican Alternative" ("REAL") isimli düşünce hareketinin liderlerindendir. Azerbaycan'da din, tarih ve sivil toplumla ilgili konularda yerel ve uluslararası medyada sıkça yer alan Göyüşov, İtalya, Fransa ve ABD'deki saygın üniversitelerde misafir öğretim görevlisi olarak bulunmuştur.

Ulusal ve uluslarası düzeyde pek çok akademik çalışması yayımlanan ve onlarca etkinliğe katılan Göyüşov'un "Kuzey Kafkasya Dağlılarının Özgürlük Uğrunda Mücadelesi (1917-1920)" adlı eseri Sefer. E. Berzeg tarafindan Türkçe'ye çevrilmiştir.

nunla paralel olarak, işçi, asker ve köylü Sovyetleri seçilmiş organlar olarak işlev görüyordu. Ekseri siyasi partilerin temsil olunduğu Sovyetler büyük şehirlerde hayli nüfuza sahip oldukları için, Geçici Hükümet'in reel rakibine dönüşmüştü.

Sovyetler'le Geçici Hükümet arasında yetkinin paylaştırılmaması cemiyette belirsizliklere sebep oluyordu. Neticede, onlardan hangisinin daha meşru olduğu da son derece tartışılır bir mesele haline gelmişti. Bu da, Rusya İmparatorluğu merkezinde iki başlılığın meydana çıkması sonucunu doğurmuştu.

Merkezde oluşan bu durum tüm Müslüman İlçeleri'ndeki (rayon) siyasi duruma da etki ediyordu. Bununla birlikte, devrimden sonra bütün bölgelerde oluşmuş şartlarla, merkezdeki durum arasında bir sıra ehemiyyetli ilkesel farklılıklar vardı. Milli mesele, kabinlerdeki siyasi kutuplaşmanın esas sebeplerinden biri haline gelmişti.

Müslümanların çoğunluk teşkil ettiği ilçelerde (rayonlarda) yerli Müslüman ahali, hem Geçici Hükümet'in yönetiminde, hem de buralarda kurulmuş Sovyetlerde çok az temsil ediliyordu. Diğer taraftan, inkilâpdan hemen sonra Müslüman halkların kendi teşkilatlarını kurması projesi geniş kabul görmüştü. Bir müddet sonra yeni oluşmuş Müslüman teşkilatlarının merkezleştirilmesi süreci başladı. Neticede merkezleştirilmiş toplumsal teşkilatlar bölgelerin mühim siyasi gücüne dönüştü. Yerli Müslüman halkların büyük ekseriyetle işte bu teşkilatları desteklemesi, bu yerlerdeki iki başlılığı üç başlılığa çevirdi. Bu teşkilatlar hiç bir resmi yetkiye sahip olmasalar da, birçok hallerde sosyal-siyasi hadiselerde mühim rol oynuyorlardı. İnkilabın ilk dönemlerinde, Sovyetler ve Geçici Hükümet'in yerel organları arasında süren hakimiyyet mücadelesinde, her iki taraf da Müslüman teşkilatlarını kendi yanlarına çekmek istiyordu. Lakin belli bir zaman sonra, özellikle yerli yönetim organları (şehir dumaları v.s.) için yapılan seçimlerde, Müslüman teşkilatlarının bütün Türk-Müslüman bölgelerinde kazanması, merkezde birbirine karşı neredeyse savaş ilan eden Sovyetler'le Geçici Hükümet organlarının Müslüman teşkilatlarına karşı birlikte faaliyet göstermelerine sebep oldu. Bunun nedeni ise Rus siyasi güçleri tarafından, imparatorluğun menfaatinin bütün diğer siyasi amaçlardan üstün tutulması idi. "Büyük Rusya"(Veliki Russia) şovenizmi, birbirine düşmanlık duyguları besleyen siyasi güçlerin bile imparatorluğun genel menfaati etrafında birleşmesine sebep oluyordu.

Rusya İmparatorluğu toprakları üzerinde yaşayan Türk halklarının milli hukuklarını korumak için 1917 yılının Şubat'ından sonra başlayan mücadelesi, aslında, XIX asrın sonlarından itibaren oluşmağa başlamış milli hareketin legal bir devamı idi. Teorik olarak İslam Birliği ideali tesiri altında oluşmuş milli hereket ve onun

teorik olarak yetkinleşmiş siyasi liderleri için, mevcut şartlarda minimum siyasi telepler programını hazırlamak çok da zor bir şey değildi. Rusya'nın Müslüman Türk halklarının siyasi, medeni, sosyal telepleri, XIX asrın sonunda Ceditçiliğin kitlesel herekete evrildiği vakitlerden itibaren şekillenmeye başlamıştı. "Ekinçi"den, "Tercüman"dan itibaren milli matbuat bu telepler etrafında tartışmalar yapıyordu. 1905-1907 yıllarındaki ilk Rus İnkilabı döneminde Rusya müslümanları pek çok kurultay yapmış; bu telepler siyasi platformda Müslümanların sosyal faaliyetler programına çevrilmişti.

Küçük farklılıklar dikkate alınmazsa, genel Rusya topraklarındaki bütün Türk-Müslüman halkların -Türkistan, İdilboyu, Kırım ve Kafkas- temel siyasi telepleri çakışıyordu. Onlar Rusya'nın gelecek idare usulünün federatif-demokratik cumhuriyet olmasını ve bu federasyonda müslümanların özerklik hukukunun tanınmasını telep ediyorlardı. Özerklik meselesinde belirli fikir ayrılıkları da mevcut idi ki, bu da 1917 yılı Mayıs ayında Moskova'da yapılan Bütün Rusya Müslümanları Kurultayı'nda kendini gösterecekti. Lakin bu Kurultay'a kadar Türklerin bölgesel kurultayları yapılmış ve orada atılacak ilk adımlar müzakere edilip kararlaştırılmıştı. Tüm meclislerde kabul olunan kararlarda birçok ortak yönler var idi. Bütün bölgelerde ilk olarak, Türkler'in kendi bölgelerindeki idare organlarında yer almasının temin edilmesi ve Kurucular Meclisi seçimlerine hazırlık tedbirlerinin hayata geçirilmesine dikkat ediliyordu.

Bu devrede Rusya İmparatorluğu topraklarında yaşayan Müslüman halkların sosyal-siyasi hayatında bir diğer önemli ortak nokta da, bütün bölgelerde sosyal hereketin üç esas istikamette şekillenmiş olmasıydı; bunlar İslamcılık, Liberal demokrat (bazen milliyetçi) ve sosyal demokrat cereyanlar idi. Sosyal hareketlilik içinde, genel olarak liberal demokrat ve İslamcılık cereyanları arasında, özellikle kendi geleceğini tayin etme meselesinde, rekabetçi zıtlıklar olmamıştır. Bununla beraber bazı hallerde, Azerbaycan ve Dağıstan'da, bu iki cereyan arasındaki rekabetin sosyo politik hayatın önde gelen konusu olduğu dönemler de olmuştur. Sosyalist cereyan ise bütün müslüman bölgelerinde temsil olunsa da, Sovyet tarihçiliğinin iddialarının aksine, yerli ahali arasında ona meyil bir hayli zayıf idi. Sosyalist teşkilatlar kendi faaliyyetlerinde esasen, bu bölgelerde yaşayan gayr-ı müslim ahaliye arka çıkıyordu. Sosyalistler, özellikle de Bolşevikler bu bölgelerde sürdürülen hakimiyet mücadelesinde, milli düşmanlıkları tahrik ederek bundan istifade ettiler. Lakin yerli ahaliyi temsil eden aydınların az bir kısmı Sosyalist herekete rağbet etmiş, aralarında yer almıştır.

ŞUBAT DEVRİMİ KUZEY KAFKASYA'DA

Şubat Devrimi'nin yankıları altında Terek ve Dağıstan vilayetlerinde Müslümanların siyasi aktivasyonu ortaya çıktı. Terek vilayetinde Çeçen, İnguş, Kabardin, Balkar, Osetin ve diğer halkların Milli Şuraları şekillendi.

Mart ayının 6'sında ise Vladikafkas'da gelecek siyasi hadiselerin belirleyici amillerinden olacak "Birleşmiş Kuzey Kafkas Dağlılarının Merkez İcra Komitesi" teşkilat şurası oluşturuldu. Bu teşkilatın oluşturulması teklifinin sahibi Balkar halk temsilcisi Basyat Şahanov'dur. Teşkilat Komitesi'ne B. Şahanov'dan başka (Başkan), Çeçen Abdülmecid Çermoyev, Kaberdey Pşemaho Kotsev, Dağıstanlılar'dan Beşir Dalgat, Kumık Reşid Han Kaplanov ve diğer Müslüman toplum çalışanları dahil oldu. Lakin Terek vilayetinde bütün Müslüman teşkilatlar birer sosyal kurum idi. Devrimden sonra Terek vilayetinin resmi hakimiyeti ise Kozakların elinde kalmıştı. Geçici Hükümet'in kararı ile Terek Kozak Ordusu'nun Atamanı M. Karaulov Terek vilayetine komiser tayin edildi. Bu arada, 14 Mart'ta Terek Kozak Ordusu ayrıca kendi hükümetini de kurmuştu. Vatandaş İcra Komitesi'nde ise yukarıda adı geçen dağlı liderlerin varlığı dikkate alınmamış, burada da ekseriyet Rusların elinde toplanmıştı. Bu Komite'nin yöneticisi Kozak Atamanı M. Karaulov idi. Dağlıların ekseriyet teşkil ettikleri dairelerdeki komiserler ise onların içinden seçilmişti. Bunlar Kumık Hasavyurt dairesinde R. Kaplanov, İnguş Nazran dairesinde V. Jabagiyev, Çeçen Vedeno dairesinde Polkovnik Aduyev, Kabardin-Balkar Nalçik dairesinde kinyaz H. Çecokov ve diğerleri idi.

Terek vilayetinin şehirleri ise -başta Vladikafkas ve Grozni olmak üzere- Kozak olmayan Rusların; daha açık söylersek, bu şehirler, Bolşevik tebliğatı neticesinde, düzeni bozulmuş garnizonların kurduğu Sovyetlerin kontrolü altına girmişti.

Böylelikle vilayette Sovyetlerin, Kozakların ve Dağlıların iştirakı ile reel üçbaşlılık hüküm sürmeye başladı. Dağlılar, nizami askeri kuvvetlere, Mayıs ayına kadar da güçlü bir teşkilata sahip değildiler. Lakin hem Kozaklar, hem de Sovyetler, vilayetdeki hakimiyet mücadelesinde kendilerine gerçek rakip olarak Dağlıları görüyorlardı. Devrimden sonraki ilk zamanlarda Kozaklar kuvvetleri oranını dikkate alarak, Dağlılarla hakimiyetin paylaşılmasına daha meyilli idiler ise de; Sovyetler'le Dağlılar arasında dikkat çeken bir çelişki mevcut idi; nitekim bu zaten gelecekte silahlı çarpışmalar şeklinde kendini gösterecekti.

Dağıstan vilayetindeki vaziyet ise, hem Terek vilayetinden, hem de ihtilalden sonra diger Müslüman bölgelerinde oluşan vaziyetten bir hayli farklıydı. Dağıstan'da Geçici Hükümet'in yerel organları Müslümanlardan teşkil olunmuştu.

Hem komiserlik, hem de İcra Komitesi Müslümanların nezareti altında oluşmuştu. Devrimden sonra Rus memurlar, adetleri üzere, yerliler üzerindeki ağalığını korumak için Dağıstan'da hakimiyeti ele geçirmeye can atsalar da buna muvaffak olmadılar. Dağıstan halkı 1917 Mart'ının 9'unda(22'sinde) Temirhan Şura'da, devrik Çar rejiminin yerel organları yerine, vilayette yeni hakimiyeti temsil edecek Vilayet Geçici İcra Komitesi'ni seçmişti. Bu organa Dağıstan'ın 9 dairesini temsil eden 30 temsilci dahil olmuştu. Onların içerisinde Müslüman sosyal-siyasi hayatının ve gelecek siyasi hadiselerin öncüleri Z. Temirhanov, H. Bammatov, N. Tarkovski, D. Apaşev, N. Gotsinski, M. Dahodayev ve diğer bazı faal üyeler vardı.

Terek'de olduğu gibi Dağıstan'da da "Rus milliyetçiliğinin sopası" rolünü büyük şehirlerin Sovyetleri oynuyordu. Port-Petrovsk Sovyeti Ruslar'ın bu bölgedeki esas sopası sayılırdı. 1917 yılı Eylül'ün 22'sinde ise Port-Petrovsk Sovyeti, dağlı özgürlük hareketi liderlerinin kontrolünde olan Vilayet İcra Komitesi ile alakasını kesmiş; bilahare Derbend ve Temirhan Şura Sovyetleri de aynı adımı atmışlardı.

Göründüğü gibi, Dağıstan'da, Terek vilayetinden farklı olarak devrimden hemen sonra ikibaşlılık ortaya çıkmıştı. Lakin bu ikibaşlılık, Sovyet edebiyatından bildiğimiz klasik ikibaşlılıktan kati surette farklıydı. Adı geçen Dağıstan şehirlerinin bütün gayr-ı müslim ahalisi, Dağlıların hakimiyet iddiasının karşısına çıkacak bir güç olarak değerlendirdiği Sovyetleri destekliyordu. Dağlılar ise Vatandaş İcra Komitesi'ne kendi milli organları gibi bakıyorlardı. Kısaca, Dağıstan'da ikibaşlılık, Rus-Dağlı çelişkisi şeklinde mevcut idi. Kutuplaşmanın bir tarafında Müslümanların tam nezaretinde olan yerli Geçici Hükümet organları; diger tarafında ise sınıf ve partiye mensubiyet bağı olmadan bütün Rusların desteklediği Sovyetler bulunuyordu.

Kafkas Müslümanları, bu problemleri halletmek için 1917 yılının Nisan ayında Bakü Kurultayında toplandı. Kurultay, Kuzey ve Güney Kafkas Müslümanlarının samimi münasebetlerine sahne olsa da, bu iki grubun mevcut siyasi şartlara bakış ve gelecek perspektiflerinde ciddi sayılabilecek fikir ayrılıklarının olduğunu meydana çıkartmıştı. Kuzey Kafkasyalılar Kurultay'da, Kafkas Müslümanlarının tek Medeni-Özerk bir kurumda birleşmesi fikrini savunuyorlardı. Azerbaycanda da bu fikirden yana olanlar az değildi; lakin, Azerbaycan'da Güney Kafkas Türkleri için müstakil bir özerklikten yana olanlar daha çoktu.

1917 yılı Mayıs'ının 1'inde Vladikafkas'da "Kuzey Kafkasya Dağlıları Birliği"nin teşebbüsü ile "Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlı Halklarının 1. Kurultayı" toplandı. Bu meclisin ilk esas siyasi neticesi Reşid Han Kaplanov'un raporu esas

alınarak "Kuzey Kafkasya Birleşik Dağlı Halklarının Birliği" Anayasası'nın ve onun siyasi platformunun kabul edilmesi oldu. Daha sonra Kuzey Kafkasya Dağlıları Birliği Merkez Komitesi seçimlerine geçilmiş ve Dağıstan'dan B. Dalgat, M. Dahodayev, N. Tarkovski, E. Hesenov, Z. Temirxanov; İnguşlardan V.G. Cabagiyev; Kabardeylerden P. Kotsev; Balkarlardan B. Şaxanov; Terek vilayeti Kumıklarından R. Kaplanov; Çeçenlerden E.(T.) Çermoyev; Kuban vilayeti Çerkes, Abazin ve dağlılarından Sultan Kaplan Girey; Stavropol Türkmen ve Nogaylarından Beymirze İsayev; Osetlerden E. Britayev bu organa seçilmişlerdir. Abdülmecid (Tapa) Çermoyev "Kuzey Kafkasya Birleşik Dağlı Birliği Merkezi Komitesi"nin Başkanı; Beşir Dalgat Dağıstan, Basyat Şahanov Terek ve Pşemaho Kotsev Kuban vilayetlerinden Başkan Yardımcılığı vazifelerine getirilmişlerdir.

Kuzey Kafkasya Dağlıları Birliği'nin kurultayda kabul ettiği siyasi platformda, Rusya'nın gelecek idare şeklinin federatif–demokratik cumhuriyet olması zaruri ve esas mesele olarak görülüyordu. Dağlı Birliği platformunda alınan karara göre Merkez Komitesi, Kurucular Meclisi'nin kendi kendini idare sahasında kabul edeceği yeni kararları beklemeden idari ve dini organların seçimi ve teşkili prensiplerini hazırlayarak hayata geçirecek; tüm yerel yönetimlerin ve mehkemelerin ıslahatını yapacaktı.

Kurultayda ciddiyetle gözden geçirilen meselelerden biri de Din Komisyonu'nun raporu idi. Kabul edilen karara göre 4 kişiden ibaret (2'si Şafii, 2'si Hanefi mezhebine mensub olmak şarti ile) Yüksek Şura ve "Kafkasya Müftülüğü" makamı oluşturuluyordu. Kurultay bu vazifeye, dağlı özgürlük hareketi liderlerinden Najmuddin Gotsinski'yi seçmişti.

Kurultay, Stavropol Valiliği bölgesinde yerleşik Türkmen ve Nogaylar'ın Terek Vilayeti yönetimine geçmesi hakkındaki kararı da kabul etmişti.

Kurultay'ın neticeleri çok beklemeden ortaya çıktı ve Terek vilayeti dağlı halklarının siyasi mevkii hızla yükselerek oldukça güçlendi. Yerli hakimiyet organlarına nezaret onların eline geçti. Dağlı vilayetlerinde, Geçici Hükümet'in organlarına Dağlılar Birliği Merkez Komitesi liderleri alınmaya başladı. Bununla, Terek vilayetinde Kozakların tek başına idareciliğine son verildi.

1. Dağlı Halkları Kurultayı'ndan sonra Müslümanların Terek vilayetindeki mevkilerinin tahkim edilmesi ve onların buradaki hakimiyet mücadelesinin esas amili olduğunu bütün kuvvetler kabul etmiyordu. Kozaklar -taktik olarak- Dağlılar'ın vilayette esas kuvvet olduğunu kısmen kabullenmişti. Şehirlerde yeteri kadar nüfuza sahip olan ve hakimiyet iddiasındaki kimi Sovyetler, bütün vasıtalarla Terek

Müslümanları'nın özgürlük hareketine karşı mücadeleye girişmişti. Bu girişimlerinde, özel hedef gibi deklare ettikleri sınıf mücadelesi ideolojisine değil; Rusya'nın bütün Müslüman bölgelerinde "ustalıkla" istifade ettikleri "milli ayaklanmalara" ve "Büyük Rusya" şovenizminin tahrikine sarılmışlardı. Büyük şehirlerin Rus dilli ahalisi, Dünya Harbi cephelerinden geri dönen ve Bolşevik tebligatı neticesinde nizam-intizamını yitirmiş olan askeri garnizonlar ile tüm yerli Kozak ahali arasında Dağlılara karşı keskin bir propaganda yürütüyordu. Bu propagandanın amacı, vilayet topraklarında Dağlı Kurultayı'ndan sonra oluşmuş statükoyu ortadan kaldırmak, kaos yaratmak ve böylelikle ortaya çıkacak ayaklanma durumunda kuvvetler arasında manevra yaparak girişimi kontrolüne almaktı. O devirde önde gelen vilayetler olan Vladikafkas ve Grozni Sovyetleri'ndeki bu tahribata Bolşevikler rehberlik ediyordu. Grozni ve Vladikafkas'da, Mayıs ve Eylül aylarında Çeçen ve İnguş kırımlarının meydana getirilmesi ile bölgede uzun süren askeri çatışmalar başladı.

Özellikle belirtmek lazımdır ki, Kuzey Kafkasya'da milli münasebetlerin keskinleştirilmesinde, başta S. Şaumyan olmak üzere Kafkasya Bolşevizmi'nin merkezi sayılan Bakü Sovyeti'nin de eli vardı. Bakü Sovyeti'nin rehberi S. Şaumyan bir taraftan Grozni ve Vladikafkas Sovyetleri'nin silahlandırılmasına iştirak ediyor; diğer taraftan, Dağlılarla Kozaklar için ayrılan silahların Bakü'de müsadere edilmesini sağlıyordu.

Devrimin yankılarının Kuzey Kafkasya'ya ulaştığı ilk vakitlerden itibaren din hizmetlilerinin faaliyetlerinin artması ve ahali arasında tebligatın güçlenmesi dikkat çekiyordu. 1917-1920'li yıllarda İmametin canlandırılması idealini savunan ve bu hareketin önünde gidenler dağlı özgürlük mücadelesinin rehberleri İmam Najmuddin Gotsinski ve Şeyh Uzun Hacı idi.

Devrimin ilk dönemlerinde siyaset ortamına ağırlığını koymuş olan N. Gotsinski İmamet idealinin tebliğine başladı. Lakin, liberal-demokrat dağlı hareketi liderleri onu bölgenin sedece dini lideri olmaya ve siyasi hakimiyet iddiasından vazgeçmeye inandırdılar. O, 1. Dağlı Halkları Kurultayı'nda Kuzey Kafkasya Müslümanlarının müftüsü seçildi. Lakin, müftü yine hemen imamet idealinin tebliğine başladı. 1. Dağlı Halkları Kurultayı'ndan sonra Kuzey Kafkasya'da milli münakaşaların keskinleşmesi, Umum Dağlı Organlarının durumu kontrol edememesi, ayni zamanda dağlıların kendileri arasında olan ideolojik-siyasi zemindeki anlaşılmazlıklar, İmam Najmuddin'i teşebbüsü ele alma fikrine getirmişti. O, mevcut durumdan çıkış yolunun yalnız İmametin ihyasında olduğunu söyleyerek Uzun

Hacı'yı yanına çağırmış ve onu kendine vekil yapmıştı. İmam meselenin hallinin genel halk müzakeresine çıkarılması için Dağlı Merkez Komitesi'ni Olağanüstü Kurultay'ın toplanmasına ikna etmişti.

1917 yılı Ağustos başında Dağıstan'ın mehşur Andi tarihi şehrinde Kuzey Kafkasya Dağlıları II. Kurultayı açıldı. Lakin dağlı liberal-demokrat aydınların rehberlik ettiği Merkez Komitesi'nin getirdiği argümanlar, İmamet taraftarlarını sahip oldukları fikirlerinden vazgeçmeye ikna etti.

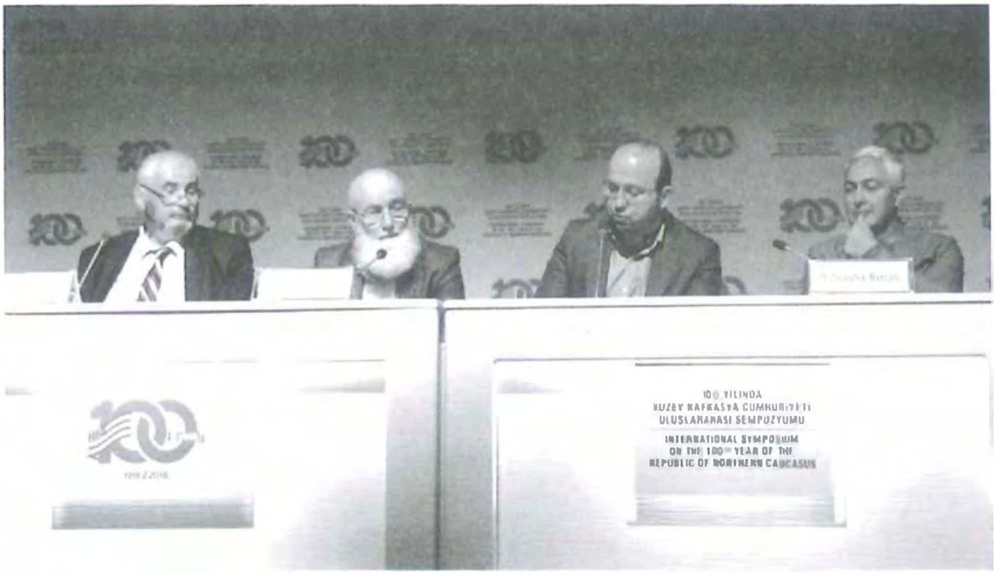
Bu dönem, yani 1917 yılının Ağustos-Eylül'ü Dağıstan topraklarında Sosyalistlerin durumunun güçlenmesi ile sonuçlandı. Dağıstan Sosyalist Grubu, 1. Umum Dağıstan Kurultayı'ında Vilayet İcra Komitesi'ne yapılan seçimlerden galip çıktı. Bu grup 1917 yılı Mayıs ayının sonlarında Temirhan Şura'da toplanmıştı.

Dağıstan Kurultayı'nda, Vilayet İcra Komitesi'nde başta Z. Temirhanov olmak üzere eski ekibe itimad gösterilmemişti. Yeni ekibin başkanlığı vazifesine ise Sosyalist Grub'un lideri Celaleddin Korkmazov seçilmişti.

1917 yılı Eylül ayının 20'sinde Vladikafkas'da II. Dağlı Halkları Kurultayı açıldı. T. Çermoyev Kurultay başkanı; P. Kotsev, T. Alhazov, E. Britayev, R. Kaplanov, Z. Temirhanov ve V. Cabagiyev de onun yardımcılığına seçilmişlerdi. Kurultayın gündeminde 13 mesele yer alıyordu. Esas müzakere konusu Kurucular Meclisi'ne üye seçimi meselesi idi. Terek-Dağıstan dairesinde seçimler, vilayetler üzerinde muvafık kalınarak 26 Kasım ve 5 Aralık tarihlerine tehir olunmuş, lakin Bolşevik kuşatması, çıkarılan kararların hayata geçirilmesine imkan vermemiştir.

Bu kurultayın başlıca kazanımı, Kuzey Kafkasya dağlılarının özerkliğinin hayata geçirilmesi için faaliyete başlanması kararının kabul edilmesi olmuştur. Bu karara istinaden özerkliğin fiili olarak hayata geçirilmesine başlanmış ve Kuzey Kafkasya Dağlıları Merkez Komitesi'ne hükümet yetkileri verilmesi kararlaştırılmıştır.

2. OTURUM

Moderatör:
Ahmet Yusuf Özdemir

Konuşmacılar:
Boris Magomed Harsiev (İnguşetya C.)
Hacı Murad Donogo (Dağıstan C.)
İslambek Marzoev (Kuzey Osetya C.)

BİRLEŞİK KUZEY KAFKASYA VE DAĞISTAN DAĞLILARI BİRLİĞİ

BORİS MAGOMED HARSİEV[1]
Ç.E. Ahriev Beşeri Bilimler Araştırma Enstitüsü
Etnoloji Bölümü Başkanı / Malgobek/ İnguşetya

ÖZET

1 Mayıs 1917'de Vladikafkas'da **Kafkasya Halkları I. Kurultayı**'nın açılışı yapılmıştır. Farklı değerlendirmelere göre Kurultay'a Güney Rusya halklarından 400 ile 3000 arası delege ve çok sayıda konuk katılmıştır. Konuklar arasında Devlet Duma'sı milletvekilleri M. A. Karaulov ve N. N. Nikolayev de bulunmaktadır. Kurultay çalışmaları 10 gün sürmüştür. Kuzey Kafkasya'nın, Rusya'nın federal birimlerinden biri haline gelecek *Kafkasya Federasyonu*'nun bir parçası olacağı konuşulmuştur.

Kurultay'da, **Birleşik Kafkasya Dağlıları Birliği**'nin kuruluşu ilan edilmiş, Anayasa kabul edilmiş, yürütme organları seçilmiş ve Kafkasya halklarının gelişiminin müteakip öncelikleri belirlenmiştir.

Anahtar sözcükler

1917 devrimi. Kafkasya Dağlı Halkları Kurultayı. Delegeler. Federasyon. Devlet Duma'sı. Tersk vilayeti. Kafkasya din adamları.

***

1917 Şubat devrimi ile iktidara Geçici Hükümet'in gelmesi, Kuzey Kafkasya halkları için büyük önem arz eden bir gelişme olmuştur. Rusya'nın monarşik ku-

1 **BORİS MAGOMED GİREEVİÇ HARSİEV**

İnguş sürgünü esnasında yurdundan ayrılmak zorunda kalan bir ailenin evladı olarak,21 Nisan 1953 tarihinde, Kazakistan'ın Karaganda bölgesinde dünyaya geldi. Eğitimini sırasıyla Grozni, Rostov, Don ve Moskova'da aldı. Şu an İnguşetya'da yaşıyor ve İnguş Araştırmaları Enstitüsü'nde Etnoloji Bölüm Başkanlığı görevini sürdürüyor. Akademik yaşamının yanı sıra, kendi ifadelerine göre, az sayıda kimsenin okuduğu makaleler yazıyor ve yayımlanmamak üzere şiirler ve bazen de hikayeler kaleme alıyor.

rumlarının çöküşü, tüm ülkede sosyo-siyasi yaşamın hareketlenmesini getirmiştir. Tersk Vilayeti Genel Valisi ve Tersk Kozakları Atamanı Sergey Nikolayeviç Fleischer yeni hükümetin tanındığını beyan etmiştir.

3(16) Mart'ta Gappo Baev başkanlığında düzenlenen Vladikafkas İl Meclisi'nin olağanüstü toplantısında Petrograd'ta vuku bulan gelişmeler müzakere edilmiş ve Geçici Vladikafkas İl Komitesi kurulmuştur.

Kafkasya halkları da öz yönetim hazırlıklarına başlamıştır. Tersk Vilayeti milli aydın sınıfının temsilcileri oldukça hızlı bir şekilde yeni amaç ve görevlerini belirleyebilmiştir.

5(18) Mart'ta milli aydın sınıfının temsilcileri, demokratik devrim şartlarında izlenecek tutum ve taktiğin tespiti amacıyla, Basiat Şahanov'un Vladikafkas'daki dairesinde toplanmıştır. Halk Temsilcileri İl Komitesi'ne, dağlı halklardan delegelerin de dâhil edilmesi kararlaştırılmıştır.

Aynı gün il otoritesinin oluşturulması ile ilgili Olağan Meclis Toplantısı düzenlenmiş, Başir Dalgat, Magomed Cabagiyev, Said Gabiev ve Basiat Şahanov dâhil olmak üzere Vladikafkas Sivil Komitesi kurulmuştur. Ertesi gün yeni organ Geçici İl Yürütme Komitesi yetkilerini üstlenmiştir.

6(19) Mart'ta, ikinci "dağlı" toplantısında Magomed Cabagiyev ve Raşidhan Kaplanov, İl Komitesi'nde Dağlı Halkların en az bir temsilcisinin bulunması gerektiği ve *"Dağlıların istedikleri yerde ve sayıda koltuk elde edebilmelerinin yanı sıra, kendi bölgesinin meşru sahipleri olabilirler ve olmalılar"* talebinde bulunmuştur [1, s. 15]. Bu bağlamda, Kafkasya'nın dağlı halklarının yaşamının özgürlük ve geniş öz yönetim temelinde yeniden yapılandırılması ile ilgili ulusal demokrasi çabalarını yoğunlaştırmak amacıyla **Birleşik Dağlılar Birliği Geçici Merkez Komitesi** kurulmuştur. Merkez komite üyeleri, Basiat Şahanov, Osetinlerden Gappo Baev, İzmail Baev, Safarbek Dudarov, Aleksandr Tsagolov, Vladimir Abaev; Karaçaylardan Magomed Abukov; Dağıstanlılardan Başir Dalgat; Kumuklardan Raşidhan Kaplanov, Tacuddin Penzulaev; İnguşlardan Tonta Ukurov, Gapur Ahriev, Beksultan Lyanov; Kabardeylerden Pşemaho Kotsev ve Tausultan Şakmanov; Çeçenlerden Abdul-Mecit Çermoyev'den oluşmuştur. Başkan olarak Basiat Şahanov seçilmiş, komitenin çalışmalarını A. M. Çermoyev finanse etmiştir. İşbirliği çağrısı ve somut önerilerle Kuban ve Güney Kafkasya'ya Komite Heyetleri gönderilmiştir.

1917 yılı Mart-Nisan ayları boyunca Kuzey Kafkasya'daki Çarlık yönetiminin yerine, yerel demokratik özyönetim organları olan "Milli Bölge Yürütme Kurulları" getirilmiştir.

6(19) Mart'ta Vladikafkas'da İnguş aydın ve memur temsilcilerinin toplantısı yapılmıştır. Toplantı, geçici İnguş Yürütme Kurulu'nu seçmiştir. Başkanlığına emekli General Tonta Ukurov getirilmiştir.

14(27) Mart'ta **Çeçen Halkı Kurultayı** düzenlenmiş, avukat Ahmethan Mutuşev başkanlığında Yürütme Kurulu seçilmiştir. Kurultay "şeriatın uygulanması gerektiği" kararını almış, bu bağlamda "Şeriat Komisyonu" kurulmuştur.

27 Mart (9 Nisan)'da Guzmer Sohov başkanlığında (yardımcısı İbragim Urusbiev) oluşturulan Nalçik Bölge Yürütme Kurulu'na Kabardey ve Balkarlar da dâhil olmuştur: B. Şahanov, T. Şakmanov, M. Abukov, P. Kotsev.

Karaçay Yürütme Kurulu'nun başkanlığına molla Hamzat Hacı Urusov getirilmiştir.

6-8(19-20) Nisan'daki Osetin Kurultayı'nda, Vladikafkas Bölge Komiseri Teğmen Simon Takoev başkanlığında Bölge Sivil Komitesi oluşturulmuştur. Komite misyonunu *"Osetya halkını dağlı anti devrimcilerin elinden kurtarmak ve İşçi ve Asker Vekilleri Sovyetleri etrafında toplamak"* olarak belirlemiştir [2, s. 331].

Dağıstan Vilayeti'nin başkenti Temir-Han-Şura'da Komiser İbragimbek Gaydarov başkanlığında Geçici Dağıstan İl Yürütme Kurulu kurulmuştur. Komiteye çeşitli tabaka ve sosyal akım temsilcileri dâhil olmuştur. Yürütme Kurulu'nda Avar Bölgesi Müslüman din adamlarını Najmuddin Gotsinsky temsil etmiştir.

3 (16) Nisan'da Batalpaşinskiy kasabasında Müslüman Nüfus Delegeleri Kurultayı düzenlenmiş ve köylerde sivil komitelerin kurulmasına ilişkin karar alınmıştır.

Bölgesel milli yürütme kurullarının kurulmasından sonra, Vladikafkas'da toplanan Yürütme Kurulları Temsilcileri Toplantısı'nda, Kuzey Kafkasya dağlılarının ulusal devlet sorununu çözümlemek amacıyla genel dağlı kurultayı toplama kararı alınmıştır.

Genel Dağlı Kurultayı'nın hazırlanmasında Geçici Merkez Komitesi'nin yanı sıra, henüz devrim öncesinde Petrograd'ta kurulan Kafkasya Dağlıları Komitesi ve Kafkasya Müslümanları Komitesi büyük rol oynamıştır. Söz konusu komiteler siyasi sloganlar kullanmamış, çalışmalarını kültürel-eğitimsel amaçlar doğrultusunda yürütmüştür. Aktivistleri, Devlet Duma'sında Dağıstan milletvekili Magomed Dalgat, Tarım Bakanlığı bölüm başkanı ve İnguşya'nın başkentinde Müslüman kesimin eğitiminin önemli organizatörlerinden Vassan-Girey Cabagiyev, sözde "İslami Sosyalizm" ideologlarından biri olan Osetin avukat Ahmet Tsalikov'du.

Nisan 1917'de, o dönemde Dağıstan başkenti olan Temir-Han-Şura'da "Camiat-

ul-İslamiyye" ("İslam Cemiyeti") kurulmuştur. Cemiyete büyük toprak sahipleri, girişimciler, Müslüman din adamları dâhil olmuştur. Najmuddin Gotsinsky'nin aldığı karar üzerine sağlanan yardım sayesinde cemiyet Arapça "Caridatu Dağıstan" gazetesini yayınlama ve kendi milis birliklerini kurma, kısa bir süre sonra ise şeriat bloğunu oluşturma olanağını elde etmiştir.

"Vladikafkas Olginskaya Kız Lisesi'nde 1 Mayıs 1917 saat 15.00'de Kafkasya Dağlı Halkları 1. Kurultayı'nın açılışına yaklaşık 3000 delege ve çok sayıda konuk katılmıştır. Konuklar arasında Devlet Duma'sından M. A. Karaulov ve N. N. Nikolayev bulunmaktadır.

Kurultay açılışından önce Dağıstan Kumukları kadısı dua etmiştir.

Kurultay **Birleşik Dağlılar Birliği Geçici Merkez Komitesi** Başkanı B. A. Şahanov tarafından açılmıştır.

B. Şahanov'un konuşması:

"*...Dağlı kardeşler.*

Kafkasya dağlılarının özgürlüğü, 50 yılı aşkın bir zaman önce Çarlığın ağır baslası altında ezilmiştir.

25 Ağustos 1859'da Gunib düşmüştür. Unutulmaz halk kahramanımız Çeçenistan ve Dağıstan imamı Şamil esir alınmış ve sıkı jandarma rejimi şartlarında hayatına son verilmek üzere Kaluga'ya götürülmüştür.

5 yıl sonra, 21 Mayıs 1864'de mağrur yurdumuzun bir diğer bölgesinde, Karadeniz kıyısında son özgür Çerkes köyü Ahçinsk düşmüştür. Akabinde nelerin vuku bulduğunu hepiniz çok iyi biliyorsunuz.

Bir zamanlar verilen süslü vaatlere karşı, sadece siyasi değil, ayrıca maddi haklarımızın da ihlal edilmesi, atalarımızın kanıyla sulanan topraklara el konulması, sayıları az da olsa kimilerini kendi yandaş ve memurları yapmaları, diğerlerini hiddetlendirip sessiz protestolara mahkum ettikleri saf ve iyi niyetli dağlıların üzerine açgözlü sürü gibi saldıran Rus toplumunun ayak takımının önüne atılmamız... Tüm bunlar Rus hükümetinin damgasıydı" [3, s.26].

Kurultay çalışmaları 10 gün boyunca devam etmiştir. Çalışmalara en aktif katılanlar arasında İnguşetya'dan Gapur Ahriev, V. G. Cabagiyev, generaller Ş. S. Malsagov ve T. Ukurov; Kabardey'den P. Kotsev, H. Çijokov, Nauruzov, Atajukin; Karaçay'dan H. H. Urusov; Osetya'dan Mistulov, Kibirov, Habayev, İsmail Baev; Dağıstan'dan Raşidhan Kaplanov, Nuhbek Tarkovskiy, General Mikael Halilov, Najmuddin Gotsinskiy bulunmakta; Zakatal bölgesini İbragimbek Gaydarov, Çeçenistan'ı T. Eldarhanov, Abdul-Mecit Çermoyev, Ahmethan Mutuşev, Musa

Kurumov, İbragim Çulikov temsil etmekteydi.

Vladikafkas'a, Kuzey Kafkasya'nın bölge ve vilayetlerinden konuk olarak, Devlet Duma'sı Geçici Komite Üyesi Tersk Kozakları Atamanı M. A. Karaulov, Stavropol Vilayeti Geçici Komiseri N. N. Nikolayev, Azerbaycan ve Gürcistan delegeleri, Vladikafkas Garnizonu Subay Temsilcileri, kurultayda siyasi programlarını savunan partilerden "Anayasal Demokrat", "Sosyalist Devrimci", "Gürcü Nasyonal Demokrat Parti" liderleri davet edilmiştir.

Kuzey Kafkasya'nın, Rusya'nın federal birimlerinden biri haline gelecek **Kafkasya Federasyonu'**nun bir parçası olması öngörülmüştür.

M. A. Karaulov Kurultay'a şu sözlerle seslenmiştir: *"Kurucu Meclis'te federatif devlet ilkelerinin ve Kafkasya Federasyonu'nun kurulmasının savunulması için, Tersk Vilayeti'nin yanı sıra tüm Kafkasya dağlılarının birleşmesi ve federatif devleti savunan tüm Rusya halklarının ittifakı gerekmektedir. Bu büyük amaca ancak Birleşik Dağlılar Birliği vekilleri vasıtasıyla ulaşılabilecektir"* [3, s. 41].

Kurultay, öz yönetimli bir siyasi birim olarak Kafkasya'nın tüm dağlılarını, ayrıca Stavropol Vilayeti Nogay ve Türkmenleri'ni kapsayan **Birleşmiş Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliğini (Dağlılar Birliği)** ilan etmiş; dağlı halkların siyasi birliğini, federatif yapıyı ve her etnik grubun kanton yönetimini tespit etmiştir. Merkez Komitesi'nin verilerine göre Dağlılar Birliği 2,5 milyon kişiyi kapsamaktaydı [4, s. 110].

Kafkasya Dağlıları Birliği'nin programında amaç olarak *"Tüm Kafkasya ve Rusya halklarının barış içinde birlikte yaşamasının, devrimle kazanılan özgürlüğün korunması ve pekiştirilmesi için Kafkasya dağlılarının birleşmesinin, demokratik ilkelerin hayata geçirilmesi ve tüm dağlı kabileler için ortak siyasi, sosyal ve kültürel-ulusal çıkarların müdafaasının sağlanması"* kaydedilmiştir.

Programda, *"Demokratik özgürlük ilkelerinin uygulanmasının ilk koşulu olarak, dağlıların, Rusya'da Kurucu Meclis vasıtasıyla Demokratik Federal Cumhuriyet'in kurulmasını kabul edeceği"* belirtilmiştir [3, s. 48-49].

Dağlılar Birliği'nin yönetici yürütme organı olarak **Merkez Komitesi** kurulmuştur. Komite, Dağıstan ve Tersk Vilayetleri'nden 5'er, Kuban ve Çernomorsk Vilayetleri'nden 2'şer, Zakatal Bölgesi, Stavropol Vilayeti ve Abhazya'dan 1'er olmak üzere 17 üyeden oluşmuştur.

Komite'ye A. M. Çermoyev başkanlık etmiştir. Hazırlanan ve Kurultay'da kabul edilen **Dağlılar Birliği Anayasası** A. F. Krenskiy tarafından onaylanmıştır. Ku-

rultay, tüm siyasi işlerin yetkisinde bulunduğu **Merkez Komitesi**'ni, dağlıları birleştirme fikrini hayata geçirmekle görevlendirmiştir. **Kurultay Divanı** üyesi Kumuk prensi Raşidhan Kaplanov ana hedefleri şöyle tanımlamıştır:

"Birliğimizin amacı öncelikli olarak tamamen savunmadır. Biz diyoruz ki, birimize dokunan, herkese dokunmuş olacak ve bunu haklarımıza tecavüz sayıp, kimseye izin vermeyeceğiz. Taleplerimizin fiilen yerine getirilmesi için çabalamalıyız. Bu bağlamda Birliğimiz taarruza yöneliktir. Bu, birini tehdit ettiğimiz anlamına gelmez; kesinlikle hayır; biz ancak ortak taleplerimizin yerine getirilmesi için çabalamak istiyoruz. Ayrıca her kabilenin kendi kaderini belirleme hakkı saklı kalacaktır. Birlik bu anlamda hiç bir baskı yapmayacaktır, sadece, her kabilenin hayati önem taşıyan hedeflerine ulaşma imkânını sağlamaya çalışacaktır. Bunun yanı sıra Birliğimiz, Genel Kafkas Müslüman Birliği'nin üyesidir. Bununla birlikte, dini inanç olarak bölünmüş hiç bir etnik grubu unutmamalıyız. Birliğimize ancak Müslümanların üye olabileceği şeklinde şart koşmamalıyız. Bilindiği üzere Osetinler kısmen Hıristiyan'dır, fakat dağlıdırlar ve onların çıkarları bizim çıkarlarımızdır" [3, s. 34-35].

Dağlılar Birliği, Kafkasya bölgesinde yaşayan halklar arasındaki ihtilafları çözümlemeye çalışmıştır. Bu husus Anayasa'ya yansıtılmış ve birliğin organlarının *"kabileler arası çatışmaları ortadan kaldırmakla"* görevlendirilmesi, belirli dağlı halklar arasındaki *"tüm siyasi ve sosyal çatışmaların"* Birliğin **Merkez Komitesi**'ne intikal ettirilmesi öngörülmüştür [5].

Kurultay şeriat mahkemelerinin kurulmasını kararlaştırmış, müftülük görevini belirlemiştir. Dini bölümün kararında, Rusya'nın başkentinde, Müslümanların şeriat temelinde seçeceği Şeyh-ül İslam'ın göreve getirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Şeyh-ül İslam'ın, Dini ve Siyasi İşler Bakanı yetkilerine sahip olması, kendisine bağlı Şafiler, Hanefiler ve Şiilerden ikişer olmak üzere altı temsilciden oluşan Kurul'un bulunması öngörülmüştür. Tersk, Kuban, Dağıstan, Çernomorsk vilayetleri Müslümanları, Stavropol Vilayetinin Nogay, Karanogay ve Türkmenler'i için Vladikafkas merkezli **Kafkasya Müftülüğü** görevi belirlenmiştir. Hanefiler ve Şiilerden ikişer olmak üzere müftülüğe bağlı dört kadıdan oluşan Kurulun oluşturulması planlanmıştır. Planların arasında Vladikafkas'da şeriat programı ve dünyevi bilimler müfredatı ile Şeriat Bilimleri Hukuk Akademisi'nin açılması da bulunmaktaydı.

Müftülüğün oluşturulmasından önce **Dağlılar Birliği Merkez Komitesi**'ne bağlı 9 üyeden oluşan **Dini Konsey** kurulmuştur. Üyeler, İnguşlar adına Abdül-Karap

Hacı, Çeçenler adına Sugaip Molla, Kabardeyler adına Alihan Şogenov, Kuban ve Sohum İlleri ve Stavropol Vilayeti'nin Türk halkları adına Umar Efendi Mudarris Aliev, Kuban İli ve Çernomorsk Vilayeti Çerkesleri adına Sabit Molla İdrisov'dur. Dağıstan ile ilgili seçimler ertelenmiştir.

Kurultay, **Geçici Hükümet**'e, dağlılara şeriatı geniş kapsamlı kullanma hakkının verilmesine ilişkin talepname göndermiştir. Bu talepnamede, *"olumlu yanıtın verilmemesi durumunda dağlı Müslümanlar öz yönetim, dolayısıyla özgürlük hakkı verilmemiş sayacak; demek ki dağlı Müslümanların kendi hayatları dışında savunacak bir şeyi kalmayacaktır. Bu ise tehlike belirtisidir"* vurgusu yapılmıştır [6, s. 152].

Tarım konusunun ayrıntılı ele alınmasının **Kurucu Meclis**'e kadar ertelenmesi kararlaştırılmıştır. Fakat **Kurultay** yaklaşımını, *"dağlılar, arazi mülkiyet haklarını kullanmadığı için işgal edilen tüm arazi ve ormanlar bölünmez mülkiyetleri sayılacak; hazinenin el koyduğu arazi, orman ve su kaynakları derhal iade edilecek, dağlı nüfusun topraklarına bitişik alanlardaki boş hazine arazileri ise yoksul dağlılara ve birliğe dâhil olan diğer halklara dağıtılacaktır"* şeklinde ortaya koymuştur [3, s. 45].

Güney Kafkasya Müslümanlarını temsil eden Hasanbek Agaev konuşmasında şu görüşlere yer vermiştir:

"Müslüman kardeşler! Bakü Müslüman Sivil Toplum Örgütleri Geçici Komitesi adına özgürlükçü Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Müslümanları'nın ilk kurultayını selamlama şerefine nail olmuş bulunmaktayım.

Selam!

Şeyh Şamil'in değerli evlatlarına en içten selamlarım olsun.

Müslüman kardeşler, Rusya evlatlarını din ve ırk temelinde ayıran despotizmin lanetli zinciri kırılmıştır. Kanatlarımız çırpıyor, dilimiz çözülüyor. Her yerde özgürlük, adalet ve kardeşlik çağrılarını duyuyoruz. Şanlı geçmişiniz, tarihiniz, özgürlük ve eşitlik savunucusu olduğunuzun, değerli Kafkasya'mızın bölgeleri ve köylerinden uğruna toplandığınız ulvi ideallerin en azimli ve samimi savunucuları olduğunuzun ve olmaya devam edeceğinizin kanıtıdır" [3, s. 30-31].

Kurultay çalışmasının sonunda katılımcılar Kuzey Kafkasya halklarını temsil edecek 40 aksakallı heyetini seçmiştir. *"Divan önüne yerleşen aksakallılar el ele tutuşarak zincir oluşturup dualar okudular: böylece anlaşma resmen sağlanmış ve kutsanmış oldu"* [7, s. 33].

Kuzey Kafkasya Dağlı Halkları Birinci Kurultayı büyük öneme sahipti ve

Rusya'nın diğer Müslüman halklarında yankı bulmuştu.

Kurultay **Birleşik Kafkasya Dağlıları Birliği**'nin kuruluşunu ilan etmiş, Anayasa'yı kabul etmiş, yürütme organlarını seçmiş ve Kafkasya halklarının gelişiminin müteakip önceliklerini belirlemiştir.

*"Mart 1920'de Sovyet rejiminin kurulmasından sonra Bolşevikler, mevcut koşullarda, Kuzey Kafkasya halklarının iradesi ile Mayıs 1917'den itibaren siyasi harita üzerinde yerini alması gereken **Dağlılar Cumhuriyeti**'nin kuruluş sürecini desteklemek ve öncülük etmek zorunda kalmıştır" [8, s. 13].*

Dağlı Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 17 Kasım 1920'de Vladikafkas'da **Tersk Vilayeti Halkları Kurultayı**'nda ilan edilmiştir. Çalışmasına Merkez Yürütme Kurulu, Yönetim Kurulu ve Rusya Komünist Partisi (Bolşevik) Merkez Komitesi temsilcisi S. M. Kirov'un katıldığı **Dağıstan Özerk SSC Sovyetlerinin Kurucu Kurultayı**'nda (16-22 Nisan 1921) Merkez Yürütme Kurulu'nun, RSFSC'ne bağlı **Dağıstan Özerk SSC** kurulduğuna ilişkin 20 Ocak 1921 tarihli kararı okunmuştur.

Varoluşu 1921-1924 yılları olarak belirlenen Bolşeviklerin kurduğu **Dağıstan Özerk SSC** sınırları, 1917 yılında ilan edilen **Birleşik Kafkasya Dağlıları Birliği**'nin sınırları ile aynıydı.

Rusya modeli çerçevesinde ulusal birleşmenin, hukuk devleti Anayasası ile ilan edilen "vatandaşlık" kavramına değil, "halk" fikrine dayandığı aşikârdır.

KAYNAKÇA:

1. T. M. Muzaev. Dağlılar Birliği: Rus devrimi ve Kuzey Kafkasya Halkları, 1917 -Mart 1918. Moskova-2007. s. 15.

2. S. Takoev. Terek'te Devrim Hareketi Tarihi (Kişisel Anılar) // İzvestia ONİİK. 2.baskı. Vladikafkas, 1926. s. 331.

3. Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği (1917-1918 гг.). Dağlılar Cumhuriyeti (1918-1920): Dokümanlar ve Belgeler. Mahaçkala, 1994. s. 28-29.

4. S. M. İshakov. Rusya Müslümanları ve 1917-1918 Devrimi. M. 2004. s. 110.

5. Kurultayda kabul edilen Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği Anayasası. 7 Mayıs 1917

6. A. Taho-Godi. Dağıstan'da Devrim ve Anti Devrim. Mahaçkala, 1927. s. 152.

7. A. H. Daudov, D. İ. Meshidze. Kuzey Kafkasya Dağlı Halkları Milli Devleti (1917-1918). S.Petersburg-2009.

8. B. M. -G. Harsiev. Sovyet Döneminde İnguş Devletinin Ortaya Çıkışı Ve Çöküş Şartları // Bilimsel Notlar. "Etnoloji" serisi. İnguş Ç. Ahriev Beşeri Bilimler Araştırma Enstitüsü. Baskı II. Magas-2012.

DAĞLILAR CUMHURİYETİ TARİHİNDEN DEĞERLİ BİR BELGE

HACI MURAD DONOGO[1]
Dağıstan Cumhuriyeti Milli Müzesi
Dağıstan Devlet Üniversitesi

Önümüzde duran zamanla sararmış ince kâğıt tabakası, Dağıstan görsel sanatlar müzesinin koleksiyonunda yer alan eşsiz bir belgedir. Dönemin ünlü Kuzey Kafkasya liderlerini, genç Dağlılar Cumhuriyeti hükümeti üyelerini ölümsüzleştirmesinden dolayı eşsizdir. Dağlıların yüzüne dikkat, endişe, gelişmelerin ciddiyeti yansımış. Bu duyguları bir fotoğraf bile gelişen olayların görgü tanığı Yevgeniy Lansere'nin resmi kadar çarpıcı bir şekilde aktaramazdı.

Yevgeniy Yevgineviç Lansere'nin (1875-1946) ismi, 1912 yılında Dağıstan gezisinden sonra çizdiği muhteşem resimlerle L. N. Tolstoy'un "Hacı Murat" hikâyesinin yayınlanmasından sonra Rusya'da yaygın olarak tanınmıştır. Lansere Dağıstan'a ikinci kez 1917 yılının sonbaharında gelmiş ve kendini siyasi olayların merkezinde bulmuştur. Zor zamanlarda ressamın ailesi Nijniy Kazanişe'de mühendis Adil Girey Daidbekov'un evinde ağırlanmış; Lansere ise, arkadaşlarının tüm ikna çabalarına rağmen etrafında gördüğü her şeyi albümüne kaydetmek için Temir-Han-Şura'da kalmıştır. Lansere, o dönem Dağlılar Cumhuriyeti'nin başkenti olan şehirde kaynayan siyasi olayların tam merkezinde bulunmaya çalışmıştır. *"...1918-1919 yılları boyunca Şura'da kapalı kaldık!"*[2] diye hatırlıyor o günleri daha sonraları ressam Lansere.

---

[1] **PROF. DR. HACI MURAD DONOGO**

1960 yılında Dağıstan'da dünyaya geldi. Ailesi Dağıstan'ın Çirkey köyünden olup İmam Şamil döneminden buyana Dağıstan'daki sosyal ve siyasi hadiseler içerisinde aktif şekilde yer almıştır. Dağıstan Devlet Üniversitesi'nde çalışmalarını Kafkas-Rus Savaşları, İmam Şamil ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti üzerine yoğunlaştırmış olan Donogo'nun Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin sembol isimlerinden Najmuddin Gotsinski ve Haydar Bammat üzerine biyografileri de içeren çok sayıda eseri ve Aholgoh isimli bir de süreli yayını bulunmaktadır. Kafkasya tarihi üzerine aktif şekilde yayım yapan Donogo çalışmalarını, www.gazavat.ru isimli web sitesinde paylaşmaktadır.

[2] Yevgeniy Lansere, Günlükler, 3 cilt. İkinci cilt: Seyahatler. Kafkasya: Günlük Hayat ve Bayramlar, Moskova, İskusstvo–XXI.yüzyıl, 2008. s. 596

Dağlı Halklar Birliği Cumhuriyeti Meclisi'nin çalışma günlerinde ressamın orada bulunması şaşırtıcı değildir. Lansere dikkat çekmemeye çalışarak, fark ettirmeden ve hızlı bir şekilde taslak portrelerini oluşturuyordu. Gelişen olayların önemli bir belgesini oluşturan ressamın resmettikleri kimlerdi?

PŞEMAHO KOTSEV- Kabardey (1883–1968) – Abdulmecid Çermoyev'in yerine gelen Bakanlar Kurulu Başkanı. Tersk Vilayeti Babugoy köyü (şimdiki ismi Sarmak) doğumlu. Ortaokulu Pyatigorsk'ta, liseyi Novorossisk'te, hukuk fakültesini Sankt Petersburg Üniversitesi'nde tamamlamıştır. 1 Mayıs 1917'de Vladikafkas'daki Tersk Vilayeti Dağlı Halklar Kurultayı'nda Yürütme Kurulu Üyesi seçilmiştir. Dağlılar Cumhuriyeti Başbakanıdır (19.XII.1918–23.V.1919). Kafkasya'da Sovyet iktidarının tesis edilmesinden sonra Türkiye'ye göç etmiştir. Bir dizi makale ve "Kuzey Kafkasya: özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi tarihi" monografisini (İstanbul, 1962) yayınlamıştır. İstanbul'da defnedilmiştir.

ADİL-GİREY DAİDBEKOV- Kumık (1873–1946) – Ulaştırma Bakanı; Dağıstan vilayeti Temir-Han-Şura (şu anda Buynaksk) doğumlu. Temir-Han-Şura Lisesi'nden, İmparatorluk Teknik Lisesi'nden (şu anda Moskova N. E. Bauman Üniversitesi) mezun olmuştur. Mayıs 1917'de Dağıstan'dan Birleşik Dağlılar Birliği Merkez Komitesi'ne üye adayı olarak seçilmiş, 1920-1921 yıllarında Dağıstan Devrim Komitesi Ulaştırma Bölümü Başkanı, daha sonra Dağıstan Ekonomi Dairesi Sanayi Departmanı Başkanı olmuştur. 1932'de Novosibirsk'e sürgün edilmiş, 1934'de serbest bırakılmış, Bakü'de yaşamış, Azglavstroy'da mühendis olarak çalışmıştır. Bakü'de defnedilmiştir.

PRENS RAŞİDHAN KAPLANOV- Kumık (1883–1937) – İçişleri Bakanı (1918–1919); Tersk Vilayeti Aksay Köyü doğumlu. Vladikafkas lisesinden, daha

sonra Paris'te Sorbonne Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. İstanbul Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmış, Jön Türk gazeteleri ile işbirliğinde bulunmuş, Birleşik Dağlılar Birliği Merkez Komitesi Üyesi, Birleşik Dağlılar Birliği Merkez Komitesi Başkan Yardımcısı, Tersk-Dağıstan Hükümeti Üyesi, Azerbaycan Müsavat Hükümeti Eğitim Bakanı, daha sonra Maliye Bakanı (1919–1920) olmuştur. 1922–1923 yıllarında Şarkiyat Üniversitesi, devlet üniversitesinde Türk Tarihi dersleri vermiştir. Özbekistan SSC Birleşik Ticaret Temsilciliği Hukuk Danışmanı olarak çalışmıştır. 1937 yılında Moskova'da idam edilmiş, ölümünden sonra aklanmıştır.

VASSAN GİREY CABAGİYEV- İnguş (1882–1961). Maliye Bakanı (1919); Tersk Vilayeti Nasır-Kort köyü doğumlu. Riga Politeknik Enstitüsü'nde öğrenim görmüş, eğitimini Jena Üniversitesi'ne bağlı Tarım Enstitüsü'nde tamamlamıştır. Mart 1919 **Dağlılar Cumhuriyeti Birlik Meclisi (Parlamento) Başkan Yardımcısı; Kafkasya Dağlı Halkları Birlik Meclisi Üyesi** (1919). 1920 yılından itibaren muhacir, Kasım 1924'de **İstanbul'da Kafkas Kurtuluş Komitesi** kurucularından biridir. Daha sonra Polonya'da yaşamış, "Varşova kuryesi" gazetesinin editörlüğünü yapmış, "Orient" bilgi ajansı ve "İslami Bakış" dergisinin kurucusudur. 1939 yılında Türkiye'de dönerek Türk vatandaşlığı almıştır. İstanbul'da defnedilmiştir.

NECNEDDİN GOTSİNSKİY- Avar (1865–1925). Kuzey Kafkasya Müftüsü; Dağıstan Vilayeti Gotso Köyü doğumlu. Dağıstan Vilayeti Yürütme Kurulu Üyesi (1917), birinci ve ikinci Dağlılar Kurultayı'nda (1917) **Birleşik Dağlılar Birliği'nin Diyanet İşleri Başkanı (müftü)** olarak seçilmiş, Dağıstan Müslüman Milli Komitesi adına Rusya Kurucu Meclis Üyeliği'ne aday olmuş, Dağlılar Cumhuriyeti Hükümeti'nde Diyanet İşleri Başkanı, Eylül 1920'de Dağlık Dağıstan ve Dağlık Çeçenistan'da Sovyet rejimine karşı ayaklanmaya önderlik etmiş, ayaklanmanın bastırılmasında gizlenmiş ve tutuklanarak Kuzey Kafkasya Bölgesi Birleşik Siyasi İşler Müdürlüğü yetkili temsilciliğinin kararı ile idam edildiği 1925 yılına kadar mücadeleye devam etmiştir.

NUR-MAGOMED ŞAHSUVAROV- Azeri, Milli Eğitim Bakanı (1918–1919). Hukukçu, öğretmen, Elizavetpolsk Vilayeti'nde Dağıstan vilayeti halk okulları müfettişi olarak çalışmıştır. **Birleşik Dağlılar Birliği Merkez Komitesi** üye adayı (1917) olmuş, Azerbaycan Cumhuriyeti hükümetinde çalışmış (1919), Eğitim ve Diyanet Bakanlığı (1920) yapmıştır. 1937 yılında "Anti Devrimci İttihat Örgütü"ne katılma suçlamasıyla tutuklanmıştır. 1950'li yıllarda Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır.

ZUBAİR TEMİRHANOV- Kumık (1868–1952). **Dağlı Halklar Birliği Cumhuriyeti Meclis Başkanı** (Ocak-Mart 1919). Dağıstan Vilayeti Nijnee Kazanişe doğumlu. İnşaat Mühendisliği Enstitüsü'nden mezun olmuştur. Dağıstan teknik aydın kesiminin önde gelen temsilcilerinden biri, Dağıstan Yürütme Kurulu Başkanı (1917), Posta ve Telgraf, Ulaştırma Bakanı (Mart-Mayıs 1919). Dağıstan'da Sovyet iktidarının tesis edilmesinden sonra başmühendis olarak çalışmış, Ekim devrimi kanalının ve diğer önemli tesislerin inşaatında yer almıştır. 1931 yılında tutuklanmış, 1937 yılında tekrar tutuklanmış, çalışma kampına gönderilmiştir. Cezasını çektikten sonra Dağıstan'a dönmüştür.

DANİAL APAŞEV- Kumık (1870–1920). Dağıstan Vilayeti Erpeli Köyü doğumlu, "Cemiyet-ül İslamie" cemiyetinin yöneticilerinden biri (1917), Dağıstan Müslüman Milli Komite Başkanı (1917), Temir-Han-Şura Sivil Yönetim Başkanı (1918-1920), Dağlılar Cumhuriyeti Parlamento üyesi. Haziran 1920'de tutuklanmış, aynı yılın Eylül ayında idam edilmiştir.

***

Resmin adı, "Dağlı Halklar Birliği Cumhuriyeti Meclisinin açılışı"dır. Tüm portreler üzerinde Lansere imzası bulunmakta, altında sağda ise ressamın imzası: "Y. Lansere çizimleri. 20-25.1919" şeklindedir.

Böylece, imza dikkate alındığında, ressam Dağıstan Vilayeti başkenti Temir-Han-Şura'da 20-25 Ocak 1919'da gerçekleşen parlamento toplantılarında bulunmuştur.

20 Ocak 1919'da Dağlılar Cumhuriyeti parlamento toplantısı açılmıştır. Yerel basın ana katılımcıların hazır bulunduğunu şöyle duyurmuştur: *"Bakanlık Locası'nda Pşemaho Kotsev Başkanlığında Hükümet Bakanları, diplomatik locada - İngiliz misyonu temsilcisi Albay Rowlandson, delege koltuklarında, toplantıya yetişemeyen Kabardey, Balkar, Karanogay temsilcileri hariç, ülke halkları temsilcileri bulunmaktadır"*[1].

Birçok milletvekilinin yokluğunun sebebi, Kuzey Kafkasya'nın içinde bulunduğu karmaşık siyasi durumdu. Vaziyet *"Sıkıyönetim tüm milletvekillerinin süresinde toplanmasını engellemektedir"*[2] diye belirtilmektedir yerel basında. Yine de Parlamento çalışmalarına başlama kararı alınmıştır. *"'Birlik Meclisinden daha üstün bir kurum yoktur'* diyen Vassan Girey Cabagiyev, *'Konuşulması gereken nisap değil,*

[1] Dağıstan. 1919. 29 Ocak. №26.
[2] Dağıstan. 1919. 29 Ocak. № 24.

bu toplantının kendini meşru kabul edip etmemesidir'"[1] şeklinde konuşmuştur.

Parlamento toplantısını açan Z. Temirhanov şöyle demiştir: *"Dağlı Halklar Birliği'nin asıl amacı, Kafkasya dağlı halklarının bu değerli hakkının ortak çabayla korunması ve müdafaa edilmesidir... Rusya ile ilişkilerimizin ne şekil alacağını bilemiyoruz, fakat kaderimizin bizim ellerimizde olmadığını biliyoruz. Uluslararası Paris Konferansı'nın hakkımızda nasıl bir karar alacağını bilemiyoruz. Fakat organize olursak, ülkemiz güçlü olursa, halklarımızın mevcut sosyal sorunlarını çözmeyi, ülkemizi hukuk devletine dönüştürmeyi başarabileceğimizi biliyoruz. Haklıyız ve kendi kaderimizi belirleme arzusundayız. Aradığımız desteği ve savunmayı, demokratik ilkeler ve halk yönetimi ilkelerinin uzun zamandan beri sağlam ve sarsılmaz şekilde güçlendiği büyük İtilaf devletleri -İngiltere, Amerika ve Fransa temsilcileri nezdinde Uluslararası Paris Konferansı'nda bulacağız. Aramızda bulunan dost büyük devlet İngiltere temsilcilerini selamlamayı öneriyorum"*[2]. Sözlerin ardından yoğun alkış kopmuştur.

Aslında Kafkasya'daki durum Avrupa'da dikkatlice takip edilmiştir. 18 Ocak 1919'da Paris'te, Birinci Dünya Savaşı'nı kazanan devletlerce Barış Konferansı toplanmış, antlaşmalarının hazırlanması ve imzalanması için çalışmalarına başlamıştır. "Rus sorunu" ile ilgili tartışmada Curzon ve Churchill açıkça silahlı müdahaleyi savunmuştur. Curzon için, *"Kafkasya'ya özel bir tutku hissediyordu. Kendisi birkaç yıl önce Kafkasya'da bulunmuş ve cesur dağlılara sevgiyle bağlanmıştır..."*[3] diye yazıyor Lloyd George.

Elbette "Curzon'un Kafkasya'nın cesur dağlılarına sevgiyle bağlanmasının" temelinde samimi duygular değil, gerçek bir emperyalist yaklaşım bulunmaktaydı. İngiliz birlikleri Kafkasya'da İngiltere'ye petrol yolunu açacak, bununla birlikte "Tek ve bölünmez Rusya" sloganıyla hareket eden General Anton Denikin'in Gönüllü Ordusu'nun eylemlerini destekleyecekti.

"Rus sorunu" ile ilgili Amerika'nın bakış açısı Ekim 1918 tarihli Wilson'un 14 ilkesine resmi yorumlama olarak bilinen belgede açıklanmıştır. Şöyle denilmekteydi: *"...Yakın gelecekte Rus sorunu aşağıda belirtilen hususlara indirgenecek gibi görünmektedir: 1) Geçici hükümetlerin tanınması. 2) Bu hükümetlere yardımın verilmesi. Bu hükümetler vasıtasıyla Kafkasya galiba Türk*

---

[1] Temir-Han-Şura Sendikalar Meclisi Bülteni. 1919. 29 Ocak. № 6.
[2] DC DA. F. p-621, L. 1. D. 10. s.7-8; Dağıstan. 1919. 29 Ocak. № 26.
[3] Lloyd George D. The truth about the peacetreaties... Vol.1-2. – L., 1938. – P. 324. (İngilizce.)

imparatorluğu sorununun bir parçası olarak değerlendirilecektir"[1].

1918 yılının sonunda dağlı hükümetinin faaliyetini "gözlemlemek" amacıyla Temir-Han-Şura'ya Albay Rowlandson başkanlığında İngiliz misyonunun gelmesi tesadüf değildi.[2]

13 Ocak 1919'da İngilizler, Vladikafkas ve Bakü ile bağlantısı bulunan Petrovsk'ı (Dağıstan vilayeti) işgal etmiştir. Petrovsk'ın güneyindeki bölge hem İngiltere'nin çıkarları, hem Denikin güçlerinden olabildiğince uzak olmak isteyen Transkafkasya devletlerinin talebi doğrultusunda işgal edilmiştir.

Dağlılar Cumhuriyeti Hükümeti için Denikin Ordusu'nun işgalinin önlenmesi önem arz etmekteydi. **Dağlılar Birliği** kritik durumdaydı, zira gönüllü güçler hızla Terek ve Dağıstan'a ilerlemekteydi. Bağımsızlık sorununun çözümünde Almanya'dan beklentiler boşa çıkmıştı. Zira Alman yönetimi, *"eski Rusya sınırlarında her hangi bağımsız devlet kurmamayı taahhüt etmişti"*[3]. Dolayısıyla Dağlı Hükümeti için tek destek umudu İngilizler'di.

Toplantıda Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Hükümet Başkanı N. Jordania'nın Dağlılar Cumhuriyeti Parlamentosu'nu tebrik telgrafı okunmuştur[4].

Nihayet söz verilen Hükümet Başkanı Pşemaho Kotsev toplantıyı selamladıktan sonra şöyle demiştir: *"Çevremizde her yerde mücadele, her yerde anarşizm var, kan dökülüyor. Ulusal çekişmeleri ve şahsi hesapları unutmazsak, genç devlet gemimiz dayanmayabilir ve bu mücadeleler arasında yok olabilir"*[5].

Saklanan dokümanlar, Parlamentonun müteakip toplantılarının gündeminde Çeçenistan'daki durum (konuşmacı İçişleri Bakanı R. Kaplanov); Azerbaycan hükümetinden ve diğer Transkafkasya devletlerinden kredi alınması (konuşmacı Maliye Bakanı A. Gasanov) konularının bulunduğunu; Abhazya temsilcisi Tumanov'un; Kafkasya dağlı halklar "İçtihat" cemiyeti üyesi Magomedbekov'un; Çeçenistan temsilcisi Kurumov v.d. konuşmacıların dinlendiğini göstermektedir.

Parlamento çalışmaları yerel basına yansımıştır. *"Zor olacak. Başarısızlıklar, bazen hayal kırıklığı olacak, fakat bu kimseyi korkutmamalıdır. Zira ulusal kalkın-*

[1] "Albay House arşivi". C. IV. M., 1944. s. 152. Alıntı: B.E. Stein. Paris Barış Konferansında "Rus sorunu" 1919-1920. – M., 1949. – s. 68.

[2] Dağıstan. 1918. № 15.

[3] Dağlı hükümetin diplomatik temsilcisi G. Bammatov'un hükümet başkanı A. Çermoyev'e Almanya ve Türkiye'nin Kafkasya ve Rusya ile ilgili politikası hakkında mektubu. Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği (1917-1918), Dağlılar Cumhuriyeti (1918–1920). Dokümanlar ve belgeler / A.İ. Osmanov. Mahaçkala: RBA DBM TAEE, 1994. s. 156.

[4] a.g.y; RF RBA DBM TAEE. F. 2. L. 1. D. 60. s. 83-84.

[5] RF RBA DBM TAEE. F.2. L. 1. D. 60. s. 79-80.

ma işi büyük ve zorludur" şeklinde yazmıştır "Dağıstan" gazetesi[1].

Dağlılar Cumhuriyeti'nin önünde birçok sarsıntı ve sorun beklemekteydi. Muhtemelen Y. Lansere daha sonra Dağlı Hükümeti toplantısını resmetmeyi umuyordu. Fakat kısa bir süre sonra Gönüllü Ordu'nun işgali sonucunda Dağlılar Cumhuriyeti ortadan kalkmıştır. Denikin'in yerine gelen Bolşevikler uzun bir süre ilham perisini esir almış ve Y. Lansere dâhil olmak üzere birçok ressamın sanatında hâkim konuma yerleşmiştir.

KAYNAKÇA

1. "Albay House arşivi". C. IV. M., 1944.
2. Temir-Han-Şura Sendikalar Meclisi Bülteni. 1919. № 6.
3. Dağıstan. 1918. № 15.
4. Dağıstan. 1919. № 24.
5. Dağıstan. 1919. № 26.
6. Yevgeniy Lansere. Günlükler. 3 cil. Cilt iki: Seyahatler. Kafkasya: Günlük Hayat Ve Bayramlar. – Moskova, İskusstvo–XXI yüzyıl. 2008.
7. Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği (1917-1918), Dağlılar Cumhuriyeti (1918–1920). Dokümanlar ve Belgeler / A.İ.Osmanov. Mahaçkala: RBA DBM TAEE, 1994.
8. RF RBA DBM TAEE. F. 2. L. 1. D. 60.
9. DC DA. F. p-621, L. 1. D. 10.
10. Lloyd George D. The truth about the peacetreaties...Vol.1-2. – L., 1938. (İngilizce)

[1] Dağıstan. 1919. 29 Ocak. № 24.

DAĞLILAR CUMHURİYETİ DEVLET ORGANLARINDA OSETİNLER

İSLAMBEK MARZOEV[1]
Beşeri ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü
Etnoloji ve Sosyal Antropoloji Böl. Baş.Arşt.
Kuzey Osetya

Dağlılar Cumhuriyeti veya Dağlılar Hükümeti farklı zamanlarda var olan iki devlet organının tanımlamasıdır.

1917 yılında Dağıstan ve Tersk Vilayeti'nin dağlı bölgeleri halklarının aydınları, Tersk Kozakları ile birlikte konfederasyon benzeri birlik kurma girişiminde bulundu. "Kafkas Birliği" tezi, "Rusya dışında bağımsız Kafkasya devletini kurma" gereksinimi Mayıs 1917'de Vladikafkas'da düzenlenen 1. Dağlı Kurultayı'nda ilan edildi.

Kurultay kararı ile **Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Merkez Komitesi** ile **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti**'nin kurulması için bir nevi **Kurucu Komite** oluşturuldu. Başlangıçta **Merkez Komitesi,** yönetim görevlerinde hak iddia etmeyerek, tüm Kuzey Kafkasya dağlılarını "Rusya himayesi altında tek bir özerklik şeklinde birleştirmeyi" amaçlayan liberal-milliyetçi burjuva organı olarak, siyasi açıdan yakın olduğu merkez Geçici Hükümet'e bağlılığını beyan etti. İlk aşamada Merkez Komitesi yönetiminde Çeçen petrolcü Abdul-Mecit (Tapa) Çermoyev, Kumık prensi Reşid Han Kaplanov, İnguş lider Vassan-Girey Cabagiyev, ayrıca Osetin liberalistler İzmail Baev, Ahmed Dudarov, Aslanbek Butayev ve Elbizdiko Britayev bulunuyordu[2].

Eylül 1917'de Vladikafkas'da düzenlenen **II. Dağlı Kurultayı**'nda Birliğe Abhazya da dâhil oldu. Bu tarihten itibaren oluşumun resmi adı **Birleşik Kuzey**

---

[1] **İSLAMBEK TEMURKANOVİÇ MARZOEV**

Kuzey Osetyalı tarih bilimleri doktoru. 2006 yılından bu yana Kuzey Osetya İnsani ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nde Etnoloji ve Sosyal Antropoloji Bölüm Başaraştırmacı görevini sürdürmektedir.

Çalışmalarını Kuzey Kafkasya'da göç süreçleri, Kafkas halklarının sınıf ve etnik ilişkileri, Oset ailelerinin soybilimi ve Osetya'dan Kuzey Amerika ve Avustralya'ya yönelik göçler üzerine yoğunlaştıran Marzoev, bu alanlarda kaleme alınmış çok sayıda monografinin yazarıdır.

[2] P. Polyan. Tırpan ve taş: Sovyet iktidarının sağlamlaşan kucağında ihtilaflı etnik grup // Zvezda 2007, № 12.

Kafkasya, Dağıstan ve Abhazya Dağlıları Birliği[1] oldu. Söz konusu kurultayda gelecek devletin geçici anayasası onaylandı.

Kasım 1917'de **Birleşik Kuzey Kafkasya, Dağıstan ve Abhazya Dağlıları Birliği Merkez Komitesi, Dağlılar Cumhuriyeti**'ni ilan etti. Aynı zamanda **Birleşik Kuzey Kafkasya, Dağıstan ve Abhazya Dağlıları Birliği Merkez Komitesi** Abdul-Mecit Çermoyev başkanlığında **Dağlılar Hükümeti**'ne dönüştürüldü. Hükümet genel Kafkasya devleti, Kafkasya Konfederasyonu kurma fikrini hayata geçirmek için çabaladı. Yeni Cumhuriyet'e bağımsız üye olarak, Dağıstan, Çeçen-İnguşetya, Osetya, Karaçay-Balkar, Kabardey, Adigey ve Abhazya dâhil oldu. Bununla birlikte **Birleşmiş Dağlılar Birliği Dağlılar Hükümeti** ile **Tersk Kozakları Askeri Hükümeti** arasında ittifak kuruldu.

Aralık 1917'de **Dağlılar Cumhuriyeti Hükümeti** temelinde önce Devlet Duma'sı milletvekili M. A. Karaulov; onun Aralık 1917'de vefatından sonra prens Reşid Han Kaplanov (aynı zamanda Dışişleri Bakanı) başkanlığında 12 baş yöneticiden (bakandan) oluşan **Geçici Tersk-Dağıstan Hükümeti** kuruldu. Hükümet, anayasal-monarşi beyanatı yayınlayarak, program konularıyla ilgili kararları -gerçekleşmeyecek olan- Bölge Kurucu Meclis Toplantısı'na kadar erteledi[2].

Dağlılar Hükümetine, Beyaz Ordu Kafkasya Yerli Kolordusu 1. ve 2. Dağıstan Süvari Alayları bağlıydı. Kornilov isyanına katıldıktan sonra 1. Dağıstan Süvari Alayı Petrovsk'un (şu anda Mahaçkala) kuzey yönündeki Hasav-Yurt Kasabasına konuşlandırıldı. 1 Kasım 1917'de Alay Komutanlığı'na geçen Albay prens Nuh Bek Şamhal Tarkovskiy alayı yeniden yapılandırmak ve Sovyet birliklerine karşı askeri harekâtlarda kullanılmak üzere Temir-Han-Şura'ya çekti. 1918 yılının başında Temir-Han-Şura'da durum kritikleşti. Albay Nahibaşev komutasındaki 2. Dağıstan Süvari Alayı Petrovsk'u elde tutamadı ve büyük kayıplarla Şura istikametine geri çekilerek, Kumtor-Kale kazasına yerleşti. Alayını Temir-Han-Şura'ya çeken Tarkovskiy güvenilir birlikler oluşturmaya başladı. Bu amaçla iki Dağıstan Alayı'nı birleştirerek Kumtor-Kale kazasında kendine bir üs kurdu ve en yakın ve son demiryolu istasyonu Şamhal'a mevzilendi.

Ocak 1918'de söz konusu hükümetin yetki alanı -K. Butayev'in deyimiyle-Vladikafkas'da ancak bir-iki sokağı kapsamıştı. Etniklerarası çatışmaların şiddetlenmesi, Ocak-Şubat 1918'de Kuzey Kafkasya'da iç savaşın başlaması ve müteakiben Tersk Sovyet Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi, açıkça kendi milli Sovyetlerini ar-

[1] V.B. Lobanov, V.V. Mikhailov. Dağlılar Hükümetinin Çöküşü, 1919, www.history.milportal.ru

[2] P. Polyan. Tırpan ve Taş: Sovyet İktidarının Sağlamlaşan Kucağında İhtilaflı Etnik Grup, Zvezda 2007, № 12.

zulayan (veya İşçi ve Asker Vekilleri Sovyetine yönelen) Dağlı kitlelerin desteğinin olmaması sonucunda, Tersk-Dağıstan hükümeti fiilen otoritesini kaybetti ve dağıldı. İtibari olarak varoluşu, Bolşeviklerin tasfiye ettikleri, bakanların çoğunluğunun Gürcistan'a gittiği Mart 1918'e kadar devam etti[1].

"Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliğinin" dağılması ve 1918 yılının başında Tersk ile Dağıstan'da Sovyet sisteminin kurulması ile muhacir dağlılar 11 Mayıs 1918'de Osmanlı ve Almanya ile ittifak içinde RSFSC'den bağımsız **Dağlılar Cumhuriyeti**'nin kurulduğunu ve Rusya'dan ayrılacağını ilan etti. Yeni oluşuma Dağıstan, Çeçen-İnguşetya, Osetya, Kabardey, Karaçay-Balkar, Abhazya ve Adigey dâhil oldu. Cumhuriyet'in sınırı Karadeniz'den Hazar Denizi'ne kadar uzanarak, 260 bin km^2 alanı kapsıyordu. Başkent olarak Temir-Han-Şura (şu anda Buynaksk) seçilmişti.

İkinci Dağlılar Cumhuriyeti Hükümeti'ne **Birinci Dağlılar Cumhuriyeti Hükümeti**'nin eski üyeleri ile Tersk-Dağıstan hükümeti üyelerinden bazıları da dâhil oldu: Başbakan olarak Abdulmecit Çermoyev seçildi. Parlamento Başkanlığına Vassan Girey Cabagiyev getirildi. **Dağlılar Hükümeti**'nin bakanlıklarında Kuzey Kafkasya'nın tüm halklarından temsilciler bulunuyordu: Dışişleri Bakanı Gaydar Bammat seçilmiş, bakanlıklara Pşemaho Kotsev, Aslanbek Butayev, Raşidhan Kaplanov, Zubair Temirhanov, Basiat Şahanov, Ahmet Tsalikov, Nuh Bek Tarkovskiy, Alihan Kantemirov, Aytek Namitok ve diğerleri getirilmişti.

Yeni devlet hükümeti hukuken Türkiye tarafından; fiilen Bulgaristan, İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan, Polonya, Gürcistan, Azerbaycan tarafından tanındı.

Haziran-Temmuz'da hükümet temsilcileri (İçişleri Bakanı Pşemaho Kotsev v.d.) Novo-Çerkassk'te, **Don-Kafkas İttifakı Deklarasyonu**'nun hazırlık çalışmalarına katıldı. 25 Eylül'de Harp Bakanı N. Tarkovskiy Petrovsk-Port'ta Merkezi Hazar Diktatörlüğü Ordu Komutanı L. F. Biçerahov ile Sovyet Rusya'ya Karşı Ortak Mücadele Anlaşması'nı imzaladı. Biçerahov'un yetkisi Primorsk Dağıstan'ı kapsamış, diğer bölge Tarkovskiy'e bırakıldı.

Dağlılar Cumhuriyeti Hükümeti 30 Eylül'de tüm Sovyet kararnamelerinin iptalini beyan etti, orman, otlak, su kaynaklarını eski sahiplerine iade etme talimatı verdi. Toprak gaspına ilişkin davalar için olağanüstü inceleme komisyonu kuruldu. Türk birliklerinin eline geçmesinden sonra hükümet Kasım 1918'de Temir-Han-

[1] P. Polyan. Tırpan ve Taş: Sovyet İktidarının sağlamlaşan Kucağında İhtilaflı Etnik Grup, Zvezda 2007, № 12.

Şura'ya taşındı, N. Tarkovskiy diktatörlük yetkilerini bıraktı. Hükümet 17 Kasım'da Türk komutan M. Yusuf İzzet Paşa ile Dağıstan'da Türk birliklerinin bulunmasına ilişkin anlaşma imzaladı.

Almanya ve Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'nda kaybetmesi ve Türk birliklerinin Transkafkasya ve Dağıstan'dan çekilmesi ile Dağlılar Hükümeti yeniden yapılandı ve 1918 yılının sonunda Temir-Han-Şura'da Dağlı Meclis, Koalisyon Kurulu'nun başkanı olarak Pşemaho Kotsev'i onayladı. Dağıstan'da bulunan Tersk Kozakları müfrezesi komutanı General Kolesnikov ve Gönüllü Ordu'nun Bakü Temsilcisi General İ. G. Erdeli ile anlaşmalar akdedildi. Gürcistan ve Azerbaycan İtilaf devletlerinin yardımı ile kendi birliklerini oluşturmaya başladı. Ocak 1919'da askeri-şeriat mahkemeleri kuruldu.

Dağlılar Cumhuriyeti Hükümeti "sınırlarında Beyaz güçlerin" ayrıca Bolşeviklerin bulunmasına karşı çıktı. Mayıs 1919'da Dağıstan'ın Denikin birliklerince işgal edildiği şartlarda Dağlılar Hükümeti lağvedildiğini beyan ederek, yeniden Tiflis'e tahliye oldu. 1919-1920 yıllarında üstün düşman güçlerinin, Denikin tümenlerinin, daha sonra Kızıl Ordunun darbeleri sonucunda bağımsız **Kuzey Kafkasya Demokratik Cumhuriyeti** düştü.

***

Dağlılar hükümetinde Osetya'yı İzmail Vasilieviç Baev, Elbizdiko Tsopanoviç Britaev, Aslanbek Savkudzoviç Butaev, Ahmet Uvajukoeviç Dudarov, Alihan Hadohçikoeviç Kantemirov, Ahmet Tembolatoviç Tsalikov temsil etmiştir.

İZMAİL VASİLİEVİÇ BAEV

Tersk vilayeti Vladikafkas bölgesi, Olginsk kazası doğumlu. Ünlü hukukçu, avukat. 1896 yılında ikinci sınıf yedek er olarak kaydedildi. İmparatorluk Moskova Üniversitesi'nin Hukuk Fakültesi'nden 24 Mayıs 1907'de II. derece diploma ile mezun oldu[1]. Dava vekili. İ. Baev gazetecilikle uğraştı, sıklıkla "Terek" gazetesine yazılar yazdı[2].

1917 yılında Ahmet Dudarov, Aslanbek Butaev ve Elbızdiko Britaev ile birlikte dağlı halkları, ulusal-burjuva demokratik sloganlar temelinde birleşmiş, Dağlıların devlet birliğini amaçlayan Dağlılar Birliği Merkez Komitesi'nin aktif üyelerinden biri olmuştur.

[1] KO-AC DA (Kuzey Osetya-Alanya Cumhuriyeti Devlet Arşivi). F. 224. L. 1. D. 261. s.185.
[2] G.T.Dzagurova. Vatan evlatları. Vladikafkas, 2003. s.39.

İzmail Baev, dağlıların "ulusal bağımsızlık için çabalamaması gerektiği" fikriyle açıkça Kuzey Kafkasya'nın Rusya'ya bağlı kalmasını savunmuştur[1].

1919 yılında "Osetya yönetimine bağlı Kurula" dâhil olmuştur. Salugardan'da oluşan anti devrimci örgüt üyesiydi[2].

Kafkasya'da iç savaş yıllarında oğluyla birlikte Türkiye'ye, daha sonra Yugoslavya'ya göç etti, Belgrad'ta vefat etti[3].

ELBİZDİKO TSOPANOVİÇ BRİTAEV

1881, Tersk vilayeti, Vladikafkas bölgesi doğumludur. Kuzey Osetya'nın Kurtatin topluluğunun imtiyazlı tabakası olan Kurtatin asilzadelerindendir. Hukukçu, gazeteci, yayıncı, yazar, Osetin milli tiyatrosunun temelini atan yetenekli drama yazarıdır.

E. T. Britaev 1903 yılında Vladikafkas Meslek Ortaokulu'nda öğrenime başladı, mezun olduktan sonra köy okulunda öğretmenlik yaptı. 1905-1907 yılları devrimine katılmasından dolayı tutuklandı ve bir yıl süre ile Nazran Kalesi'ne hapsedildi. Daha sonra 1910 yılına kadar Tersk Vilayeti dışında idari sürgünde bulundu.

1913 yılında Elbizdiko Tsopanoviç, Petersburg Üniversitesi'nin Hukuk Fakültesi'ne girdi, mezun olduktan sonra Vladikafkas'a döndü ve drama yazarlığı ile ilgilenmeye başladı. E. Britaev oyunlarında, gerçek bir aydın ve vatansever olarak kaygılandığı milli tiyatronun gelişiminin önemi, halk kültürüne, estetik ve profesyonel gereksinimlere etkisi konularına değindi[4].

---

1 İ.L. Babiç. Avrupa'da Muhacir Kuzey Kafkasya Ulusu (1917– 1930): Efsane veya Gerçek; Bilimsel makaleler kitabı. StP.: Petersburg Şarkiyatı, 2012, s.383.

2 KO-AC DA. F. 852. L. 1. D. 98. s.17.

3 S.V. Volkov. "Rusya'da Beyaz Hareket Katılımcıları" Veri Tabanı. "B" harfi. Moskova, 2014.

4 K.R. Dzalaeva,. Osetin aydınları (XIX. yy ikinci yarısı ve XX. yy başı) İkinci baskı, Vladikafkas 2012. s.126-127.

Mayıs 1917'de Osetya adına **Birleşmiş Dağlılar Birliği Merkez Komitesi** üyesi olarak seçildi; aynı zamanda Tersk Vilayeti Yürütme Kurulu'na üyeydi. Ağustos 1917'den itibaren **Birleşmiş Dağlılar Birliği Merkez Komitesi** ve **Dağlılar Hükümeti**'nin organı "Dağlı Hayat" gazetesinin editörlüğünü yaptı. Eylül 1917'de II. Dağlı Kurultayı Başkan Yardımcısı, Kasım 1917'de Tersk Vilayeti Birleşmiş Hükümeti'nin yerel Özyönetim ve Sağlık Komiseri ("bakanı") görevine önerildi. Kasım-Aralık 1917 Osetya Milli Meclisi Başkanı. E. Britaev 1923 yılında vefat etti.

ASLANBEK SAVKUDZOVİÇ (SAVVİÇ) BUTAEV

1880 Tersk Vilayeti Vladikafkas bölgesi Alagir topluluğu Salugardan kazası doğumludur. Alagir Kilise Okulu'ndan, sonra Ardon İlahiyat Fakültesi'nden mezun olmuştur. Fakülteden başarıyla mezun olduktan sonra meşhur imparatorluk Yurievsk (şu anda Tartu, Estonya) Üniversitesi'nin Hukuk Fakültesi'ne kaydoldu. A. Butaev'in mesleği avukatlıktır fakat daha çok Osetya'nın ilk gazetecilerinden biri olarak bilinir. Vladikafkas'da yaşadı, Kosta Levanoviç Hetagurov'un arkadaşı idi. Osetin dilinde ilk gazetenin -"İron gazet" ("Osetya gazetesi")- kurucusu, yayıncısı ve editörüdür. Bizzat katılımı ile K. L. Hetagurov'un "İron fandır" kitabının ilk baskısı gerçekleştirdi.

1917 yılının ilkhabarından itibaren Vladikafkas (Osetya) Bölge Yürütme Kurulu üyesi oldu. Mayıs 1917'de Osetya'dan **Birleşmiş Dağlılar Birliği Merkez Komitesi** üye adayı olarak seçildi. Kasım 1917'den itibaren **Dağlılar Hükümeti** üyesi, 1 Aralık 1917 Tersk-Dağıstan hükümeti Ticaret ve Sanayi Bakanı oldu. 1918 yılının Ocak sonu veya Şubat başında **Tersk-Dağıstan Hükümeti Başkan Vekili** seçildi. Sovyet rejiminin kurulmasını müteakiben Tiflis'e gitti. 1919 yılında **Dağlılar Cumhuriyeti Hükümeti**'nde Maliye ve Ekonomi Bakanı oldu.

4 Eylül 1939'da Kuzey Kafkasya Askeri Bölge Mahkemesi Asbanbek Butaev hakkında idam kararı verdi ise de 1956 yılında aklandı[1].

[1] Kuzey Osetya – Alanya Cumhuriyeti Siyasi Baskı Kurbanları Anı Kitabı, Vladikafkas: Prockt-Press, 1999, C.2, 2006. s.188.

AHMET UVAJUKOEVİÇ DUDAROV

1882 Tersk vilayeti Vladikafkas bölgesi doğumludur. Kuzey Osetya Tagaur topluluğunun imtiyazlı tabakası –Tagaur aldarları– aristokrasisindendir. Ziraatçı, Tersk vilayetinin tanınmış şahsiyetidir. Sankt Petersburg Üniversitesi'nden mezun oldu. 1917 yılının ilkbaharından itibaren Tersk Vilayeti Gıda Komitesi Başkanı oldu. Sosyalist Devrimci Partiye bağlı idi. 1917 yılında Sosyalist Devrimci Parti'nin bölünmesinden sonra sağ Sosyalist Devrim kanadında kaldı. Dağlı hareketi liderlerini Tersk ılımlı sosyalistleri – SD ve Menşevikleri- ile iletişime geçirme girişiminde bulundu. 1917 yılının sonbaharında Dağlılar Hükümeti'ni destekledi. Aralık 1917'den itibaren Tersk-Dağıstan Hükümeti Gıda Bakanı oldu. Ocak-Şubat 1918'de Vladikafkas'da kalan sayılı Dağlılar Hükümeti Bakanlarından biridir. Tersk vilayetini açlık ve yiyecek kıtlığından kurtarmaya çalıştı. 1918 yılından itibaren bölgede kooperatifçilik sisteminde çalıştı. Özerk Dağlı Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Halk Komiserleri Kurulu'nun 10 Ağustos 1921 tarihli ve № 61 sayılı kararnamesi ile Dağlı Merkez İstatistik Dairesi Müdürü olarak tayin edildi.

İlk evliliğini Digorsk asilzadesi (badeliat) kızı Rahimat Abisalovna Kubatieva; ikincisini Tagaur aristokrasisinin (aldar) kızı Sofiat İnalukovna Thostova (1892 doğumlu); üçüncüsünü Digorsk asilzadesi (tsargasata) kızı Zabithan Ali-Murzaevna Kantemirova (1888 doğumlu) ile yaptı.

ALİHAN HADOHÇİKOEVİÇ KANTEMİROV

9 Mayıs 1886 Tersk vilayeti Vladikafkas bölgesi doğumludur. Kuzey Osetya Stir-Digorsk topluluğunun imtiyazlı tabakası olan Digorsk tsargasatlarındandır. Hukukçu, **Birleşmiş Dağlılar Birliği'nin** Transkafkasya temsilcisi, Rusya'da ve yurtdışında Kafkasya dağlılarının milli ve kültürel-siyasi hareketinin önde gelen şahsiyeterindendir. Yüksek hukuk eğitimini Sankt Petersburg'ta aldı. 1913 yılında Bakü'de Azerbaycan ile Türkiye arasında siyasi ve askeri ilişkilerle uğraştı. İç savaş yıllarında Dağlılar Cumhuriyeti'nin önde gelen kişilerinden oldu. 1918 yılında bir

süre Azerbaycan hükümetinin birinci başkanı Fathalihan Hoylu'nun yardımcısı olarak çalıştı. **Dağlılar Hükümeti Başkanı**'nın Ekselansları İngiliz Silahlı Kuvvetleri Komutanı General Thomson adına mektuptan anlaşıldığı üzere, ***"Kafkasya Dağlı Halklar Cumhuriyeti Hükümeti**'nin 28 Kasım 1918 tarihli kararnamesi ile Alihan Kantemir Azerbaycan Hükümetinde ve Bakü'de bulunan İngiltere Askeri Komutanlığı ve İttifak Devletleri temsilciliğinde tam yetkili temsilci olarak tayin edildi"*[1]. 1919 yılında Savunma Komitesi'nin görevlendirmesi ile Uzun Hacı ve Ali Akuşinsk önderliğindeki muhafazakar İslamcılar tarafından kurulan Denikin yanlılarıyla mücadelede yer aldı.

Bolşeviklerin Kafkasya'da yönetimi ele geçirmesinden sonra tutuklandı. Daha sonra Gürcistan'a kaçan Kantemir, oradan 1921 yılında Türkiye'ye göç etti. İstanbul ve Ankara'da birkaç yıl aktif olarak Kafkasyalıların iç işleriyle uğraştı. İstanbul'da **Milli Kuzey Kafkasya Dağlı Halkları Kurtarma Komitesi**'ne üye oldu[2].

1924-1927 yıllarında İstanbul'da **Kafkasya Konfederalistleri Komitesi**'nin liderlerinden biri oldu. 1926 yılında "Promethe" hareketinin oluşumunda aktif rol oynadı, Bağımsız Kafkasya Komitesi'nin üyesi oldu.

1938 yılında Sovyet büyükelçiliğinin talebi üzerine Türk vatandaşlığından çıkartılıp sınır dışı edilince Almanya, Berlin'e yerleşti. İkinci Dünya savaşı sırasında A. Kantemirov aktif olarak **"Kuzey Kafkasya Milli Komitesi"** (KKMK) ile işbirliği yaptı, Sovyetler Birliği'nden savaş esirlerine her türlü yardımı sağladı.

1941 yılının sonbaharından itibaren Almanya Doğu Bakanlığı (İşgal Altındaki Doğu Toprakları Bakanlığı–tercüman) Kuzey Kafkasyalı Savaş Esirleri Komisyonu üyesidir. 1943-1945 yılları arasında Kuzey Kafkasya Haberleşme Merkezi'nde bulundu. Kafkasyalı muhacirler için yeniden dergi yayınlanmasını sağladı, "Kuzey Kafkasya" dergisinin editörlüğünü yaptı.

---

[1] Tarihçi S.V. Volkov. "Rusya'da Beyaz hareket katılımcıları" veri tabanı, Ocak 2014; KOC DA. F. 9-p. L. 1. D. 8. s. 3; A.P. Kantemirov. Kantemir'lerin Soy Tarihi, Vladikafkas, 2002. s. 74.

[2] Tarihçi S.V. Volkov. "Rusya'da Beyaz hareket katılımcıları" veri tabanı, Ocak 2014. "K" harfi, s.121.

Kuzey Kafkasya Milli Komitesi XX. yy 20'li yıllarında kuruldu, 1947 yılında yeniden canlandırıldı, 1951 yılında ise eski ismi "Kuzey Kafkasya Komitesi" geri verildi. Başkanlığını Magomed Ahmed Nabi, yardımcılığını ise Alihan Kantemirov yaptı.

İkinci Dünya Savaşı sonrası bir süre İsviçre'de yaşadı, fakat sonra Almanya, Münih'e dönerek SSCB Araştırmalar Enstitüsü'nde çalıştı. 1961 yılında hemfikirlerle "Kafkasya Komitesini" kurdu. Başlangıçta "Kafkasya", daha sonra "Birleşik Kafkasya" olarak tanımlanan teşkilat, Rusça, İngilizce ve Türkçe kendi dergisini çıkarttı. Dergi yayınının yönetimini A. Kantemirov üstlendi. "Kuzey Kafkasya Milli Komite", "Kafkasya Muhacereti" Paris grubu, "Amerikan Kültür Derneği" temsilcileri ile sıkı temaslar kurdu ve kurmuş olduğu "Sovyetler Birliği Milletler Topluluğuna" yardım sağlamaya çalıştı. Uzun yıllar boyunca Sovyetler Birliği Araştırmaları Enstitüsü tarafından Arapça yayınlanan "Almengello" dergisi ile işbirliği yaptı. 16 Nisan 1963'de Almanya'da vefat eden Alihan Kantemirov Münih'te defnedildi[1]. Tagaur aldara –asilzadesinin kızı Mira Dudarova ile evliydi. Çocuğu olmadı.

AHMET TEMBOLATOVİÇ TSALİKOV

1882 yılında Tersk Vilayeti Vladikafkas bölgesi Nogkau kazasında doğdu. Kuzey Osetya Kurtatin topluluğunun imtiyazlı tabakası –Kurtatin asilzadelerindendir (taubey). XX. yüzyılın başında Rusya ve Osetya'nın önde gelen toplum ve siyaset adamı, yazar. 1899 yılında Stavropol klasik liseden, 1907 yılında Moskova Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. XX. yüzyılın başında Rusya'daki devrim olaylarının aktif katılımcısıdır. Şubat Demokratik Burjuva Devrimi'ni ülkede olumlu sosyo-ekonomik ve politik değişiklikler umuduyla karşıladı.

Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP) üyesi Ahmet Tsalikov, RSDİP Tersk-Dağıstan ve Kuzey Kafkasya birlikleri, RSDİP Vladikafkas, Kuban ve Armavir komiteleri faaliyetini koordine etti. Müslümanların ulusal doğuşu fikrinin propagandasını yaptı, IV. Devlet Duma'sı Müslüman grubuna bağlı büro üyesi oldu[2].

[1] Tarihçi S.V. Volkov. "Rusya'da Beyaz hareket katılımcıları" veri tabanı, Ocak 2014; KOC DA. F. 9-p. L. 1. D. 8. s. 3; A.P.Kantemirov. Kantemir'lerin soy tarihi. Vladikafkas, 2002. s. 74.

[2] Дзалаева К.Р. Осетинская интеллигенция (вторая половина XIX – начало XX вв.) Второе издание, переработанное Владикавказ 2012. С.209-210.

A. Tsalikov sosyo-siyasi faaliyetini edebiyat ve yayıncılık işleriyle birlikte yürüttü. 1902-1904 yıllarında "Kuzey Kafkasya" gazetesinde çalıştı. 1910 yılında Bakü'de "Dağların Sabahı" adlı almanak çıkarttı, "Kafkasya'nın Sesi" gazetesinde ve "Kafkasya'da" dergisinde makaleler yayınladı. 1917 yılında "Rusya Müslüman Konseyi Haberleri" gazetesinin, 1919'da Tiflis'te yayınlanan "Özgür Dağlı" gazetesinin, Haziran-Aralık 1917'de Petrograd'ta yayınlanan "Rusya Müslüman Konseyi Haberleri" gazetesinin editörlüğünü yaptı. 1920 yılının Temmuz-Aralık sonuna kadar Tiflis'te "Nog tsard" (Yeni şafak) gazetesinin yayıncısı ve editörü idi.

1917 yılında Ahmet Tsalikov Rusya Müslüman Konseyine (Milli Şura) başkanlık etti. Aynı zamanda Petrograd'ta dava vekili yardımcısı olarak çalıştı. IV. Devlet Duma'sı Grup Başkanı olarak Rus imparatorluğunun 40 milyonluk Müslüman nüfusunun kaderi ile ilgili sorunları yönetti. Şubat Devrimi'nin hemen akabinde dava arkadaşları ile birlikte Rusya Müslüman Halkları I. Kurultayı hazırlıklarına başladı[1].

Mayıs 1917'de Rusya Müslümanlar Kurultayı (1-11 Mayıs 1917) organizasyon komitesi üyesi oldu ve kurultayda konuşma yaptı. Konuşmasının ana fikirlerinden biri, Müslümanların devlet bünyesinde kültürel özerkliği olmuştu. № 8 listeden Simbir seçim bölgesinden Rusya Kurucu Meclisi'ne seçildi (Müslüman şurası).

21 Temmuz-2 Ağustos 1917'de Kazan'da düzenlenen II. Rusya Müslümanları Kurultayı'nda Ahmet Tsalikov genel olarak Kurucu Meclis'te Müslüman grubunun kurulması ve tüm Müslümanların birleşmesi ile ilgili konuşma yaptı.

1 Aralık 1917'de İ.V. Stalin, Smolniy'de, Sovyet rejimi ile Müslüman cemiyetler arasındaki ilişkiler konusunda Ahmet Tsalikov ile görüştü. Fakat bu görüşmelerden olumlu sonuç elde edilemedi. Meclis toplantısında Milletler Halk Komiseri Stalin'in Milli Şura'ya, Milli Şura'nın Milletler Halk Komiserliği'ne bağlı Müslüman Komiserliği ile birleşmesi kaydıyla **Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSR) Milletler Halk Komiserliği**'ne bağlı **Müslüman Komiserliği**'nin oluşturulması ve A.Tsalikov'un komiser olarak davet edilmesi önerisi reddedildi.

[1] K.R.Dzalaeva. Osetin aydınları (XIX. yy ikinci yarısı ve XX. yy başı) İkinci baskı, Vladikafkas 2012. s.210.

22 Mayıs 1918'de RSFSR Milletler Halk Komiserliği Milli Şura'yı tasfiye etti ve Ahmet Tsalikov Osetya'ya döndü[1].

Vladikafkas'daki (Temmuz-Ağustos 1918) **IV. Terek Halkları Kurultayı'nda****Tersk Halk Meclisi Osetin Grubu Üyesi** olarak seçildi.

1918'de A.T. Tsalikov Tiflis'te Kafkasya Dağlı Halkları Meclisi'ne başkanlık etti. 1919'da Dağlıların General A.İ. Denikin Ordusu'na karşı ayaklanmasının yönetimi için Tiflis'ten Dağıstan'a gönderilen meclis heyeti üyesi; Ekim 1918'de Denikin ile mücadele amacıyla kurulan **Dağıstan Savunma Komitesi** üyesidir.

Şubat 1921'de Gürcistan'da Sovyet rejiminin kesin olarak tesis edilmesinden sonra önce İstanbul'a, daha sonra Çekoslovakya ve Polonya'ya göç etti[2]. Çekoslovakya'da "Kafkasyalı Dağlı" dergisinin editörlüğünü yaptı. Bu dergide, 1926 yılında Prag'da ayrı bir baskı olarak neşredilen "Kardeş kardeşe" romanının ön metni olan "Kafkasyalı'nın notları" yazısını yayınladı.

Polonya'da Otwock'ta yaşadı. A. T. Tsalikov 2 Eylül 1928'de Polonya'nın başkenti Varşova'da vefat etti.

***

XX. yüzyılın başında Kuzey Kafkasya'da dramatik olaylarla dolu karmaşık, devrimci reform yıllarında Osetya'nın ileri görüşlü aydınları Kafkasya halklarının birleşmesi, Kuzey Kafkasya bölgesinde yeni bir ulusal devlet yapısının kurulması, yeni devlet oluşumuna -Dağlılar Cumhuriyeti'ne- dâhil olan dağlı halkların egemenliğinin korunması davasına önemli katkı sağlamıştır. Onlar, yeni hükümette önemli görevleri üstlenerek, devlet organlarında halkını layıkıyla temsil etmiştir.

[1] Z.M. Salagaeva. Ahmed Tsalikov-Tsalikov Ahmed. Seçmeler. Vladikafkas: İr, 2002, s.417-419.

[2] K.R. Dzalaeva. Osetin Aydınları (XIX. yy ikinci yarısı ve XX. yy başı), İkinci baskı, Vladikafkas 2012. s.214.

3. OTURUM

Moderatör:
Doç. Dr. Fethi Güngör

Konuşmacılar:
Lars Funch Hansen (Danimarka)
Mairbek Vatchagaev (Fransa)
Lyalya Çamagua (Abhazya C.)

YÜZÜNCÜ YILDÖNÜMÜNDE KAFKASYA DAĞLILARI CUMHURİYETİ'NİN JEOPOLİTİĞİ

LARS FUNCH HANSEN[1]
Malmö Üniversitesi
İsveç

GİRİŞ: COĞRAFİ KİMLİĞİ VE SİYASİ PROJELERİ İLE KUZEY KAFKASYA

Öncelikle bu sempozyumu düzenleyen organizatörlere en içten tebriklerimi iletmek isterim.

100. yıldönümü sadece zaman bağlamında tartışılmamalı, Kafkasya'nın unutulmuş veya gözden kaçırılmış kültürel kimliği ve tarihine dikkat çekmek de son derece önemlidir.

Kafkasya'ya odaklanmış bir coğrafyacı olarak kaleme aldığım ilk araştırma yazılarımdan biri, özgün bir kimliğe sahip Kuzey Kafkasya Bölgesi'nin tarihsel gelişimiydi. Daha sonra bunu, Kuzey Kafkasya'nın coğrafi-bölgesel kimliğinin kurumsallaşması tarihi üzerine daha teorik bir araştırma ile devam ettirdim. Bunu yaparken Finlandiyalı coğrafyacı Anssi Paasi'den esinlendim. Sovyetler Birliği parçalandığında, Kuzey Kafkasya'nın, günümüzde üretilmekte ve yeniden çoğaltılmakta olan özgün kimliğinin dikkate alınacağı ve "kimlik bölgesi" olarak ele alınacağını beklemekteydim.

Kuzey Kafkasya'nın kimliğini analiz için seçtiğim başlangıç noktalarından biri,

---

[1] **DR. LARS FUNCH HANSEN**

Danimarkalı akademisyen. 1992 yılında yaptığı Kafkasya ziyaretinden bu yana Kafkasya'daki etnik çatışmalar ve Kafkasya jeopolitiği üzerine çalışmalarını sürdürüyor.

Minority Rights Group International (Uluslarası Azınlık Hakları Grubu) adlı Londra merkezli bir STK için 'Kuzey Kafkasya: Azınlıklar bir yol kavşağında' adlı kitabı 1994 yılında Helen Kragg ile birlikte hazırladı.

Malmö Üniversitesi, Küresel Siyasal Araştırmalar Bölümü, Kafkasya Çalışmaları Merkezi ve Kopenhag Üniversitesi Kültürlerarası Çalışmalar ve Bölge Çalışmaları Departmanı – Azınlık Çalışmaları Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı.

25 yıldır Kafkasya üzerine çalışmalarını sürdüren Hansen son yıllarda 'Çerkes Hareketi' üzerine yoğunlaşmıştır.

1990'larda Dağlı Halklar Konfederasyonu'nun kurulmasıydı. Konfederasyon daha sonra çeşitli değişimlere uğramış ve (Kuzey) Kafkasya halklarını, hatta yeni örgütler kuran yerel Kozaklar'ı bile kapsayıcı bir girişimle "Kafkasya Halkları Konfederasyonu" olarak yeniden adlandırılmıştı.

1990'ların başında Konfederasyon'un ileri gelen üyeleri ile görüşmeler yaptım ve bazı toplantılarında bulundum.

Birçok açıdan Konfederasyon'un kaderi, benim bugünkü konuşmamın teması gibi jeopolitik bir derstir. Konfederasyon Kafkasya'da, özellikle Kuzey Kafkasya'da ortak bir siyasi birim kurulabilmesi için lobi amaçlı bir sivil toplum örgütü olarak başladı. Siyasi hedeflerdeki mutabakat, bölgede farklı amaçları destekleyen birçok aktörün, Konfederasyon'un politik hedeflerini benimsediğini gösteriyordu (Kültürel ve tarihsel açıdan Konfederasyon'un ifadelerinde birçoğu hemfikirdi).

Konfederasyon, 1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra, bölgede farklı çatışmaların patlak vermesiyle jeopolitik bir aktör oldu. Çatışma ve şiddet ortaya çıkınca, Konfederasyon Güney Osetya ve Abhazya'ya destek verdi. Bu tutum, Rusya Federasyonu'nun güney sınırında yer alan Konfederasyon'un marjinalleştirilmesinde belirleyici bir faktör oldu; özellikle Çeçenya'daki savaşlarda resmedildiği şekliyle.

Muazzam bir etki oluşturma potansiyeline sahip olduğunu Abhazya'da gösteren bu yerel aktör, nasıl jeopolitik bir aktör olduğunu da ortaya koymuş oldu. Konfederasyon'un 1990'lardaki çabaları, Abhazya devletinin ve halkının hayatta kalabilmesinin temel belirleyicilerden biri olmuştur.

Kafkasya'da 2008 Gürcistan Savaşı, Abhazya ve Güney Osetya'nın ardı ardına tanınması, Doğu Ukrayna'daki savaş, 2014'de Kırım'ın ilhakı ile Karadeniz'de yenilenmiş Rus büyük gücünün hırsının bugünkü tanıklarıyız. Bu gelişmeler Kuzey Kafkasya'da bir takım yerel etkiler de oluşturdu.

YILDÖNÜMLERİ, BELLEK VE TARİH

Son 10 yılda Çerkesliğin yeniden uyanışına dair çalışmalarım, yıldönümlerinin rolünün bir analizini de içeriyor. 1864'te Kafkasya'dan zorla sürgün edilişin anma günü olan "21 Mayıs"ın başarılı bir şekilde kurumsallaşması ve o tarihte yapılan etkinlikler, Türkiye'de de bilindiği üzere bugün sadece bir Çerkes günü veya bir Çerkes olayı değil, aynı zamanda genel bir Kuzey Kafkasya ve hattâ Kafkasya yıllık olayıdır.

Revize edilen *Çerkes yeniden uyanış hareketinde*, bilhassa 2000'lerin ilk on yılı-

nın ortalarından beri dikkat çekildiği gibi **1864 Trajedisi** *soykırım eylemi* olarak tanımlanmış, "zorla sürgünün tanınması" kampanyasının bir parçası olarak kullanılmıştır. Bu, genel anlamda politik Çerkes hareketinin yeni bir ögesi haline geldi. "1864" hem Rus Parlamentosu'ndan, hem de diğer organlardan veya hükümetlerden, Çerkes soykırımı hususunda daha fazla bilgi alma ve tanıma için giderek daha fazla kullanıldı. Nispeten yeni bazı örgütler, çok kültürlü olma ve Rus yetkililerle yüzleşmeye istekli olmamakla suçlanan bazı yaşlılara meydan okumaktadır. Bu süreçte, 21 Mayıs etkinliklerinde Rus makamlarını muhatap alma yoluna gidilerek, sözgelimi İstanbul ve başka yerlerdeki Rus konsolosluklarının önünde gösteri yapmak gibi yeni bir aşama kat ederek, açık bir şekilde siyasallaştı. Bu örgütler Türkiye'deki etkinliklerinde muhataba *"unutmadık"* ve *"unutmayacağız"* gibi sloganlarla hitap ediyorlardı.

2007 yılında Putin, yürüttükleri kampanyanın başarılı olmasıyla 2014 Kış Olimpiyatlarının Soçi'de yapılacağını açıkladı. Bu açıklama Çerkes ve Kafkasya aktivizminin odak noktası oldu. 21 Mayıs ve 2014 Soçi Olimpiyatları artık her yerde, her zaman "zorla sürgün"le bağlantılı hale geldi.

2014'te sürgün ve soykırımın 150. yılı anıldı.

Soçi, Çerkeslerin Kafkasya'yı terk etmek zorunda kaldıkları son yerdi ki diasporadaki birçok kişi bundan habersizdi. Bu durumla bağlantılı olarak kullanılan "gizli tarih" kavramı, dünyanın her yerinde, kendi başına önemli bir hareketlendirme etkisine sahip oldu. Başlangıçta, Anma Günü olarak 21 Mayıs'ın seçilmesi belli bir zaman ve mekan belirlemek içindi; şimdi ise bu sayede tarihsel gerçekler ve olaylara dikkat çekmek ve hakkında bilgi yaymak çok daha kolay hale geldi. Bu süreçler boyunca, '1864' yılı 'belirleyici bir an' olarak kullanıldı; şimdi ise Soçi'nin uzun dönemde "bir anma töreni alanı" haline geleceğini ileri sürüyorum.

Kafkas diasporasının tavırları Fransız tarihçi Pierre Nora'nın teorilerinden ilham alındığını düşündürüyor. 2014 Soçi Olimpiyatlarını protesto gösterileri, 21 Mayıs'ta düzenlenen birçok anma töreninde kilit bir tema haline geldi ve bir dizi Çerkes ve Kafkas menşeili Olimpiyat karşıtı internet sitesi ortaya çıktı. Sürgün yılını ifade eden "1864" rakamı son beş yılda, dünyadaki 21 Mayıs etkinlikleriyle bağlantılı olarak birçok Çerkes ve Kafkas web sitesinde olduğu gibi, slogan ve posterlerde de yoğun olarak kullanıldı. "1864"ün yanısıra Çerkes bayrağından alınan amblem ile Çerkeska (Çerkes milli kıyafeti) simgesi bulunan amblem resmi olarak kullanıldı (Jaimoukha 2001, 69).

Yeniden hatırlama ve yeniden tanımlama süreçlerinin bir parçası olarak 1864'ün

Kafkas simgesine dönüştüğüne dair birçok örnek, YouTube, Facebook ve diğer sosyal medyada bulunabilir. Bugün burada olduğu gibi, yıllık etkinlikler ve yıldönümleri için üretilen videolar, daha sonra yeniden kullanılabilir ve izleyicileri çekmeye devam eder. Örneğin Çeçenler ile ilgili olarak da "1944" yılı güçlü sembolik anlamı olan bir tarih haline gelmiştir. Benzer örnekler diğer Kuzey Kafkasya halkları arasında da bulunabilir; belirli yıllardaki tarihsel travmalar neredeyse tüm Kuzey Kafkasya halklarını birleştiren bir faktör haline gelmiştir. Bu tarihlerin, örneğin "1864" sembolünün, olimpiyat oyunları ve *soykırımın tanınması* gibi diğer güçlü konulara bağlantı kurmada ve o süreci geliştirmede önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Yukarıda da görüldüğü gibi, Rusya'nın güneyinde bugün artık azınlık haline gelen Kafkasyalılar bu eğilime aktif olarak katılmakta ve belleğe yönelmektedir. Bu da sık sık Rusya'nın yerli halklarını, tarihlerinin "resmi Rus versiyonlarını" protesto eder ve "karşı-anıtlaştırma" yapar pozisyona sokmaktadır. Pierre Nora'ya göre bu süreçler genellikle, hem tarihin "hızlandırılmasının"; hem de "tarihin demokratikleşmesinin" bir parçası olarak görülebilir. Azınlıkların bu tür karşı anma törenleri, çoğu kez sömürgeleştirmenin farklı süreçlerinde ortaya çıkar. Bu Kuzey Kafkasya halklarının çoğunca paylaşılan, gelecekte daha güçlü çabaları ve ulusötesi işbirlikleri ortaya çıkarabilecek bir deneyimdir. Kafkasya'nın yerli halkları olmak, örneğin Kuzey Kafkasya'daki Kozak tarihinin yerli Kafkasya tarihi ve kimliğinin yerine geçirilmesi için kullanılan Rus vatanseverliği (beş yıllık bir planla sürmektedir) propagandasına karşı koymada güçlü bir meşruiyet sunar.

Yerel yönetimin bölgede, yerel Kafkas dili ve tarihinin öğretim saatini azaltan bir dizi uygulaması var. Rusya'nın bölgedeki egemen siyasi rolünün bir parçası olarak hayata geçirilen bu yenilenmiş politikalar, yerli Kafkas kültürünü marjinalleştirme ihtiyacının hala hissedildiğini göstermektedir. Bu, Rusya'nın gerçek anlamda demokratikleşmesinin, bu meşru hakların gelecekte ortaya çıkmasını sağlayacağı sonucunu ortaya koyar; fakat bu muhtemelen Putin ve Birleşik Rusya iktidarda olduğu sürece gerçekleşmeyecektir.

Jeopolitik Yeniden Yapılandırmalar: Rus Egemenliği Ve Yerel Zorluklar - Kuzey Kafkasya'da Yeniden Ortaya Çıkan Bir Sorun.

Kuzey Kafkasya'da 1918'de bağımsızlık ilanından bu yana meydana gelen jeopolitik gelişmelerin kırılmaya yol açması yeni ortaya çıkan bir konudur. Dağlı Cumhuriyeti'nin, 1921-1924 yılları arasında bir Sovyet Dağ Cumhuriyeti olarak yeniden ortaya çıkması kısmen gerçekleşti. Jeopolitik konum, bölge, halklar ve cumhuriyetin, devrim sonrası Rusya'nın farklı taraflarıyla savaşlara yakalanmasına

yol açtı ve bölgesel olarak mütemadiyen genişleyen bir Sovyetler Birliği'ne neden oldu. Ve nihayetinde Rusya/SSCB'nin, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, Türkiye, Büyük Britanya ve diğer büyük güçlerle Kafkasya üzerinde giriştiği rekabeti kazanmasıyla bu coğrafya kurban oldu.

Peki bu kaçınılmaz mıydı?

Asla.

Örneğin, Kuzey Kafkasya temsilcileri, bir dizi yeni (ulus) devletin sınırlarının tanımlanmasıyla sonuçlanan Paris Barış Konferansı'nda lobi ve müzakere çabalarına katıldılar.

Peki Dağlı Cumhuriyeti dayanabilir miydi?

Evet, bir sürü olasılık vardı ama jeopolitik oyunlar bu seçenekleri dışarıda bıraktı. Buna rağmen, dost komşu devletlere sahip olmak, egemen bir dünya gücünden güçlü bir destek almak ya da benzer kurumlarla bu sağlanabilirdi. Tıpkı 1991'den sonra Baltık ülkelerinde görüldüğü gibi.

Kuzey Kafkasya Dağlı Cumhuriyeti'nin karşı karşıya kaldığı kilit ikilemlerden biri, devletin sınırlarının nasıl tanımlanacağıydı? Bu soru, komşu bölgelerde devam eden iç savaş nedeniyle açıkça sorgulandı. Sınırlarda kurumsallaşma (sınır kontrol kurumları, resmi haritaların çizilmesi, vb.) yeni devletlerin ilk görevleri arasındadır. Konuyla ilgili bir meydan okuma tabii ki devletin adıdır. Daha kapsayıcı mı olmalı, yoksa potansiyel olarak ulus devlet oluşturmaya mı yönelmeli? Kim içeride, kim dışarıda olacak? Kozakların durumu ne olacak? vb. Açıkçası bazı sınır iddiaları mevcut koşullar altında çok iddialıydı ve gerçekçi değildi.

Bu bir karşı etki yaratır mıydı?

1990'larda Konfederasyon bu zorluklara cevap vermek için "dağlı" ve "kuzey" kelimelerini çıkartmaya karar verdi. Bazılarına göre bu zorluklar, Konfederasyonun etkili bir organizasyona dönüşememesinin, başarısızlığının bir parçası bile olabilirdi.

Kafkasya ve diasporadaki Kafkasya örgütlerinin bu zamandaki potansiyel jeopolitik etkileri, jeopolitik aktörler olarak oynadığı rollerle örneklendirilebilir: Çeçen savaşlarına karşı protestolar, Soçi Olimpiyatları ve Çerkes Soykırımı'nın tanınması için yapılan lobi faaliyetlerinde görüldüğü gibi. Bu gelişmeler, Rusların farklı karşı önlemleri ile karşılaştı.

Kafkasya diaspora örgütlerinin, Kuzey Kafkasya'daki aktörler de dahil olmak üzere, sınırlar aşarak uluslararası işbirliği yapması, açıkçası Rusya'nın merkezi yetkililerini kızdırdı. Yurtdışı bağlantıları "Yabancı Ajanlar" olarak adlandıran resmi

belgenin Rusya'da kabul edilmesiyle, mali destek sağlayan kuruluşlara genel bir engel konuldu. Bu on yıl boyunca, Rusya'nın bir jeopolitik oyuncu olma heveslerinin yeniden diriltilmesi için kullanılan Kuzey Kafkasya'daki eylem alanları birçok açıdan azaldı. Kafkasya ve Karadeniz bölgesi bu politikaların uygulandığı yerler olarak kullanıldı.

Rusya'nın "Yabancı Ajan" tanımlaması, Rus etkisinin meşru bölgeleri olarak görülen alanlarda, Rus politikalarını somut olarak uygulamak için kullanılan terimlerden biridir. Rus etkisinin meşru alanları olarak görülen bu yerlerde, çevreye karşı, Rusya'nın potansiyel politikalarından somut örnekler uygulanmaktaydı.

Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığının veya bu alanın alt birimlerinin desteklenmesi iddiaları, çeşitli diaspora temsilcileri ve örgütleri tarafından defalarca gündeme getirildi. Bu tür iddialar kilit ikilemler doğurur. Mesela Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığı söylemi, Rus yetkililer ve medya tarafından çok olumsuz görülür ve potansiyel olarak devlete zararlı değerlendirilir. Görüldüğü gibi bu iddia, Rus medyası ve siyasetinde defalarca Rus karşıtlığı, ayrılıkçılık, hatta terörist olarak sunuldu; ki Rusya'da, cumhuriyetlerin mevcut özerklikleri bile, genellikle devlet için potansiyel tehlikeli olarak görülmektedir.

Konfederasyon ile ilgili olarak bazı kilit aktörler 1990'ların başlarında bazı cumhuriyetlerdeki siyasi gelişmelere karıştığında, bu aynı zamanda örgüte önderlik için de bir meydan okuma fırsatı haline geldi. Abhazya, Güney Osetya ve Çeçenya'da bağımsızlık hareketlerine verilen desteğin sonucunda, bir dizi paralel ya da ilişkili zorluk ortaya çıktı. Rusya, bu iki husustan ilkini farklı saiklerle desteklerken; ikincisini anti-Rus, ayrılıkçı olarak görüp izin vermeyeceği ortadadır.

SONUÇ

Modern çağın önemli bir Kuzey Kafkas ikilemi, (özellikle 19. yüzyıldan beri) Kuzey Kafkasya'nın, "Etno-Kültürel" ve "Geo-Kültürel" bir kimlik oluşturma arenası olmasıdır. Etnisite kategorisinin sürekli vurgulandığı ulus-devlet çağında yaşıyoruz. Sovyetler Birliği'nin dağılmasında etnik temelli protestolar, ayrılıkçı çağrıların etkisi açıkça görüldü. Buradaki ironi, Kuzey Kafkasya Dağlı Cumhuriyeti'nin özgürce gelişmesine izin verilseydi, ulus oluşturma sürecinin ve politikalarının bir parçası olarak "Kuzey Kafkas ülkesi" kategorisi gelişmiş olabilirdi. Tıpkı diğer Batı Avrupa ülkeleri örneğinde olduğu gibi.

Birincisi ile bazı noktalarda alakalı olan ikinci bir ikilem ise sınırları (Kuzey Kafkasya Dağlı Cumhuriyeti'nin sınırları) belirlemedeki zorluktur. Kremlin'deki

değişen yöneticilerle farklı karşılaşmaların jeopolitik yenilgisi, çoğu kez 'uzun yıllar süren savaş' biçiminde bir direnişten kaynaklandı. Böylesine muazzam bir komşu devletin Kafkasya bölgesini kontrol etme ve Karadeniz bölgesinde daha güçlü bir jeopolitik etki elde etme isteği göz önüne alındığında bu çatışma ve savaşların muhataplarının yenilgisiyle sonuçlanması sürpriz değildir. Yine de Kuzey Kafkasya'daki çabalar, hem sömürgecilik karşıtı, hem de ulus inşaasına yönelik girişimlerde bulunabiliyor ki, her ikisi de dünyanın dört bir yanındaki benzer siyasi gelişme ve eğilimlere sahiptir. Rus makamları neden bölgedeki yerli halkların haklarını vermekten kaçınmak için mücadele ediyor? Çünkü potansiyel meşruiyet kazanma ihtimalinden korkuyor?

Sürgünde ya da Kafkasya'da tartışılan, Tarihteki Kuzey Kafkasya Dağlıları Cumhuriyeti ile günümüzde bununla benzerlik gösteren "ulusal özgürlük hareketleri" sonucu Avrupada ve post-Komünizm sonrası Sovyet coğrafyasında ortaya çıkan birçok örnekler var.

Gelecek "demokratik bir Rusya" ile "Kuzey Kafkasya Birliği" için yeni fırsatlar sunar mı dersiniz?

KUZEY KAFKASYA DAĞLILARI BİRLİĞİ (DAĞLILAR CUMHURİYETİ) TARİHİNE İLİŞKİN FRANSIZ ARŞİVLERİ KAYNAKLARI

MAIRBEK VATCHAGAEV[1]
Co-Redacteur En Chef
«Caucasus Survey» (Oxford, Uk)

Kuzey Kafkasya Dağlıları Birliği (Dağlılar Cumhuriyeti[2]) tarihi konusu uzun yıllar boyunca yeterince ele alınmadığından günümüzde Kafkasya araştırmalarında güncelliğini korumaktadır. Konuyla ilgili kapsamlı araştırmalar son yıllarda ortaya çıkmaya başladı.

Sovyetler Birliği'nde anti Sovyetik olarak algılandığından **Kuzey Kafkasya Dağlıları Birliği** tarihi, prensip olarak irdelenmemiş, dolayısıyla ancak gelişigüzel anlatılmıştır[3]. Sovyet Tarih Ansiklopedisi'nde Kuzey Kafkasya Dağlıları Birliği hakkında ancak şöyle birkaç satır bulunmaktadır: *"...Kuzey Kafkasya'da anti Sovyet örgüt (Vladikafkas, Mayıs 1917-Mart 1918; daha sonra Tiflis; liderleri: Raşidhan Kaplanov, Abdül-Mecit Çermoyev, vd.)"*[4]. Bu tanımlama ülkenin birçok Sovyet ve post Sovyet ansiklopedik kaynakları için esas teşkil etmiştir[5]. Sovyet[6] ve

[1] **MAİRBEK VATCHAGAEV**

Çeçen tarihçi ve Kuzey Kafkasya politikaları uzmanı. Yaşamını Paris'te sürdürmekte olan Vatchagaev, 2001 yılından bu yana "chechen.org" uzantılı internet sitesinin editörlüğünü ve 2012 yılından bu yana da "Caucasus Survey" isimli uluslararası derginin genel yayın müdürlüğü görevini yürütmektedir. Ayrıca 2009-2015 yılları arasında "Prometheus" isimli online derginin editörlüğünü yapmıştır.

Çeçenya ve Kuzey Kafkasya'da sufi hareketlere ilişkin 100'ün üzerinde ve siyaset bilimi - Kuzey Kafkasya ve Rusya konulu 700'e yakın yayımlanmış makalesi bulunan Mairbek Vatchagaev'in, Çeçenya ve Kuzey Kafkasya'da tarih ve din üzerine 5 kitabı vardır.

[2] Kuzey Kafkasya Dağlıları devlet yapısının ismi varoluşu süresince birkaç kez değişmiştir: Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği, Kuzey Kafkasya Dağlıları Birliği, Kafkasya Dağlıları Birliği, Dağlılar Cumhuriyeti. Bir parçası olunca Güney – Doğu Kozak Birlikleri, Kafkasya Dağlıları ve Özgür Bozkır Halkları Birliği (Güney-Doğu Birliği, GDB) (1917-1918 yılın başı).

[3] Büyük Sovyet Ansiklopedisinin (BSA) tüm üç baskısında Dağlılar Cumhuriyeti'nin var olduğu gerçeğine dair bilgi bulunmamaktadır, bkz. BSA. Baş editör A. M. Prohorov, 3. baskı. C. 1–30. M.: Sovyet Ansiklopedi, 1969–78.

[4] Başlık: "Birleşmiş Kafkasya Dağlıları Birliği". Sovyet Tarih Ansiklopedisi, Moskova, Sovyet Ansiklopedi, Editör E. M. Jukova, 1973–1982.

[5] Rus Ansiklopedi Sözlüğü, Moskova, RAS, 2001.

[6] Yüksek Lisans Tezi. A.H. Daudova, "Dağlı ÖSSC Oluşumu ve Gelişimi, 1920–1924 (Ulusal Devlet Oluşum Sorunları)", Leningrad, 1972.

post Sovyet[1] döneminin bazı araştırmacıları söz konusu devletin var olduğu gerçeğini özellikle göz ardı etmeye çalışmıştır.

Bolşevikler'de, Kuzey Kafkasya Dağlıları tarihinin söz konusu dönemini, "Rus İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmaya kalkışan monarşist hareketler ve menşeviklere karşı kazanılmış zafer" olarak anlatma eğilimi hâkim olmuştur. Bu da şüphesiz ki konuyu daraltmakta ve incelenen dönemde onların (Dağlılar Birliği kadrolarının) bölge siyasi arenasında ciddi oyuncular olmadığı iddia edilmek isteniyorsa, o zaman Bolşeviklerin, bu bölgede düşman güçlere karşı kesin zaferlerini ilan etmek için niçin üç buçuk yıl beklemeleri gerektiğini açıklamak durumundadırlar.

Aralık 1991'de SSCB'nin dağılmasından sonra, yeni Rusya'da **Kuzey Kafkasya Dağlıları Cumhuriyeti** tarihi hakkında bilimsel araştırmaların ortaya çıkması için on yıldan fazla zaman gerekmiştir. Belgeleri içeren kitaplar, tezler, bilimsel makaleler sayesinde incelenen konu unutulmuşluktan çıkartılarak, öğretmenler, öğrenciler ve bölge tarihi ile ilgilenen uzmanların bilgi ve çalışmalarına açılmaktadır[2].

Birleşik Kuzey Kafkasya Dağlıları Birliği bölge halklarının tarihine çarpıcı sayfalar eklemiştir. Dağlılar, bölgenin gelenek ve örf-adetlerini dikkate alarak ve bölgenin ekonomik kalkınmasına ve ekonominin dünya devletleri tarafından daha fazla rağbet görmeye başlayan petrol ticaretine yönelmesine bağlı yeni şartlar çerçevesinde, en uygun kabul ettikleri dünya görüşünü tespit etme hakkını meşru olarak kullanmıştır.

İmparatorluğun dağılması ve eski metropolün bölge üzerindeki etkisi dikkate alındığında, Dağlıların devlet yapılanmasında birden fazla seçeneğinin olması gayet anlaşılabilirdir. Dağlılar yerli üst tabaka temsilcilerinin önerdiği seçimle karşı karşıya kalmıştır:

*XIX. yy'ın 40-50'li yıllarındaki Şamil imamlığı örneğinden hareketle Şeyh Uzun Hacı Saltinskiy ve İmam Najmuddin Gotsinskiy'nin önerdiği **İslami yapılanma**;*

---

[1] Dağlı Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Sosyo-Ekonomik Gelişimi, 1920–1924. Abdulla Hamidoviç Daudov, doktora tezi, Sankt Petersburg, 1998; İ.A. Çehoyeva, Sovyet iktidarının Kuzey Kafkasya'daki Sosyal Politikası 1917–1924, Tersk Cumhuriyeti ve Dağlı ÖSSC Dokümanları, Yüksek lisans tezi, Vladikafkas, 2001 vd.

[2] Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği (1917–1918), Dağlılar Cumhuriyeti (1918–1920). Dokümanlar ve Belgeler, A. İ. Osmanov, Mahaçkala, 1994; T.M. Muzayev. Dağlılar Birliği, Rus Devrimi ve Kuzey Kafkasya halkları. Moskova, Patria, 2007; Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği (1917–1918), Dağlılar Cumhuriyeti (1918–1920), Dokümanlar ve Belgeler, Mahaçkala, 1994; A.H. Daudov, Dağlı ÖSSC (1921–1924). Sosyo-siyasi tarih üzerine denemeler, StP: StP Üniversitesi Yayınevi, 1997; İ.S. Guseyinov, Dağlılar Cumhuriyeti: Doğuşu, Gelişimi ve Çöküş Nedenleri (1917–1920), Yüksek lisans tezi, Mahaçkala, 2003; V.D. Dzidzoyev. Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliğinden Dağlı ÖSSC'ye Kadar (1917–1924). Vladikafkas: Kuzey Osetya Devlet Üniversitesi, 2003; N.G. Djavahişvili. Kafkasya'nın Özgürlük Mücadelesi (XX. Yüzyılın Birinci Yarısında Gürcüler ile Kuzey Kafkasyalıların Askeri-Siyasi Ortaklık Tarihinden), Tiflis, 2005; J.İ. Meshidze. Kuzey Kafkasya Dağlı Halklarının Ulusal Devleti (1917–1920), Yüksek lisans tezi, Sankt Petersburg, 2006.

Tam bağımsızlık *– Abdul-Mecit Çermoyev, Gaydar Bammatov, Pşemaho Kotsev vd;*

Sovyet Rusya Federasyonu çerçevesinde sosyalist (bolşevikler) *– Aslanbek Şeripov, Gapur Ahriyev, Mahaç Dahadayev ve diğerleri;*

Monarşist yapı *– Dağlıların askeri üst tabaka temsilcileri (Erishan Aliev, Tembolat Bekoviç-Çerkesskiy vd.);*

Kafkasya devletleri birliği kapsamında federal devlet *(Alihan Kantamirov, Gaydar Bammat);*

(Bolşeviklerin bölgedeki gücü arttıkça) ***Gürcistan'a bağlı federal devlet*** *(Albay Magomed Cafarov);*

(1919 yılında bölgede Beyaz ordu güçlendikçe) ***Azerbaycan'a bağlı federal devlet*** *- şeyh Ali Akuşinskiy.*

Her türlü senaryoda **Kuzey Kafkasya Dağlıları** tarihinin genel Kafkasya kültürünün bir parçası olduğu esas alınmalıdır. Ve Kuzey Kafkasya'daki gelişmeleri anlamadan tüm Kafkasya'nın söz konusu dönemdeki tarihi hakkında genel bir fikre sahip olmak imkânsızdır.

Ulusal kaynaklardan araştırılan tarih bütün bir sürecin önemini anlamak için yetersizdir. Bilgilerin kopukluğu, belgelerin parçalar halinde sunulması (Azerbaycan ile ilgili dokümanlar, Gürcistan tarihine ilişkin dokümanlar, Kuzey Kafkasya hakkındaki dokümanlar) olayların bir bütün olarak yansıtılmasından ziyade dağınık bir tablo oluşturmaktadır. **Kuzey Kafkasya Dağlıları** tarihin söz konusu döneminin ayrıntılı araştırılması için, geniş kitleye, çeşitli kaynaklardan tüm dokümanlar dizisinin sunulması gerekmektedir.

Kuzey Kafkasya dağlılarının 1917-1920 yılları arasındaki tarihi Rusya'daki gelişmeler dâhil olmak üzere Kuzey Kafkasya ile komşu bölgelerdeki (Gürcistan, Azerbaycan, Kuban ve Tersk Kozaklar) tüm süreçlerin karşılaştırmalı analizi ışığında kapsamlı incelenmesi daha doğru olacaktır.

Konunun bütünüyle, kapsamlı değerlendirmesi, XVIII–XIX. yüzyıllarda Rus İmparatorluğu'nun Kuzey Kafkasya toprakları ve halklarını sömürmesi sonucunda kesintiye uğrayan devletin yeniden yapılanması döneminin incelenmesini sağlayacaktır. Dağlıların bağımsız varoluşları için mücadeleye devam ettiğinin, Sovyet ve Rus tarih biliminin inkâr etmeye çalıştığı hususun yansıtılması önem arz etmektedir. Dağlıların Rusya'dan bölünme mücadelesi gerçeğini inkâr ederek Moskova, "Dağlıların Sovyet devletinin inşaasında Rusya halkı ile bir bütün olduğunu" göstermeye çalışmıştır. Sovyet ideolojisindeki önemi tartışmasız husus, Kuzey Kaf-

kasya'daki savaşın asla yerli halkla değil, sadece Denikin yandaşlarına karşı olduğu fikrini sağlamlaştırmasıydı.

Kuzey Kafkasya tarihi en çok, özellikle XX. yüzyılın sonunda Sovyet (daha önce Rusya) tarih bilimine özgü siyasi şartlardan etkilenmiştir. Bolşevikler döneminde Dağlı bağımsızlık liderleri, Türkiye ve İngiltere'ye yönelimli anti devrimci kapitalistler olarak tanıtılmıştır[1].

Muhacir Rus tarihçiler aksi ve aynı zamanda benzer tutumdaydı: Dağlıların istisnasız tüm liderleri Sosyalistlerin fikirlerine bağlıdır (bu onları Bolşeviklerle yakınlaştırmakta), bununla birlikte Türkiye ve İngiltere odaklıdırlar. Tüm bunlar Rusya'da söz konusu dönemle ilgilenen tarihçilerin bazen kuşkulu değerlendirmelerine sebep olmuştur[2]:

- Dağlıların 1917-20'lerde bağımsızlık mücadelesi verdiği gerçeğinin kabul edilmemesi.
- Dağlıların siyasi liderlerinin Kuzey Kafkasya'nın tüm kavimlerini birleştirmek suretiyle Karadeniz'den Hazar Denizi'ne kadar Birleşik Cumhuriyet kurma arzusunun kabul edilmemesi.
- Genel olarak **Kuzey Kafkasya Dağlıları Cumhuriyeti**'nin bağımsız devlet olarak kabul edilmemesi, bazı yabancı devletler tarafından tanındığı gerçeğinin inkâr edilmesi.
- Cumhuriyetin müstesna Rusya karşıtı dış güçlerin, Türkiye, Almanya, İngiltere'nin girişimleri sonucunda kurulduğunun iddia edilmesi.
- Geniş kitlelerin "ayrılıkçılığı" desteklemediğinin iddia edilmesi (örnek olarak bazı Dağlıların Denikin'in Beyaz Ordusu'na katılması gösterilmektedir).
- Özellikle, Dağlılar Cumhuriyeti'nin hayali bir oluşum olduğu, hakimiyetinin tüm Kuzey Kafkasya'yı kapsamadığına vurgu yapılması.

Tüm güncelliğine rağmen, irdelenen konu, yurtdışında bulunan ve bolşeviklerle mücadeleyi kaybetme nedenlerinin analizini yapmaya çalışan dağlılar hariç, yabancı

---

[1] Çeçen-İnguşetya'da Sovyet İktidarı Mücadelesi, 1917–1920: Dokümanlar ve Belgeler Kitabı, Grozniy, Çeçen-İnguş yayınevi, 1958; Sovyet İktidarı Mücadelesi ve Kabarda-Balkar Özerkliğinin Oluşum Tarihi ile İlgili Dokümanlar (1917–1922), Nalçik, 1983; Kuzey Osetya'da Sovyet İktidarı Mücadelesi, Dokümanlar ve Belgeler Kitabı, Ordjonikidze, 1957; Dağıstan'da Sovyet İktidarını Güçlendirme Mücadelesi 1917–1921, Dokümanlar ve Belgeler Kitabı,yazı işleri kurulu: G.-A. D. Daniyalov vd, Mahaçkala, 1958; Abhazya-Dokümanlar ve Belgeler, Sohum, 2007, vd.

[2] A. Bezugolniy "Dağlılar ve iktidar – tarih tekerrür ediyor …", Yüzyıl Internet gazetesi, 26.11.2012. www.stoletie.ru/print.php?ID=162699

tarih yazımında gerekli şekilde aydınlatılmamıştır[1].

Araştırmaların kaynak tabanı, Fransa, Almanya ve İngiltere arşivlerinde az kullanılan ve hiç kullanılmayan çok fazla doküman barındırmaktadır. Kuzey Kafkasya bölgesindeki dağlı-Müslüman hareketi ile ilgili dokümanlar çok az sayıdadır. İnceleme derecesine göre bağımsız devletin kurulmasını savunan dağlı üst tabaka ile ilgili doküman fonları belirtilmelidir. **Kuzey Kafkasya Dağlıları Cumhuriyeti**'nin kurulması fikrini savunanların kişisel arşivleri hem Kuzey Kafkasya, hem Transkafkasya ülkelerinin devlet arşivlerinde ve muhacirlik döneminde aktif siyasi faaliyette bulundukları yerlerde (Avrupa, Türkiye, İran, ABD) dağılmış durumdadır.

Fransız arşivlerinde bulunan dokümanlar irdelenen döneme ait birçok sorunu aydınlatmayı sağlayacaktır: Fransa Harbiye Nezaretine Tiflis'ten askeri ataşe raporları, bölgedeki durum ve keşif raporları. Askeri dokümanlara, elçiler, ataşeler, konsoloslar, konsolos yardımcıları, bölgede ticaretle uğraşan Fransa vatandaşları tarafından Fransa Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen veriler eklenmektedir. Bu bölgedeki belirli olaylarla ilgili Fransa Dışişleri Bakanlığı ile Harbiye Nezaretine gönderilen dokümanların karşılaştırılması araştırmacı için genel tabloyu tamamlayacaktır.

Dokümanların bir diğer bölümü, Dağlılar Birliği siyasetçilerinin mektupları, yazıları, açıklamaları, dağlıların siyasi, dini ve sosyal düşüncelerini yansıtmasından dolayı, olaylarla ilgili bakış açılarını tespit için araştırmacı için çok büyük önem arz etmektedir.

Bölgedeki Denikin hareketi ile ilgili çok fazla doküman hem yurtdışındaki fonlarda, hem Rusya'da Beyaz hareketi araştıranların çalışmalarında yayınlanmıştır. Ve son olarak, Bolşeviklerin faaliyetine ilişkin dokümanlar en geniş yayın tabanına ve serbest erişim olanağına sahiptir.

Özel arşivler de ayrı ilgi alanıdır. Örneğin, Paris'te EHESS (L'École des hautes études en sciences sociales – Sosyal Bilimler Yüksekokulu) kütüphanesinde bulunan Azeri siyaset adamı Ali Mardan-bek Topçıbaşı'nın[2] arşivi yeterli seviyede incelenmemiştir. Geniş uzmanlar kitlesi için arşive erişim sınırlıdır. Söz konusu arşiv, Topçıbaşı'nın dağlı muhacirlerle ilişkileri hakkında yüzlerce dikkat çekici doküman içermektedir.

---

[1] Kuzey Kafkasya Dağlılar Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve çöküşü ile ilgili Fransa'da Georgiy Mamulia'nın çalışması hariç Batı'da özel araştırmalar bulunmamaktadır.

[2] Ali Mardan-bek Alekper-oğlu Topçıbaşev (4 Mayıs 1862, Tiflis-8 Kasım 1934, Paris), Azeri hukukçu, gazeteci, toplum adamı, siyasetçi. Dönemin dağlı toplum ve siyaset adamları ve dağlı muhacirlerle kesintisiz sıkı temaslarda bulunmuştur.

Bu bağlamda Georgiy Mamulia tarafından yayınlanan Topçıbaşı'nın kişisel arşivinden dokümanlar Rus imparatorluğunun çöküşünden sonra Transkafkasya ve Kuzey Kafkasya ülkelerinin 1917-1921 yılları dönemi üzerine çalışan araştırmacılar için paha biçilmez bir kaynak niteliğindedir[1]. Dokümanlar Azerbaycan heyeti başkanı Topçıbaşı vasıtasıyla Kuzey Kafkasya Dağlıları ile ilgili çalışmaların nasıl yürütüldüğünü değerlendirme olanağını sağlayacaktır.

Buradaki fonda hem Topçıbaşı'nın Fransa'daki dağlılar topluluğu liderlerine mektupları, hem dağlıların bazı liderlerinin, örneğin Abdulmecid Çermoyev veya Gaydar Bammat, Magomed Cabagiyev veya İsmail Şakov'un cevapları bulunmaktadır. Azerbaycan heyetinin başkanı, Paris Barış Konferansı'nda, Fransa'daki bazı dağlılar arasındaki ihtilaflı durumlarda arabuluculuk yapmak zorunda kalmıştır. Topçıbaşı'na, Azerbaycan heyeti başkanından ziyade, büyük ve saygıdeğer şahsiyet olarak davranılmıştır.

Topçıbaşı fonunda ayrıca dağlıların fotoğrafları bulunmaktadır: Han Girey Aydemirov, Zabit Utsmiev, Alibekova (kızlık soyadı Atajukina), Albay Elbergoyev (Enderi'li), Atajukina (kızlık soyadı Hamzayeva), Bulat Han Kaplanov, Ahmat-Han Kaplanov, prenses Sidakova, Kabarda prensi Kasay, prens Tovsultan Navrusov, prens Timerov, prens Sultan-Murad Utsmiev vd.

Burada ayrıca 8 Haziran 1918'de Batum'da imzalanan dağlıların Osmanlı imparatorluğu ile Dostluk Anlaşması'nın metni, Mayıs 1919'da düzenlenen ve bölgesel konuların da ele alındığı Kafkasya Konferansı'nın genel oturum tutanakları bulunmaktadır (Topçıbaşı arşivi, klasör 6, kısım 1).

1932 yılında, Kabardey Ruslan Canibekov'un önderliğinde Fransa'daki Kafkasya Dağlıları Yardımlaşma Kasası'nın oluşturulması için birleşen; müstesna, siyasal olmayan ve daha önce herhangi bir muhacir dağlının siyasi görüşüne göre şekillenmiş tüm diğer dağlı cemiyetlerine karşı olan 44 kişilik dağlılar listesi dikkat çekicidir (Topçıbaşı arşivi, klasör 4, kısım 2).

Ayrıca Barış Konferansı'na katılan resmi heyetlerin Ekim 1920'de Paris'te Kuzey Kafkasya, Azerbaycan Cumhuriyeti ve Kuban Kozakları arasında anlaşmanın imzalanması ile ilgili belgelerin kayda değer olduğu belirtilmelidir (Topçıbaşı arşivi, klasör 11, kısım 1).

Fransa'daki muhacir dağlılar ile ilgili araştırmalar için Paris polisinin arşivi (Les archines de préfecture de Paris) önem arz etmektedir. Söz konusu arşiv fonlarında

[1] G.A. Mamulia, R.M. Abdulatipov, Topçıbaşı. Paris Arşivi, Birinci kitap 1917-1921, Moskova, 2016.

muhacirlerin kaydına ilişkin sayısız belge bulunmaktadır[1]. Arşiv aşağıdaki kategorilere ayrılmaktadır:

SÉRIE G.[2] – XX. yüzyılın 20-40'lı yıllarında tüm muhacir dağlıların genel listesini içermekte,

SOUS-SÉRIE G.A.[3] – Muhacir dağlıların dernekleri, birlikleri ve cemiyetleri ile ilgili belgeleri içeren fon,

SOUS-SÉRIE I.A.[4] – Fon Fransa vatandaşlığına geçen kişilerin dosyalarını içermekte,

SERIE R.G.[5] – Genel bilgi.

İncelenen konu ile ilgili yerel polisin gözetiminde bulunan muhacir dağlıların kişisel dosyalarını içeren R.G. bölümünün kullanılması daha yararlı olacaktır. Örneğin, Abdulmecid Çermoyev, Zeynab Bammat dosyaları (77W1698). Fakat poliste her dağlı için özel dosya olması beklenmemelidir. Kaldı ki, mevcut dosyalardan bazıları onlarca sayfadan (G.Bammat), diğerleri ise sadece üç sayfadan (Magomed Abukov, №263668) oluşabilmektedir.

Ayrıca dergilerle (örneğin "Kafkasya", "Prometeu") ilgili belgeler dâhil olmak üzere Paris'teki dergi, fon, parti, teşebbüslerin açılışına ilişkin kuruluş belgelerinin tüm kayıtları da burada bulunmaktadır (örneğin Magomed Cabagiyev tarafından kurulan "Kafkasya Dağlıları Birliği" №443489). Polis arşivi özellikle kişisel dosyalarla ilgili eşsiz bir kaynaktır, dolayısıyla araştırmacının, ilgilendiği muhacir şahsiyetle ilgili çalışmalarına buradan başlaması faydalı olacaktır.

Burada ayrıca Fransız yabancı lejyon üyesi Hamset Havjokov (298803), yine yabancı lejyon üyesi Cengizhan Elmurzayev (154992) dosyası veya Abu-Bakar Çermoyev (228411), Haydaş Tuganov (241866), Said Tukayev (143592), Vadim Tsalikov (№132434) ve birçok diğer kişilerin dosyasına rastlamak mümkündür.

Elbette siyasetle uğraşmamış veya ceza davasında adı geçmeyen kişileri bulma şansı çok düşüktür. Dolayısıyla aktif siyaset dışında bulunan sıradan muhacirlerle ilgili bilgiler Fransa'nın diğer arşivlerinde aranmalıdır. Özellikle Fransa'da sığınma talebinde bulunan mültecilerle ilgili kaydın bulunduğu OFPRA (mülteci yönetim

---

[1] www.prefecturedepolice.interieur.gouv.fr/La-prefecture-de-police

[2] Fonds issus des renseignements généraux (R.G.) et dossiers d'internement

[3] Renseignements généraux : période 1930—1995. Rapports des renseignements généraux sur personnalités diverses, groupements, associations

[4] Dossiers de naturalisations (1920—1945) provenant de la Police générale (dont sous-fonds I/A-personnalités: dossiers de naturalisation de personnalités célèbres)

[5] Des renseignements généraux.

ofisi) arşivine başvurulmalıdır.

Söz konusu arşivde kapsamlı bilgi bulunması beklenmemelidir: Bazen bilgi ancak iki satırdan oluşacaktır (geldiği yer, geliş tarihi, anne-baba adı (örneğin, Leyla Tligarukova, Osman Osmanov, Mansur Yudinov vd). Fakat burada belge başvurusunda bulunanlar ve kendisi hakkında, Fransa'da ikamet ettiğine ilişkin ayrıntılı bilgi verenlere rastlamak mümkündür (örneğin, Emilhan Çermoyev, Nelli Tsalikova, Vladimir Tsalikov, Magomed Aciyev, Elmurza Bekoviç-Çerkasskiy, Temirbulat Bekoviç-Çerkasskiy vd.).

Kişisel dosyaları barındıran bir diğer arşiv, Fransa Milli Arşivi'dir (**Archives Nationales**, Pierrefitte-sur-Seine). Burada mülteci statüsünü Fransa vatandaşlığına değiştirmek isteyen her muhacirin kişisel dosyası bulunmaktadır. Muhacir dağlılar ile ilgili onlarca dosya mevcut olup, en çok fon 19940477[1] aranmalıdır ("Moskova fonu" olarak bilinen Milli güvenlik bölümü[2]). Fransa vatandaşlığına geçenlerin dosyaları 20010467 fonunda -Sous-direction des naturalisations- aranmalıdır.

Bu tür dosyalar çok fazla bilgi içermektedir. Örneğin, burada muhacirlerin fotoğrafları ve Fransa'ya giriş pasaportlarına rastlamak mümkündür. Polis tarafından açılan Gaydar Bammat (199404340063) veya Abdul-Mecit Çermoyev (2000 0096 - 19940474) dosyaları, ayrıca polis denetiminde bulunan diğer dağlıların dosyaları incelenebilmektedir. Söz konusu arşivde dokümanları Fontainebleau arşiv şubesinden Paris yakınlarına -Pierrefitte-sur-Seine- nakletme sürcci devam etmektedir, dolayısıyla bazı fonlara geçici olarak erişilemeyecektir. Tüm dosyalara erişimin 2020 yılında sağlanması planlanmaktadır.

Les archives de la Défense à Vincennes – Savunma Bakanlığı Arşivi Paris'te, eski kraliyet sarayı Vincent'te bulunmaktadır[3]. Fransa Savunma Bakanlığı misyonunun 1919-1923 yıllarında Kafkasya'daki faaliyeti" ile ilgili № 7N fonundaki sayısız dokümanlar (SHD GR 17 NN Mission Militaire Français) Fransa askeri misyonu (1914-1923) resmi Paris'in dönemin Kuzey Kafkasya'daki gelişmelere ilişkin değerlendirmesini içermektedir. GR 17N589 fonunun içerdiği dokümanlar 1919-1921 yıllarında Kuzey Kafkasya'daki vaziyet ile ilgili bilgileri barındırmaktadır.

Dağınık şekildeki onlarca fonda incelenen dönemde Güney Rusya'da yaşanan olaylara ilişkin binlerce belge bulunmaktadır. Belgelerin düzensiz olması, doku-

---

[1] Direction Générale de la sûreté national (fonds de Moscou),

[2] Fon 1944 yılında Almanlar tarafından tahliye edilmiş ve daha sonra, Berlin'in ele geçirildiği 1945 yılından 1991 yılına kadar Moskova'da korunmuştur

[3] www.servicehistorique.sga.defense.gouv.fr/

manların numaralandırılmadan tüm klasöre dağınık şekilde koyulmuş olması söz konusu fonlarda çalışmaları zorlaştırmaktadır.

GR 7 N802 fonun Kafkasya klasöründe dağlıların Kubanlılarla akdettiği anlaşma, Kafkasya'daki askeri misyonun Fransa Harbiye Nezareti'ne gönderdiği haftalık raporlar bulunmaktadır. Raporlarda Soçi'den Temir-han-şura'ya, Don'dan Tebriz'e kadar tüm bölge ile ilgili bilgiler verilmektedir.

Bu raporların yanı sıra Tiflis'teki Kafkasya askeri misyon şefinin gönderdiği sayısız raporlarda ekonomi, sağlık, eğitim, sınırdaki çatışmalar ve daha birçok konuda bilgi verilmektedir. Ve en önemlisi, bilgilerin herhangi birinden edinilmemiş, genellikle askeri misyon şefinin durum tespiti amacıyla Kafkasya'nın belirli noktasına gönderdiği elçilerin raporlarına istinaden toplanmasıdır. Söz konusu fonda ayrıca Kafkasya'daki Gönüllü Ordu ile ilgili dokümanların toplandığı klasör bulunmaktadır.

Dağlılar arasında Türk askerleri ve Bolşeviklerin bölgedeki propagandalarına ilişkin 1918 ve 1919 yıllarına ait bildiriler (F. GR 20N 186, GR 7N 1649) çok fazla bilgi içermektedir. Bu tür bildiriler Harbiye Nezareti'nin istihbarattan sorumlu 2. Bürosuna gönderilmiştir (SHD GR 20 N186-1, 2eme Bureau CAA Caucase. Renseignement généreuse. Carton 75. Dossier 1, Russie. Presse russe. Novembre 1919 - Decembre 1920, 20 N186-2, 2eme Bureau CAA Caucase. Décembre 1919 – Juillet 1920). Rusya'daki iç savaş tarihi ile ilgili incelenmeyi bekleyen onbinlerce belge söz konusudur.

Georges Clemenceau Fonu (SHD GR 6 N226 Fonds Clemenceau. Renseignements Russie. 1918-1921.) Fransa Başbakanı'nın hem Beyaz, hem Kızıl Rusya ile ilgili politikası, Bolşeviklere karşı belirli siyasi güçlere verdiği desteğe ilişkin bilgiler vermektedir.

Askeri istihbarat bölümünün 20N1118 fonunda, Fransa ve İngiltere'nin Kafkasya bölgesinde Almanya'ya karşı girişimlerine ilişkin dokümanlar toplanmıştır (SHD GR 20 N1118 Campagne contre l'Allemagne 1914-1918).

Bir diğer fon - 17 N765 – askeri misyonun tüm iç direktifleri hakkında bilgi içermektedir: Kadrolar, temaslar, öneriler, talepler, raporlar. Söz konusu belgeler sayesinde Birinci dünya savaşı sırasında (Vahşi tümen Dağıstan süvari alayı subayı olarak) cephede yaralanan, ayaklarını kaybeden Napoleon'un kardeş torunu Murat'ın Tiflis'teki askeri misyonda tercüman olarak ek iş yaptığı tespit edilmiştir.

Askeri arşivin 16 P ve müteakiben belirli yabancıya verilen numaralı fonlarda da - SHD GR 16 P Les dossiers individuels et dossiers administratifs de résistants,

Fransız ordusuna hizmete giren Rus İmparatorluğu'nun tüm eski vatandaşlarının kişisel dosyaları bulunmaktadır. Örneğin 16 P 26785 – Vladikafkas'dan P. Badoyev, 16 P 383606 Dağıstanlı Süleyman Magomedov, 16 P 186895 Nalçik'ten Ruslan Canbekov vd. Ayrıca burada XX. yüzyılın 20'li yıllarında Suriye'de Fransa ordusu bünyesinde savaşan Çerkes ve Çeçen süvari birliklerinin dosyaları bulunmaktadır.

Bunun yanı sıra **Les archives de la Ministère des Affaires Etrangerère** (Courneuve) (Fransa Dışişleri Bakanlığı, Courneuve) arşivleri büyük önem arz etmektedir[1]. Söz konusu arşivlerde Kafkasya'daki vaziyet ile ilgili sayısız rapor saklıdır, örneğin, fon n° 834. Burada hem Kafkasya'da, hem genel olarak Rus İmparatorluğundaki Müslüman sayısına ilişkin veya Tersk Kozakları'nın, Dağlıların bağımsızlık ilanını protestosu; General Halilov'un Dağıstan'da 18 Bolşevik'i tutuklaması; General Anton Denikin'in dağlılara karşı girişimlerinde Fransa'nın tutumuna ilişkin belgelere; Türkiye'deki muhacir dağlıların **İstanbullu Kafkasyalılar Birliğinden**, Kuzey Kafkasya dağlılarının bağımsız devlet kurma girişiminin desteklenmesine ilişkin mektuba; Dağlılar Birliği hükümet üyeleri ve siyasi görüşleri ile ilgili bilgilere rastlamak mümkündür;

Fon 637 – Kafkasya Dağlıları Birliği dokümanları fonu (L'Union de Montagnards du Caucase, Archives de la MAE (Paris), Correspondance politique et commerciale 1914 à 1940, Dossier 637). Fransa konsolosunun bölgedeki duruma ilişkin raporları ve birçok soruna bakış açısı Avrupalı devletlerin bölgedeki planlarının anlaşılması bakımından önemlidir. Burada Rus imparatorluğunun çöküşünden 1921 yılında Tiflis'te Sovyet iktidarının tesis edilmesine kadarki duruma ilişkin dokümanları içeren onlarca klasör bulunmaktadır. Genel olarak Askeri Arşiv'deki belgelerin mükerrer nüshaları olmasına rağmen yine de Kuzey Kafkasya bölgesine ilişkin çok sayıda eşsiz doküman bulunmaktadır: Said Şamil'in 1919 yılının sonunda Dağıstan'daki durumu hakkında belge, Paris Barış Konferansı'na doğrudan seslenen İstanbul'daki Çerkes topluluğuna ilişkin belge, Abdulmecid Çermoyev imzalı mektuplar, dilekçeler, beyanatlar, vd.

Aynı 637. Fon'un ikinci kısmında Kuban ile ilgili bölüm (MAE, n° 637 B, Kouban, 1919-1921) Dağlı ve Kuban heyetlerin Kuzey-Batı Kafkasya dağlılarının durumu hususunda çıkar çatışmasına işaret eden sınırlarla birlikte harita dâhil olmak üzere Barış Konferansı ile ilgili yazışmaları, Kuban'ın devlet olarak tanınması

---

[1] www.diplomatie.gouv.fr/fr/les-ministres-et-le-ministere/archives-et-patrimoine/colonne-droite-5491/salles-de-lecture/article/salle-de-lecture-du-centre-de-la

ve Milletler Cemiyeti'ne dâhil edilmesine ilişkin arzı, Selanik (Yunanistan) üzerinden Paris'e giden Aytek Namitok ile yazışma, Kuban Kozakları'nın silah ve yiyecek yardımı talebi, Şkuro, Paris'te Kuzey Kafkasya Dağlıları ve Kozakların lideri olarak tanıtılan Vrangel, Beyaz Ordu'nun 1920'de Kuban'ı terk etmesi, Vrangel'in Denikin, Şkuro, Kuban Rada'sı ile ilişkileri hakkında bilgileri içermektedir.

Fransa Dışişleri Bakanlığının 626 Fon'u Kafkasya'daki genel vaziyet ve Almanya'nın Kafkasya politikası, bu bölgedeki çıkarları hakkında bilgi vermektedir; burada Kuzey Kafkasya'da bağımsız dağlılar devletinin ilan edildiğini yayınlayan Paris gazeteleri; Batum konferansı belgeleri; Dışişleri Bakanlığının incelenen dönemdeki Kafkasya devletlerine ilişkin yazıları; Bolşeviklerin başkenti Şubat 1919'da Pyatigorsk'ten Vladikafkas'a taşımasına; bilgi toplamak için Fransız diplomatların İstanbul'da dağlılar ile buluşmalarına ilişkin bildiriler ve elbette ki Kuzey Kafkasya dâhil Kafkasya'daki vaziyete ilişkin raporlar bulunmaktadır.

Aslında güney Rusya ve bilhassa Kafkasya ile ilgili dokümanlar çok fazladır, yirmibin, hatta daha fazla sayfa söz konusudur. Mart 1918-1929 yılı olarak tarihlendirilen 10 fon Ortadoğu (Kafkasya ve Kurdistan (MAE 1-10 Levant (Caucase-Kurdistan) Ortadoğu kaynakları ve Kafkasya'daki gelişmeleri; Alman elçisinin 17 Mayıs 1918'de Dağlılar Birliği Bağımsızlık Notası'nın Bolşeviklere iletilmesinde aracı olmasına ilişkin bildirileri; Dağlıların bağımsızlığı ilan etmesine ilişkin sayısız belge, Türk basınında dağlılarla röportaj, bölge nüfusu, Kafkasya'daki Türklerin sayısı, Almanya'nın Kafkasya'nın Müslüman kesimini etkileme tehdidine ilişkin belgeleri içermektedir.

Bir diğer 10 fon "Rusya" (alt başlık Kafkasya) MAE, n° 626 - 634), Russie (Caucase) Diplomatik Kaynaklardan Belgeler, yerinden Harp bakanına gönderilenler olmasına rağmen, genel olarak Kafkasya bölgesinden diplomatik yazışmaları içermektedir. Kafkasya, Kuzey Kafkasya'daki vaziyet, sanayi, petrol ticareti, dağlıların bağımsızlığı ilan etmeleri ile ilgili belgeler, Kuzey Kafkasyalıların İstanbul'da Türk gazetelerine verdikleri sayısız röportajın kopyaları, bölgedeki gelişmelerle ilgili ek bilgi edinmek amacıyla İstanbul'da dağlılar ile sohbetler, Türk hükümetinin Ermenistan ve bölgedeki Ermenilere tutumu, Ermenistan Dışişleri Bakanlığının Türk Nuri Paşa'ya notası, Lazar Biçerahov'un Bakü'deki girişimleri veya İngilizlerin bölgeden çıkartılması ve yerine İtalyanların gelişi, Dağlılar Birliği hükümetinin İngiliz askeri misyonunun politikasına karşı çıkması, İngiliz donanmasının Hazar'da konuşlandırılması ve Denikin'e devredilmesi, Petrovsk, Vladikafkas, genel olarak Terek ve Kuban'daki vaziyet, Fransa'nın 1919 yılında Kafkasya devletlerini

tanımaması, Uzun Hacı'nın girişimlerine ilişkin bilgiler ve hatta bölgedeki döviz kurunun belirlenmesi, Nikolay paralarının Azerbaycan, Gürcistan, Denikin Kuban'ı bonolarına oranı gibi küçük detaylar bulunmaktadır.

635 - 660 Fonlar üç Kafkasya devleti ve Kuzey Kafkasya ile ilgili geniş yelpazede bilgi sağlamaktadır.

Fon 638 -639, Russie, (Azerbaidjan - I. И II), janvier 1919-mars 1921, 654 – 660 arası Gürcistan ile ilgili klasörleri içermektedir. Ermenistan'a ilişkin çok sayıda doküman bulunmaktadır. Ve Transkafkasya devletlerine ilişkin tüm fonlar bir şekilde Kuzey Kafkasya ile bağlantılı dokümanları içermektedir, dolayısıyla söz konusu fonlar Transkafkasya'daki gelişmeler ve Kuzey Kafkasya'ya etkileri, bölgenin Fransa ve İngiltere'nın siyasi planlarındaki rolü ışığında incelenmelidir.

649 Fon'da Kuzey Kafkasya heyetinin Paris Barış Konferansı'na kaydına ilişkin belge bulunmaktadır. Azerbaycan ile Gürcistan'ın General Anton Denikin ordusuna karşı ortak mücadele ve Azerbaycan'ın Ermenistan ile savaş durumunda Gürcistan'ın yardım sağlamasına ilişkin gizli anlaşması dikkat çekicidir.

Les archives de BDIC à Nanterre (Nanterre Uluslararası belgeler kütüphanesi, Paris banliyösü)[1]— Bağımsız Gürcistan Hükümeti (1918—1921) Arşivleri bulunmaktadır.

№ 881 dosyada Gürcistan Cumhuriyeti'nin Kafkasya Dağlıları Birliği ile ilişkileri hakkında belgeler mevcuttur. Söz konusu arşivin tüm fonlarının dijitalleştirildiği ve incelenen konuyla ilgili üç makara (mikrofilm) 79, 80 ve 81 bulundurulması gerektiği dikkate alınmalıdır. Burada genel olarak üç Transkafkasya devleti ile **Kuzey Kafkasya Dağlıları Birliği** temsilcisinin ortak toplantılarından söz edilmektedir.

Nanterre Uluslararası belgeler kütüphanesi arşivinde ayrıca XX. yüzyılın başında temelli olarak Paris'e yerleşen ilk Kuzey Kafkasya dağlılarından biri olan Muhamed Bek Hacetpaşa-Shuaguşe'ye ilişkin eşsiz bir fonu bulunmaktadır (Fonds Mahomet-Beck Hadjetlaché).

Arşiv Avrupa'daki dağlı muhacirlerin çıkardıkları dâhil olmak üzere çok sayıda muhacir dergilerini içermektedir. Örneğin "Prométhéus", "Kafkasya", "Kuzey Kafkasya" vd dergilerinin yanı sıra 1944 yılında Alihan Kantemir editörlüğünde Berlin'de yayınlanan derginin sayılarını.

[1] www.bdic.fr/

Dağlılar Cumhuriyeti'nin önde gelen şahsiyetleri: G. Bammat[1], A. Kantemir[2], Abdulmecid Çermoyev[3] ve diğer dağlı muhacirler ve dağlı siyaset adamlarının kişisel arşivleri büyük önem arz etmektedir. Bununla birlikte SSCB'de yayınlanan Sovyet bolşeviklerinin anı yazılarına çok temkinli yaklaşılması gerekmektedir, zira Bolşevik partisi ideolojisini haklı çıkartma temelinde yazılmıştır. Kaldı ki Taho-Godi bir kongrede gerçekleşen olayları diğer kongre ile karıştırmaktadır[4]. P. Kotsev de anılarında tarihlerle ilgili benzer yanılgıya düşmektedir[5]. A. Avtorhanov'un da farklı kongrelerdeki olayları karıştırdığı belirtilmelidir[6]. Olayların tanıklarının anılarına ilişkin sorunlar farklı dönemlerde hem SSCB, hem Batı'da yayınlanan diğer anı yazıları ile karşılaştırmak suretiyle düzeltilmelidir.

Araştırmacıların **Kuzey Kafkasya Dağlıları Birliği** ile ilgili Fransız arşivlerinde bulabilecekleri fonlar ve dosyalar aşağıdaki gibidir:

Les archives de la Ministère des Affaires Estrangère (MAE) – Fransa Dışişleri Bakanlığı.

- MAE, n° 1-10, Levant (Caucase-Kurdistan),
- MAE, n° 626 - 634, Russie (Caucase)
- MAE, n° 637 A. L'Union de Montagnards du Caucase_ Archives de la MAE (Paris)_ Correspondance politique et commerciale 1914 à 1940_ Dossier 637
- MAE, n° 637 B, Kouban, 1919-1921
- MAE, n° 638, Russie, (Azerbaïdjan - I.), janvier 1919-mars 1921
- MAE, n° 639, Russie, (Azerbaidjan - II), avril 1920-décembre 1929
- MAE, n° 644, Russie (Caucase), MAE, n° 645, Républiques du Caucase, 1919-1922
- MAE, n° 832, Russie, Caucase, (Azerbaïdjan), 1918-1919
- MAE, n° 834_ Caucase du Nord_ 1918-1919
- MAE, n°635, Z 653 1a, Caucase, documentation ministère de la guerre, 1921
- MAE, n°636, Z 653 1a, Caucase, renseignements militaires, 1922
- MAE, n°640-642 Russie (Caucase)

---

[1] Arşiv İstanbul'da (Yıldız Sarayı, Beşiktaş, İstanbul) IRCICA (İslam tarihi, sanatı ve kültürü araştırma merkezi) alt birimlerinden biri olan İslam Konferansı Örgütü fonlarında l'OCI (Organisation de la Coopération Islamique) bulunmaktadır. Ağustos 1917'den itibaren Tiflis'te Birleşmiş Dağlılar Birliğini temsil etmiştir.

[2] Münih Tarih Arşivi (Almanya).

[3] M. Vaçagayev'in kişisel arşivi (le fond du m. Tchermoeff). Burada ayrıca hem Grozniy'de, hem Vladikafkas'da arazi alım-satımına ilişkin belgeler bulunmaktadır.

[4] İddia edilen koparılan sakal parçası, Taho-Godi, Şeyh Uzun Hacı ile Şeyh Şuaip Molla'nın kavga ettikleri 20 Ağustos 1917 tarihinde Andi köyündeki toplantı ile karıştırmaktadır.

[5] P. Koptsev. Özgürlük Kurbansız Kazanılmaz, Dağlılar Cumhuriyeti Tarihinden, Bizim Dağıstan. 1994. № 172–173

[6] A. Avtorhanov, Çeçenistan'da Devrim ve Karşıdevrim, Grozniy, 1933, s. 55.

Archives Nationales (Fontainebleau, Pierrefitte-sur-Seine) Fransa Milli Arşivi, Fontainebleau ve Pierfite sur Saint :

- 19940477 - Direction générale de la sûreté nationale (fonds de Moscou).
- 20010467 - Sous-direction des naturalisations
- Rus muhacirlerle ilgili sayısız fon

Les archives de la Défense à Vincennes – Savunma Bakanlığı Arşivi:

Yüzlerce belgenin ancak bir kısmıdır. Bunların üzerinde çalışan bir araştırmacı, Fransa'nın Kafkasya'daki askeri misyonunun bakış açısına dayanarak adım adım Kafkasya'daki genel durum tablosunu oluşturabilir.

- SHD GR 16 N3800 dossier 1, 3,4 Russie
- SHD GR 16 P Les dossiers individuels et dossiers administratifs de résistants
- SHD GR 17 NN Mission Militaire Français (1914-1923).
- SHD GR 20 N1085 Campagne contre l'Allemagne 1914-1918.
- SHD GR 20 N186-1, 2eme Bureau CAA Caucase. Renseignement générause. Carton 75. Dossier 1
- SHD GR 20 N186-1, 2eme Bureau. Russie. Presse russe. Novembre 1919-décembre 1920.
- SHD GR 20 N186-2, 2eme Bureau CAA Caucase. Decembre 1919 – Juillet 1920
- SHD GR 20 N187 Caucase. Politique et militaires. 1919-1921.
- SHD GR 6 N225 Russie du sud. M.M.F. Rapports. 1918-1920.
- SHD GR 6 N226. Fonds Clemenceau. Renseignements Russie. 1918-1921.
- SHD GR 7 N1649 Attaches militaires. Turque. 1917-1919. (Armenie, Caucase, Pont).
- SHD GR 7 N761 E.M.A. 2eme Bureau. Section Russe. 1914-1918.
- SHD GR 7 N802 Section Russe. Caucase. Carton 2468 dossier 3

Les archines de préfecture de Paris – Paris polis departmanı arşivi:

- Série E : Dossiers de presse : personnalités et lieux.
- Série G : Fonds issus des Renseignements généraux et dossiers d'internement.
- Série I : Étrangers et nomades

***

Kuzey Kafkasya dağlılarına ilişkin çok fazla dokümanın bulunduğu İngiltere arşivlerinin de araştırılması faydalı olacaktır, zira söz konusu ülkenin Kafkasya böl-

gesinde bulunması ve etkisi diğer ülkelerle karşılaştırılmayacak kadar önemlidir.

Aynı şekilde bölgede bulunduğu kısa bir dönemle ilgili Alman arşivlerindeki belgeler de incelenmelidir.

Rus imparatorluğunun çöküş döneminde Kafkasya devletlerinin kuruluşuna ilişkin Osmanlı arşivi de yeterli derecede irdelenmemiştir.

Kafkasya'da ortaya çıkması 1919 yılıyla bağlantılı olmasına rağmen İtalya arşivleri de araştırmacıların dikkatinden kaçmaktadır. Yine de Dağlılarla sayısız temaslar bölgedeki İtalyan askeri ve ekonomik misyonunu değerlendirme olanağını sağlayabilecektir.

Kuzey Kafkasya Dağlıları Birliği'nin varoluş dönemi araştırmacıları, Avrupa ülkeleri, Türkiye ve ABD'ne dağılmış muazzam bilgi kaynağını incelemenin başlangıç aşamasında bulunmaktadır. Bu çok kapsamlı araştırma ancak çeşitli ülkelerden farklı bilim adamlarının ortak çalışması ile başarılı olabilecektir.

ABHAZYA HALKININ VATAN SAVAŞINDA GÖNÜLLÜ HAREKETİNİN ROLÜ 1992-1993

LYALYA ÇAMAGUA[1]
Gazeteci
Sohum, Abhazya C.

Değerli izleyiciler!

1992 yılında Gürcistan Abhazya'da savaş başlattı. Savaş, Abhaz halkı üzerinde hakimiyet kurmak, ülke yönetimini değiştirmek, Abhaz devletini tasfiye etmek ve nihai olarak Abhaz halkına soykırım uygulamak amacıyla başlatılmıştır. Gürcü Komutanlığı, Abhazya'yı birkaç gün içerisinde tamamen fethetmeyi öngören "Kılıç" (Meç) kod adlı bir savaş planı hazırlamıştı.

Fakat planladıkları gibi olmadı. Abhazya'yı ne yıldırım, ne de farklı bir şekilde ele geçiremediler. Gürcü yönetiminin göz ardı ettiği, fakat sonucu belirleyici olan bir başka faktör mevcuttu: Abhazya halkının, gönüllü hareketi ile güçlenen iradesi. Bilhassa Abhaz milisleri ve gönüllüler Abhazya'yı "fethetme" planını sekteye uğrattı.

Abhazya halkının Vatan Savaşı'nın (1992-1993) ilk aylarında Gudauta'da Yuriy (Mussa) Şanibov başkanlığında Kafkas Halkları Konfederasyonu (KHK) Karargâhı kuruldu.

Karargâh çalışanlarının, benim de aralarında bulunduğum, sivil, meslek sahibi

---

[1] **LYALYA ÇAMAGUA**

13 Ocak 1961'de Abhazya'nın Gudauta şehrinde doğdu. 1981 yılında Abhazya Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi'ne girdi. 1992-1993 Abhaz Ulusal Savaşı döneminde "Kafkas Halkları Konfederasyonu" bünyesinde aktif görev aldı. Savaş sonrası "Abhazya Cumhuriyeti, Kuzey Kafkasya Gönüllüleri İlişkileri Bölüm Sorumlusu" sıfatıyla Cumhurbaşkanlığı Danışmanlığı görevini yürüttü.

Abhaz Ulusal Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasına önemli katkılarından ötürü, Kabardey Balkar Cumhuriyeti'nde bulunan "Abhazya Gönüllüleri Birliği" tarafından "Korgeneral Sultan Sosnaliyev Nişanı" ile taltif edildi.

Ayrıca yine Kabardey Balkar Cumhuriyeti "Abhazya Gönüllüleri Birliği Madalyası"na ve Güney Osetya Cumhuriyeti "Silah Arkadaşlığı Madalyası"na da layık görülen Çamagua, halen Abhazya Gazeteciler Birliği üyesidir.

gazeteciler, yükseköğrenim kurumları öğretmenleri, araştırma görevlileri olduğuna dikkatinizi çekmek isterim. Karargâh enformasyon desteği dâhil olmak üzere birçok organizasyon konularıyla uğraşmıştır. İrina Agrba ile haftalık televizyon programı "Acıyı Birlikte Göğüslemek" (yapımcı Mizan Lomia) hazırlanmış, Lyudmila Ankvab'ın baş editörlüğünde "Konfederasyon" gazetesi yayınlanmıştır. (Gazetenin muhabirleri İrina Kuakuaskir, Emma Ankvab, Lili Hagba, Tsira Gabnia, Sergey Çhendjeria idi). Benim hayatım hâlâ bu konuyla bağlantılıdır. Ve bugün, Kuzey Kafkasya ve gönüllüler hâlâ hayatımın bir parçası değil, hayatımın ta kendisidir.

Savaş yıllarında (1992-93) KHK Karargâhında bulunduğum süreçte gönüllülerle ilgili çeşitli konularla ilgilendim: hastanede yaralıların bakımı, şehitlerin yurtlarına götürülmesi, vb.

Savaşın bitiminden sonra (1993) ilk günden itibaren Abhazya Cumhuriyeti'nin Birinci Devlet Başkanı Vladislav Grigorieviç Ardzinba'nın **Kuzey Kafkasyalı Gönüllülerle İlişkiler Danışmanı** oldum. Bu görevi 2014 yılına kadar yürüttüm.

Değerli sempozyum katılımcıları!

Gürcistan'ın saldırısı, eski SSCB'nin birçok bölgesinde ve yurtdışında öfke ve protestolarla karşılandı. Gürcü yönetiminin Abhazya ve halkına karşı eylemini, bilhassa Kuzey Kafkasya, Güney Rusya'nın kardeş halkları ve yurtdışındaki Kafkas diasporası derinden hissetti. Sosyo-siyasi hareketler, Abhaz halkının özgürlük ve bağımsızlık mücadelesini desteklemek için ayağa kalktı. Adigey, Kabardey ve Çerkes sivil toplum hareketleri Adige Haseler, Adige Halkı Kurultayı, Kabardey Halkı Kongresi, Çeçenistan Cumhuriyeti Kadınlar Birliği, Kuzey Osetya "Adamon Tsadis" Derneği, Güney Osetya "Adamon Nıhas" Derneği, Abaza sivil toplum örgütü "Aydgilara", Lak halk hareketi "Kazi-Kumuh", İnguşetya Demokratik Birliği "Niysho" vd örgütlenmeler açıklamalarda bulundular.

Etnik temelde kurulan bölgesel sivil toplum örgütleri Kafkasya Dağlı Halkları Konfederasyonu, Kafkasya Halkları Konfederasyonu ve Uluslararası Çerkes Birliği Gürcü saldırısına kararlılıkla karşı çıktı.

Güney Rusya Kozakları (Don, Tersk ve Kuban) aynı tavrı aldı.

Türkiye, Suriye, Ürdün ve Batı Avrupa başta olmak üzere yurtdışındaki Abhaz diasporası, tarihi Anavatanını savunmaya hazır olduğunu beyan etti. Bu ülkelerin tümünü protesto dalgaları sardı. Birçoğu kardeşleriyle birlikte savunmak için Abhazya'ya geldi.

O günlerde Kabardey-Balkar, Adigey, Karaçay-Çerkesya, Çeçenistan, Dağıstan,

Güney ve Kuzey Osetya'daki kalabalık mitinglerde "Abhazya'yı yalnız bırakmayacağız!" yazılı pankartlar dalgalandı.

Abhazya'ya, Sovyet sonrası coğrafyanın tüm bölgelerinden gönüllüler gelmeye başladı. Yuriy (Mussa) Şanibov, Yusup Soslambekov, Ali Aliev ve diğer isimlerin yönetimindeki Kafkasya Dağlı Halkları Konfederasyonu, Kuzey Kafkasya'daki gönüllü hareketinin organize merkezi oldu. Abhazya'ya sevk edilmeden önce gönüllülerin verdikleri yeminde şöyle denilmekteydi:

"...Abhazya hükümetinden hepimizi 20 Ağustos 1992 saat: 00.00'dan itibaren Abhaz kabul etmesini arz ederiz. Artık Abhazya'nın savunması vazgeçilmez hakkımız ve görevimizdir. Bundan böyle Abhazya bizim için Anavatandır...".

Yeminin metni, gönüllü Abazalar tarafından 19 Ağustos'ta Çerkessk'te yazıldı ve kabul edildi. Yemine, Grozni, Nalçik, Maykop, Mahaçkala ve Kafkasya'nın diğer şehirlerindeki gönüllüler de sahip çıktı.

Gudauta'ya, Kabardey-Balkar, Çeçenistan, Osetya, Adigey, Karaçay-Çerkesya, Dağıstan, Transdinyester, Güney Rusya'nın il ve bölgelerinden gönüllüler gelmekteydi. Küçük gruplar dere ve tepeleri, dağ geçitlerini aşarak Abhazya'ya geçti ve Abhaz taburlarına katıldılar.

Gürcü saldırısının püskürtülmesinde, Yuriy Kalmıkov başkanlığındaki Uluslararası Çerkes Birliği (UÇB), Kabardey Halkı Kongresi ve Zaur Naloev başkanlığındaki sivil toplum örgütü "Adige Hase" paha biçilmez rol oynadı. 19 Ağustos 1992'de UÇB "Kardeş Abhaz halkının savunması için gönüllülere seferberlik" ilan etti.

Nalçik'te, Kabardey Halkı Kongresi'nin bulunduğu binada tüm gün çalışma organize edildi. Abhazya'daki gelişmeler kardeş ülkelerin kitle iletişim araçları olan "Nart", "Hase", "Abazaşta" gazetelerinde geniş yer buldu; Kabardey televizyonunda sürekli "Abhazya yanıyor" programı yayınlandı.

15 Ağustos'ta **Kafkasya Halkları Konfederasyonu Savunma Komitesi** Başkanı Sultan Sosnaliev önderliğinde 18 kişiden oluşan ilk Kabardey gönüllüleri grubu Psou Nehri üzerindeki Gürcü birlikleri hattını geçerek Gudauta'ya ulaştı. Onlarla hemen hemen aynı zamanda Karaçay-Çerkesya'dan gönüllüler geldi.

Maykop mitinginde konuşan Adigey Cumhuriyeti'ndeki gönüllüler hareketi organizatörü Adam Huade soydaşlarına şöyle sesleniyordu:

"Ben Abhazya'dan yeni döndüm. Kardeşlerimizin üzerine felâket çökmüş durumda, Gürcistan tarafından gerçek bir soykırım gerçekleştiriliyor. Yarın geç olur,

hemen şimdi gidilmeli. Yarın evlatlarımız, "Abhazlar, Ubıhlar gibi katledilirken, Adigeler siz neredeydiniz?" diye sorarlarsa, onlara ne cevap veririz? Adige kadının doğurduğu erkekler benimle gelecektir!".

Abhazya Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri'nin saflarında Güney Rusya Kozakları, Transdinyesterli savaşçılar, Moskova, Sankt Petersburg, Nijniy Novgorod, eski Sovyetler Birliği'nin diğer şehirlerinden gelen Ruslar fedakârca savaştı.

Kuzey Kafkasya devletleri, Güney Rusya bölgeleri, Başkırdistan ve Tataristan Cumhuriyetleri'nin liderleri, ayrıca Kazakistan yönetimi, "askeri harekâtların sonlandırılması ve Gürcü birliklerinin Abhazya'dan çıkartılması" çağrısında bulundu.

21 Ağustos 1992'de Konfederasyon Başkanı Yuriy Şanibov ve Parlamento Başkanı Yusup Soslambekov'un yayınladıkları Kararnamede bilhassa şu ifadelere yer verildi:

"Konfederasyon'un tüm merkezleri, saldırgana silahlı direniş için gönüllülerin Abhazya'ya sevk edilmelerini sağlayacak; Konfederasyon'un tüm askeri birlikleri herhangi bir gücün direniş göstermesi durumunda çatışmaya girecek ve her türlü yollarla Abhazya'ya ulaşmaya çalışacaktır."

Y. Soslambekov bu Kararnamenin yayınlanma sebebini şu şekilde açıkladı: *"Kanunsuzluk (Abhazya'da zulüm ve soygun) aslında dünya topluluğu tarafından teşvik edildi. BM Genel Sekreteri Butros Gali, Eduard Şevardnadze'ye "Gürcistan'ın bütünlüğünün korunması için azami çaba sarf etmesinden dolayı" tebrik telgrafı gönderdi. Abhaz halkını soykırıma uğratacak bu saldırıya tepkisiz kalamazdık".*

Gürcü yönetimi belirtilen Kararnameyi "kâğıttan kaplan" olarak değerlendirdi. Bazı siyasetçiler ve bürokratların başlangıçta gayri ciddi algılamasına rağmen KDHK Başkanı ve Parlamento Başkanı'nın Kararnamesi Rusya'da endişe yarattı. Özellikle bu Kararname ve hayata geçirilmesi yönündeki ilk adımların, Rus siyasetçilerinin Gürcü işgalcileri destekleme politikasının "öncelikle Rusya'nın istikrarı için zararlı olacağını" idrak etmesini sağlayan dönüm noktası olduğu söylenebilir.

25 Eylül 1992'de Rusya Federasyonu Yüksek Şurası, "Abhazya'daki olaylara bağlı olarak Kuzey Kafkasya'daki sosyo-siyasi durum"u görüşmüş ve Gürcü birliklerinin Abhazya'dan çıkartılması talebiyle kararname kabul etmiştir.

Gönüllülerin desteği sadece askeri-siyasi değil, ayrıca büyük manevi-psikolojik öneme sahipti. Onların varlığı ile Gürcü "yıldırım harbi" çöktü.

Verdiğimiz bu savaşta paha biçilmez kardeş desteğini bir kez daha vurgulamak

istiyorum. Burada tarihi paralellikler ortaya çıkıyor. 1918 yılını hatırlayalım, bağımsız Dağlılar Cumhuriyeti'nin ilanı ve Abhaz devletinin yeniden kurulmasını. O yıllarda Çeçen Aslanbek Şeripov defalarca Abhazya'ya geldi, Abhaz Samurzakan ve Bzıb köylü toplantılarında konuşmalar yaptı, konuşmalarında Abhazların kendi kaderini kendinin belirlemesi hakkını gündeme getirdi. Lıhnı toplantısında Abhazları mecazi olarak, "Kuzey Kafkasya Dağlıları 'Kasların' bir parçası" olarak tanımladı.

Sohum'da düzenlenen Abhaz Halkının Kurultayı, 8 Kasım 1917'de Dağlılar Birliği'nin yerel yönetim organı Abhaz Halk Meclisi(AHM)'ni kurdu. Birinci Abhaz Halk Meclisi'ne Simon Basaria başkanlık etti. Aynı gün S. Basaria, A. Şeripov, M. Tsaguria, Mikhail Tarnava, D. Alamia, A. Şervaşidze, T. Marşania tarafından hazırlanan "Deklerasyon" ve "Abhaz Halk Meclisi Anayasası" kabul edildi. Bu belgelerde Abhaz halkının kendi kaderini kendinin belirleyeceği belirtiliyordu.

Abhaz Halk Meclisi, Birleşik Kafkasya Dağlıları Birliği ile iletişim içerisindeydi. Fakat Kuzey Kafkasya'da iç savaşın şiddetlenmesiyle ilişkiler zayıfladı.

Abhazya'nın dağlılarla ilişkilerini güçlendirmeye çalışan Abhazyalı devlet adamları arasında, geçtiğimiz yüzyılda Abhazya'nın önde gelen siyaset ve kültür adamı Simon Petroviç Basaria büyük rol oynadı. Rus otokrasisinin Şubat Devrimi'yle çöküşünden sonra vuku bulan yoğun siyasi çalkantıların olduğu 1917 yılının başında Abhazya'nın siyasi yaşamına dâhil oldu. O dönemde Gürcistan, devlet olarak kendi kaderini belirleme sürecinde Abhazya'yı bünyesinde görüyordu. Simon Basaria bu perspektife kararlılıkla karşı çıktı. Simon Basaria ve fikirdaşları Abhazya'nın siyasi bağımsızlığını deklare edecek Abhaz Halk Kurultayını toplamak için hazırlıklara başladı.

Bununla birlikte Basaria dış destek de sağlamaya çalıştı. Basaria en başından itibaren, diğer Kuzey Kafkasya halkları ile birlik politikası savunucusu olarak safını belirledi. Abhazya'nın **Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği**'ne dâhil olması **Abhaz Halk Kurultayı**'nda görüşüldü ve delegelerden tam destek aldı. Kurultay Deklarasyonunda, *"Kuzey Kafkasya ve Dağıstan'daki kardeşlerin Abhazya'yı haklarını savunması gerektiği durumlarda destekleyeceği"* güvencesi ifade edilmişti.

Ve işte zamanımızda da biz aynı desteğin şahitleri olduk.

Gönüllüler zafere büyük katkı sağladı. Özellikle savaşın ilk aşamasında askeri ve manevi ruhun yükselmesine olumlu etki etti. Gönüllülerin çoğunluğu Abhazya'ya yakınlarından habersiz gitmişti. Onları atalarının sesi, vicdanlarının sesi, adaletin

sesi Abhazya'ya çağırmaktaydı.

Ve ilk gönüllülerden olan *Kabardey İbragim Naurjanov ve Nurgali Kanukov* 25 Ağustos 1992'de askeri görevleri başında şehit oldu.

Türkiye'deki Abhaz-Adige diasporası temsilcileri Zafer Argun, Bahadır Abağba, Vedat Kvadzba, Hanefi Yeğoj, Erkan Tsiba, Suriye gönüllüleri Farid Aryutaa, Zivar Çiçba, Çarkaz Gagan tarihi anavatanın savunmasında hayatlarını feda ettiler. Onların kahramanlıkları ölümsüzdür.

İzninizle bazı rakamlar vermek istiyorum.

Askeri harekâtlara ikibinin üzerinde gönüllü katıldı. 50'den fazlası "Abhazya Kahramanı" unvanına layık görüldü, 247'si "Leon Nişanı", 623'ü "Cesaret" madalyası ile ödüllendirildi.

Abhazya halkı kalbinin sesini dinleyerek ülkeyi Gürcü işgaline karşı savunmaya gelenlere sonsuz minnettarlık duyacak, özgürlüğü için hayatlarını feda edenlerin anısını ebediyen koruyacaktır. Minnettar Abhazya 15 Ağustos tarihini 2013 yılından bu yana "Gönüllüler Günü" olarak kutlamaktadır. Gudauta'da savaş sırasında Konfederasyon Karargâhı olarak kullanılan binanın önünde de bir gönüllüler anıtı açıldı. Savaş sonrası şehit olan gönüllülerin ailelerinin her yıl Pitsunda'ya tatile geldiklerini de belirtmek isterim.

Bugün, Adige halkının büyük evladı, Uluslararası Çerkes Birliği'nin ilk başkanı Yuriy Kalmikov'un ruhunun üzerimizde koruyucu gibi dolaştığından hiç şüphem yok.

"Acıklı monologundan" şu ifadesini şükranla hatırlayalım: *"Biz, azınlık halklar, özgürlükçü küçük Abhaz halkının savunması için sesimizi ne zaman yükseltmemiz gerektiğini bilemiyoruz. Dolayısıyla bugün, yarın ve her daim hazır olmalıyız!".*

Bir diğer büyük Abhazya savunucusu Abhazya Cumhuriyeti Savunma Bakanı ve Abhazya Kahramanı General Sultan Sosnaliev haklı olarak "Zaferin Halk Mareşalı" olarak tanımlanmaktadır.

Abhaz halkı, *"Abhazya'nın özgürlüğü için Kafkasya halkının verdiği mücadele, aslında Kafkasya halkının kendi özgürlüğünün mücadelesidir"* beyanında bulunan Kafkasya Dağlı Halklar Konfederasyonu'nun ilk başkanı, sosyoloji doktoru, Abhazya Devlet Üniversitesi fahri profesörü, Abhazya Kahramanı Yuriy (Musa) Şanibov'a sonsuz minnettardır. Çok nezaketli olan Abhaz dili sözlüğünde, Şanibov'un Abhaz halkının özgürlük ve bağımsızlık mücadelesine özverili bağlılığından dolayı şükran duygularını ifade edebilecek sözcük bulunmamaktadır.

Kabardey halkının değerli evladı, halk şairi Zaur Naloev, ayrıca Kabardey Halkı Kongresine başkanlık eden, gönüllü hareketinin organizasyon konuları için çabalayan Valeriy Hatajukov'a minnettarlığımızı ifade etmeyi görev bilirim.

Kafkasya tarihinde, Kafkas halklarından birinin diğer Kafkas halkına soykırım savaşı açması diye bir şey yoktur. Egemen Abhazya'da, Abhazlar'a karşı açılan soykırım savaşına, öncelikli olarak Kuzey Kafkasya'nın kardeş halkları kayıtsız kalamamıştır.

Konuşmamı tamamlarken savaşın kendisini okul sıralarında yakaladığı 15 yaşındaki Kabardey çocuk Valeriy Berhamov'u anmadan geçemeyeceğim. Abhazya'ya gelerek savunucular safındaki yerini aldı. Sohum'un kurtarılması sırasında şehit oldu. Reşitliğine kadar yaşama şansı olamadı. Cenazesinde konuşan bir aksakallı, çocuklarının aileyi utançtan kurtardığını belirtti; zira Behramov'lardan kardeşlerini kurtarmaya giden tek kişi oydu.

Yıkılmaz özgürlük ve bağımsızlık iradesinden dolayı, kader Abhazları, halkının arzusunu hayata geçiren Vladislav Ardzinba gibi bir liderle mükafatlandırdı.

Bugün Abhazya sosyal ve siyasi gelişim seviyesini dünyaya iyi bir şekilde göstermektedir. Abhazya dünya topluluğunun gözü önünde kendi devlet yapısını geliştirmektedir.

Değerli ağabey ve ablalar!

Abhazya kadınları adına;

Oğul, eş ve kardeşlerinin askeri ruhunu soğutmayan,

Aksine, Abhaz halkının fiziki ve manevi varoluşuna saldıran vahşi düşmana karşı tavır alarak, onları kardeş ve dağlı vazifesini yerine getirdiklerine inandıran anneler, eşler, ablalar önünde saygıyla eğilmek istiyorum.

AYTEK NAMİTOK: ŞAHSİ VE SİYASİ ÖZGEÇMİŞİNİ YENİDEN YAPILANDIRMA DENEYİMİ[1]

N.A. NEFLYAŞEVA[2]
UZMAN TARİHÇİ
MOSKOVA

İ.A. NEFLYAŞEVA[3]
UZMAN FİLOLOG
MAYKOP, ADİGEY

Kuban Radası (Parlamentosu) Adalet Bakanı, Çerkes entelektüeli ve 2 ciltlik "Çerkeslerin Kökeni" monografisinin yazarı Aytek Namitok, tarihçiler için özgeçmişinde birçok eksiklik, gizem ve boşluk bulunan şahsiyettir. Özgeçmişi hem devrim ve iç savaş yıllarında Kuzey Kafkasya'da devlet oluşumları tarihine; hem de 1920'li yıllarda Kozak-Dağlı muhacir tarihine yazılabilir. Türkiye'deki Çerkes diasporasının saygın ve eğitimli kadınlarından biri Hayriye Melek Hunç ile evli olan Aytek Namitok, İstanbul'un entelektüel ve sosyal yaşamında yer bulmuş; tarihçi ve "Çerkeslerin Kökeni" eserinin yazarı olarak Çerkes tarihi ve Adige biliminin oluşumuna önemli katkı sağlamıştır.

Bugün Aytek Alieviç Namitok'un şahsi, siyasi ve akademik özgeçmişini incelemek için kapsamlı bilimsel kaynak oluşturma olanağı mevcuttur. Kuban parla-

---

[1] Neflyaşeva kardeşler sempozyuma bizzat katılamamış, sunumlarını tebliğler kitabında yayınlanmak üzere göndermişlerdir.

[2] **NAİMA NEFLYAŞEVA**

1967'de Maykop'ta doğdu. 1989 yılında St. Petersburg Devlet Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 1992-2002'de ASU'da çalıştı. 2005'ten beri Rusya Bilimler Akademisi Medeniyet ve Bölgesel Çalışmalar Merkezi Afrika Çalışmaları Enstitüsü'nde kıdemli araştırmacı olarak çalışıyor. Naima Neflyaşeva, özellikle Çerkes sorunları olmak üzere Kuzey Batı Kafkasya'daki İslami meselelerle ilgileniyor. Moskova Hükümeti'nin Etnik İlişkiler Konseyi'nde uzman olarak da görev yapan Neflyaşeva'nın Bilimsel bagajında yerli ve yabancı bilimsel dergilerde yayınlanmış yaklaşık 100 yayın var. 2010'dan beri "Kafkas Knot" portalında "Yüzyıllar Boyunca Kuzey Kafkasya" başlığıyla blog yazan Neflyaşeva Tarih Bilimleri Doçent Adayı'dır.

[3] **İNDİRA AMİNOVNA NEFLYAŞEVA**

14 Eylül 1972'de Maykop'ta doğdu. 1989 yılında girdiği Adigey Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nden 1994 yılında kırmızı diploma ile mezun oldu. 1995'te aynı üniversitedede yüksek lisansa başladı, 1998'de Filoloji Bilimi Adaylığı tezini savundu.

1999 yılından buyana Adigey Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nde görev yapmakta olup, Rus Dili Bölümü'nde yardımcı doçenttir. Ayrıca Adigey Cumhuriyeti Devlet Konseyi - Hukuk Bürosu'nda uzman (dilbilimci) olarak hizmet veriyor.

mentosu toplantı tutanakları, kişisel dokümanlar, Aytek ve çevresindeki kişilerin günlükleri, mektupları, hatıraları, gazete makaleleri, Kozak yazarların 1920'li yıllardaki dağlı göçmen temalı edebiyat eserleri, Aytek Namitok ailesinin akrabaları ile derinlemesine söyleşiler, tüm bunlar yakın gelecekte araştırmacı tarihçiye profesyonel araştırma alanı sağlayacaktır.

Hâli hazırda elimizde ancak yakınlarının (öncelikle kuzeni, ünlü bilim adamı Y.K. Namitokov'un) parça parça hatıraları, Krasnodar bölgesi devlet arşivinden "Kuban Parlamentosu Yasama organı üyesi" yazısıyla fotoğraf, Georges Dumezil tarafından bilim adamı ve yazar Asker Gadagatlya vasıtasıyla yakınlarına gönderilen İstanbul'daki mezarının fotoğrafı dâhil birkaç fotoğraf; Aytek Namitok'un Osmanlı İmparatorluğu'nun adamı ve istihbaratçısı, İngiliz-Amerikan ajanı ve casusu olarak yer aldığı Kuban yazarlarının eserleri ve İsmel Özdemir (Özbay)'in hatıraları mevcuttur.

Aytek (Ayteç) Namitok Şubat 1892'de o dönemde Namitokov (Нэмыт1экъохэр) soyunun en büyük Ali Tsahıniş ailesinde dünyaya geldi. Namitokovlar ezelden beri Bjedug[1] Ponejukay köyünde yaşamaktaydı. Burada halen NemitIekohabl (Нэмыт1экъохабл) ismini taşıyan mahallelerden birinde, aslında pek kalabalık olmayan bu soyun temsilcileri toplu halde yaşamaktadır (bu köyün başlıca soyadları Habahu, Hut, Paneş ve Namitokov'dur). Aytek'in doğduğu 1892 yılında yüz yıllık Kafkas savaşının sona ermesinin üzerinden sadece çeyrek asır geçmişti. İmparatorluğun Kafkas politikasını belirleyicilerden en ileri görüşlü olanları, Kuzey Kafkasya'yı "imparatorluk bünyesi" ile nispeten sancısız bütünleştirmek için, bölgenin ekonomik kalkınmasının yanı sıra Kafkas üst tabakasının bağlılığının oluşturulması, imparatorluğun yönetim sistemine entegre edilmesi, töre ile Şeriat arasında ince ayarın yapılması, yargı reformunun hayata geçirilmesi, bölgenin etnik ve dini özellikleri dikkate alınarak eğitim sisteminin kurulması gerektiği bilinciyle günümüzün tanımlamasıyla "yumuşak güce" bel bağlamıştı.

Yerli üst tabakanın çocuklarının eğitimi, emperyal sadakatin oluşturulması için güçlü araçlardan biriydi. M. Krasnov'un deyimiyle, *"Rus kapitalizminin geliştirilmesi 'dağlı halklar arasında Çarlık politikasının eğitimli kılavuzlarının olması' yanı sıra, "dağlı halkın imtiyazlı tabakalarından eğitimli memurların mevcudiyetini"*

[1] Aile hikâyelerine göre söz konusu soyun kökeni Şapsug'a dayanmaktadır (gerçi günümüzde orada bu soyadın tek bir temsilcisi bile bulunmamaktadır); bu iddiayı birincisi, Nemit'in kişi adı olarak ortaya çıktığı Psibe köyü sınırlarında Нэмыт1ыжъ имэкъуапэ ит псыт (=Nemita çayırında dere) ve Шъхьэлэхъо Нэмыт1ыжъ имэкъуап1 (=Şhalyaho Nemita Çayırı) tespit eden K.H. Meretukov'un toponomik bulguları (K.H. Meretukov. Adige Toponomik Sözlüğü, Moskova: Prometey, 1990, s.140, 264) ve ikincisi "Şapsug" kökenli olduklarını ısrarla belirtmekte olan aynı soyadı taşıyan Çerkes diasporası dolaylı olarak desteklemektedir.

*gerektiriyor"*du. [6, c.7]

1820'de Ekaterinodar ve 1837'de Stavropol'de, dağlıların çocuklarına da eğitim hakkı verilen liseler, yukarıda belirtilen amaç doğrultusunda özellikle açılmıştı. Tarihçi M.A. Koşev'in makalesinde belirttiği üzere, Stavropol lisesi hem Adigelerin, hem de Kuzey Kafkasya'nın diğer dağlı halklarının eğitimi yanı sıra, kültüründe de büyük rol oynamıştı [5, s.177-189]. 1884-1900 yıllarında Stavropol yatılı okulunda eğitim alan dağlılar listesinde, Kuban vilayetinden 9 Adige arasında Aytek'in ağabeyi Aydemir Namitok da bulunmaktaydı. Öğrenciler listesinde 'liseye 1889 yılında başlayan asilzade' olarak kaydedilmiştir. M.A. Koşev, Aydemir Namitokov hakkında şöyle demektedir, *"...Aydemir Namitokov, 1899 yılında, lisenin eğitim kurulunun kararı ile imparatorluğun yükseköğrenim kurumlarından birine Kafkasyalı burslu öğrenci olarak kaydedilmesi için önerilmiştir. A. Namitokov aynı yıl Sankt Petersburg maden enstitüsüne giriş sınavlarını başarıyla vermiştir"* [5, s.188]. Aytek'in köyünde ilkokuldan sonra Stavropol lisesinde öğrenim gördüğünü bir taraftan "Stavropol 1910" yazılı fotoğrafı, diğer taraftan Aytek'in köylüsü, hayattayken biyografisini kaleme alan ABD'li Husen Habahu desteklemektedir [12]. H. Habahu, Aytek Namitok'un Stavropol lisesinden altın madalya ile mezun olduğunu ve muhtemelen hemen akabinde 1911-1912'de Petersburg Üniversitesi'nin Hukuk Fakültesi'ne kaydolduğunu belirtmektedir.

Petersburg (Petrograd) Üniversitesi kişiliğinin ve siyasi önceliklerinin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Petersburg ve Rus imparatorluğunun siyasi ve kültürel yaşamındaki önemi ve statüsü açısından Amerika'nın Harvard'ı ile karşılaştırılabilir. "Hukuk Fakültesi mezunları devlet memurluğuna başarıyla yerleşebilirlerdi, zira ülke bürokrasisi genellikle hukukçu öğrencilerden oluşturulmaktaydı. Örneğin XX. yy başında Sankt Peterburg'un üst düzey yönetim kadrosunun dörtte biri başkent üniversitesi mezunlarından, altıda biri ise hukuk fakültesinin eski öğrencilerinden oluşmaktaydı". [1, s.49-50]

Önemli simgesi Vasiliev adasındaki 12 Collegia binası ile üniversite, halen kendisine, Petersburg'a, üst düzey akademik kültüre uygun öğrenci yetiştiren, entelektüel potansiyeli güçlü bir okuldur. *"Şehirde (Petersburg – İA, NN) yaşayan herkes istesin veya istemesin üzerinde Petersburg dünyasının izini taşırdı. Şehir büyüleyici çekim gücüne sahip; duvarları gelen herkesi doğduğu yer ve milletine bakmaksızın Petersburglu yapıyor,"* diye belirtmiştir StPDÜ Prof. N. Olesiç. [8, s.8]

Ünlü Alma Materin (öğrenim gördüğü okulun) koridorlarında ilk kez yürüdüğünde, genç adamın yaşadığı kültürel şok ancak tahmin edilebilir. Her köşesine im-

paratorluk ruhu, Petersburg'un en iyi profesörleri ve hukukçularının ders anlatımları sinmiş Kuzey Palmira, köklü üniversite kütüphanesi, kendi başına Petersburg'un siyasi ve entelektüel havasının yansıması olan meşhur üniversite koridoru Aytek'in "fazlalığını törpüleyerek" günden güne kişiliğini oluşturmuştur.

Aytek'in öğrenim gördüğü Hukuk Fakültesi en prestijli, öğrenci sayısı bakımından ise diğer fakülteler (tarih-filoloji, fizik-matematik ve şarkiyat fakülteleri) arasında en kalabalık bölümdü.

Namitok'un Hukuk Fakültesi'ne girmesi, öğrencilerin protesto eğilimlerinin yoğunlaştığı, Petersburg öğrencilerinin siyasileştiği, gösteri ve öğrenci eylemlerinin arttığı döneme denk gelmiştir. Üniversite Kafkas kimliğinin korunabileceği ve Kafkasya ilgisini hayata geçirebileceği kültürel ve entelektüel ortam yaratmaktaydı. Üniversitede bilimsel Kafkasya araştırma grupları, Kafkasya'nın ekonomik şartlarını inceleme grubu ve Prof. Veselovskiy yönetiminde Rus-Kafkas öğrenci grubu çalışmaktaydı.

Resmi olarak 1915 yılında [1, s.174] , Devlet Duma'sının Müslüman kanadının yapılandığı dönemde kurulan Müslüman Öğrenciler grubundan özel olarak söz edilmelidir. Şubat 1916'da Petrograd'ta Devlet Duma'sı, Müslüman kanadına bağlı olarak kurulan merkez Rusya'nın tüm Müslüman bölgelerinden, Povoljie, Kırım, Kafkasya, Türkistan'dan entellektüelleri bir araya getirmişti. Merkez Müslüman kanat için ümmet geliştirme konuları ile uğraştı [4, s.189]. Aytek Namitok ile merkez üyesi Ahmet Tsalikov arasında dostluk ilişkileri kuruldu. Namitok öğrencilik yıllarında "kalemini denedi" ve yazıları Petersburg'ta "Müslüman gazetesi"nde yayınlanmaya başladı (1913 yılında "Müslümanlar ve Türkiye" (23 Ocak, №7); "Rus medyası ve Müslümanlar" (30 Ocak, №8); "Söz, söz..." (14 Şubat, № 10) adlı makaleleri yayınlandı).

Üniversite aynı zamanda Kafkasya'nın çeşitli bölgelerinden gelen öğrencilerin buluştuğu iletişim yeriydi: 1907-1917 yıllarında üniversite bünyesinde Kafkas Dağlıları ve Kafkas Cemiyeti faaliyet gösteriyordu (Kuban, Kuban-Karadeniz, Karadeniz, Stavropol, Pyatigorsk, Tersk, Azeri, Bakü, Ermeni "Jogov", Gürcü, Batum, Kutaisi, Şuşinsk, Erevan cemiyeti vd). Namitok'un üniversitede, köklü geçmişe sahip ve Petersburg'un Gürcü kültürel elit kesimi ile bağları bulunan Kafkasya'nın en yapılanmış topluluğu Gürcü Cemiyeti ile ilişki kurduğunu tahmin etmekteyiz. Üniversitenin Gürcü öğrencileri Gürcistan'a geniş özerklik haklarının verilmesini savunan Gürcü Sosyal-Federalist Parti ile temas halindeydi. 1914 yılında toplantılardan birine söz konusu partiden IV. Devlet Duma'sı üyesi V.L. Gelovani'yi davet etmiş-

tir [1, s.129]. Bu tespit dolaylı olarak Y.K. Namitok'un büyük kızının oğlu Ruslan Kumahov'un dedesi Yusuf Kadiroviç'e yazdığı mektupta anlattıkları ile desteklenmektedir (10.11.84): "*Sanat eleştirmenliği ile ilgilenen arkadaşlarımdan biri ünlü ressam, Rus ve dünya tiyatro dekorasyon sanatı reformcularından biri olan, 1918 yılında meşhur "Rus balesi"ni düzenlemek üzere S. Dyagilev'un davetiyle Paris'e giden, külleri ve mirası 103 yaşında vefat ettiği Nis'ten Abhazya'ya getirilen prens A.K. Çaçba'nın (Şervaşidze) not defterinde (dönem 1917-1918) telefon numarasının yanında şöyle bir yazıyla karşılaşmış: "Namitokov, Müslüman yürütme kurulu, V.O (*muhtemelen Vasilievsk (ostrov) adası— R.Y., N.N.*), hat 19 (veya 18?), d.7, d.20".*

Aytek 1916 yılında hukukçu diplomasını alarak, Petersburg Barosunda avukatlığa başladı. Aytek Namitok Petersburg'ta Vahşi Tümen Komutası ve Çerkes alayı Süvarileri ile görüşmelerde yer almış ve General L.G. Kornilov'un isyanına katılmalarını önlemiştir.

Bilindiği üzere yerli Kafkasya süvari tümeninin tarihi Rusya tarihine layıkıyla kaydedilmiştir.

Dünya savaşının üç yılı boyunca dağlı "süvariler" çeşitli cephelerde çarpıcı cesaret ve yemine bağlılık örneği sergilemiştir. Tümen komutanı, imparatorun ağabeyi Grandük Mikhail Aleksandroviç tümenin hücumlarını "müthiş süvari işi" olarak tanımlamıştır. Tümen alaylarına defalarca rezervden takviye yapılmıştır. Tümen sadece 1916 yılında 16 süvari hücumu gerçekleştirerek harp tarihinde eşi görülmemiş bir örnek sergilemiştir. Savaş yıllarında Kafkas Süvari Tümeni kendi gücünden dört misli fazla esir ele geçirmiştir. Tümen, bir nevi imparatorluğa bağlı askerlerin hazırlandığı poligondu, üç yıl içerisinde Kuzey Kafkasya ve Transkafkasya kökenli 7 binin üzerinde "süvari" tümende hizmetten geçmiştir.

Petrograd'ta Şubat devrimi sonucunda Çar II. Nikolay 2 Mart 1917'de ağabeyi, Kafkasya süvari tümeni eski komutanı Mikhail Aleksandroviç lehine tahttan feragat etti. Fakat o da 3 Mart'ta tahttan feragat ederek, Manifesto ile Rusya halklarına seslendi. Petrograd'ta ve ülkede yönetimi Geçici Hükümet ele aldı. Geçici Hükümet'in Kurucu Meclisi'nin faaliyeti döneminde Aytek Namitok Anayasa Komisyonu çalışmalarında yer almış, "Demokratik birlik" örgütü üyesi olmuş, Devlet Duma'sına delege edilmiştir.

Vahşi Tümen (söz konusu dönemde kolordu olarak yeniden yapılanmıştı), Geçici Hükümet Başkanı Kerenskiy ile Başkomutan Kornilov arasındaki siyasi çatışmaya karışmanın eşiğinden döndü. Kerenskiy, Kornilov'u darbe hazırlama suçlamasıyla görevinden aldı. Mogilev karargâhında bulunan Kornilov ise Kerenskiy hüküme-

tini Almanya çıkarları doğrultusunda hareket ederek, Rusya'yı yıkmaya çalışmakla suçladı ve birliklere Petrograd'a ilerlemeleri emrini verdi. General L.G. Kornilov Geçici Hükümet'e karşı seferinde Vahşi Tümen'den istifade etmeyi planlıyordu. Kornilov'un planı gereğince Korgeneral A.M. Krimov komutasındaki Kozakların 3. Süvari Kolordosu ve atlıları Dno kasabasında toplanmaya başlayan Vahşi Tümen birlikleri Petrograd'a ilerleyecekti. Ayrıca 1350 kılıçla Çerkes Alayı'nın üç kademesi ve İnguş Alayı da Petrograd'a doğru harekete geçti.

Vahşi Tümen süvarilerinin karşısına Rusya Müslüman Konseyi Yürütme Kurulu (Milli Şura) ve İşçi ve Asker Vekilleri Sovyeti MYK temsilcileri Ahmet Tsalikov, Zahid Şamil, Kuşbek, prens Maçabeli ve 25 yaşındaki Aytek Namitok gönderilmişti (heyet başkanı Ahmet Tsalikati). Görüşmeler üç gün sürdü. 28 Ağustos'ta Susanino ve Semrino kasabalarının arasına Rus subayları ve İnguş atlılarından oluşan heyet geldi. Müslümanlar Heyeti, Dağlıların siyasi mücadeleye karıştırılmaması, alet edilmemesi gerektiğini; aksi takdirde kendilerine karşı Rus halkının öfkesinin uyandırılacağını belirtti. Süvarilerle uzlaşma sağlanamadı. Kornilov subayları görüşmeleri desteklemedi ve görüşmeler sonlandırıldı. 29 Ağustos sabahında heyet tekrar görüşmeye yola çıktı. Vyritsa Kasabası'nda İnguş subayının desteği sayesinde Çerkes ve İnguş Alayları komutanları ile görüşme sağlandı. Heyet üyeleri, Kornilov'un isyanda kendilerine ayırdığı rolü tam olarak idrak edemeyen yurttaşlarına "Rusya'nın iç çatışmalarına" karışmaktan kaçınmaları, Rusların işlerine müdahele etmemeleri yönünde çağrıda bulundu [4, s.194]. Namitok Çerkes süvarilerinin karşısında anadilinde konuşmuş, arkadaşı Ahmet Tsalikov ile birlikte 4. Çerkes alayına seslenmişti: *"Çarlığa geri dönüş kıyamettir"*.

Ahmet Tsalikov, Rusya Müslüman Konseyi (Milli Şura) adına 30 Ağustos'ta General Kornilov'un emirlerine itaat etmeme çağrısı ile "Ordu ve donanmanın Müslüman askerlerine" seslenişi imzaladı [9, s.337]. Birleşik Dağlılar Birliği MK Vladikafkas'dan *"Annelerin ve çocukların lanetinin korkusuyla, bize ve size meçhul amaçlarla kalkışılan iç savaşa katılmayın"* şeklinde telgraf gönderdi. 31 Ağustosta heyet üçüncü kez alay komiteleri ile bir araya geldi. Toplantıda Petrograd Sovyeti ile üç alay, Preobrajensk, Semenovsk ve Egersk alayları temsilcileri konuşma yaptı. Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği MK, Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Petrograd Komitesi ve Petrograd Kafkasya Müslümanları Komitesi adına okunan sesleniş metninde, *"Yerli tümen alaylarının yegâne amacı vatanı dış düşmana karşı korumak ve hiç bir şekilde herhangi partinin siyasi mücadelesinin aleti olmamaktır"* denildi [4, s.194]. Sonuç itibariyle tümen durduruldu ve des-

teksiz kalan General Kornilov Don'a geri çekilmek zorunda kaldı.

Kafkasya'ya dönen Aytek Namitok derhal bölgenin siyasi yaşamına daldı. Birleşik Dağlılar Birliği MK eski liderleri tarafından Mayıs 1918'de kurulan Dağlılar Hükümeti'nin delege ettiği Kuban Parlamentosu'nda Yasama Organı Üyesi ve Adalet Bakanı oldu. Parlamento'da faaliyette bulunan diğer Çerkesler, Kaspolet Ulagay, Küçük Natirbov, Şamil Sultan-Girey, Murat Gatagogu ve Saferbey Siyuhov'du [13, s.412]. Aytek, Kafkasya Dağlıları Birliği adına Geçici Hükümetin Halk Eğitim Bakanlığına bağlı Şura üyesi, ayrıca ulusal okulların işlerinden sorumlu komisyon üyesi oldu. Bu noktada, söz konusu dönemdeki faaliyeti ile ilgili elimizde kesin verilerin bulunmadığı belirtilmelidir. Krasnodar Bölgesi Devlet Arşivi'nde 1917-1920 yıllarına ait Kuban bölge Hükümeti ve Yasama Organı Üyeleri Listesi, Gönüllü Ordu Çerkes Alayı Listesi, Adalet Bakanlığı'nın protokollerini vs kapsayan dokümanlar bulunmaktadır. Bu evraklarda Aytek'in soyadına üç kez rastlanmaktadır.

Aytek Namitok eğitime böyük önem veriyordu. Bunu dönüm noktası gibi değerlendirdiğimiz bir bulgu kanıtlamaktadır. Aytek hakkında belgeler toplarken duyduğumuz şarkıyı, Maykop'taki akrabamız mühendis Nurbey Bagov'a çocukluğunda, ninesi Aslanhan Namitokova, bir zamanlar oğlu Ayteç'in yazdığını belirterek, ninni olarak söylemişti. Şarkıda bilimin ulvi amacından, bilginin yararlarından söz edilmektedir.

Ülkedeki karmaşık siyasi durumu ve Kafkasya'da hükümetin sık değişimi, daha birçok tarihçi nesline araştırma konusu teşkil edecektir. Bununla birlikte elimizde mevcut dokümanları incelendiğinde, Aytek Namitok'un karışık Kuban hükümetinde, Rusya'nın konfederatif yapısını savunanlar arasında bulunduğu anlaşılacaktır. Ayrıca Aytek Namitok, 1918 yılında, Kuban Parlamentosu'ndan Birinci Dünya Savaşı sonrası Paris Barış Konferansı'na gidecek heyete dâhil edilmişti. Bu olay kaynaklardan birinde şöyle anlatılmaktadır:

"5 Mayıs 1919'da Versailles Sarayı'nda Devlet Başkanı (ABD - N.N) Kuban ayrılıkçıları delegeleri ile görüştü. Buraya bölge hükümeti başkanı L.L. Byç, A.N. Kulabuhov, A.A. Namitokov, General D.V. Savitsky, doktor N.S. Dolgopolov gelmişti. Onlara tercüman D.D. Krasnokutskiy refakat etmekteydi. Temmuz ayında Paris'e dostluk ve Denikin'e karşı karşılıklı yardım arayışı ile gelen Meclis "Kafkasya Dağlıları Cumhuriyeti" heyeti ile anlaşma imzaladı.

Denikin ise "Dağlılar Cumhuriyeti ile dostluk ittifakını" Birleşik Rusya arzusundan dolayı ihanet olarak değerlendirmişti"... "Anlaşma hükümsüz ilan edildi. Parlamento Byç'i söz konusu anlaşmayı imzalamaya yetkilendirmediğini beyan etti

ve elçilerini Paris'ten geri çekti. Heyet üyeleri askeri mahkemeye verildi. Kulabuhov, Kasım 1918'de istilacılar şerefine cirit atılan Krepostnoy Meydanı'nda asıldı." [7, s.118]

Bu durumu ataman Korgeneral A.P. Filimonov'un 25 Haziran 1919 tarihli raporu desteklemektedir: "*Heyet başkanı L.L. Byç'in heyet çalışmasını yönlendirmesi açıkça tarafımdan ve Hükümetin Byç'e verdiği yetkileri aşmakta ve şüphesiz Kuban bölgesi çıkarları ile ters düşmektedir, dolayısıyla L.L. Byç ve yanında kalan heyet üyesi Namitokov'un yetkileri derhal iptal edilmeli ve 3) Byç ve Namitokov'un barış konferansında Kuban Hükümeti'ni temsil etmediği derhal resmi olarak Ekaterinodar'daki İttifak Devletler temsilcilerine bildirilmelidir"*. [2, s.13].

1918'de eve dönüş yolunda Sevastopol'de karşılaştığı akrabalarından, Kulabuhov ve Savitskiy'nin asıldığını öğrenmesi Namitok'u idamdan kurtarmış; Türkiye üzerinden Paris'e geri dönmüştür. 1919 yılında artık orada olduğu tahmin edilmektedir. Muhtemelen yurda dönme umudunu kaybedince[1], Aytek yeniden eğitime el atmış; bu tercihinde hem Fransızcaya mükemmel derecede hâkim olması, hem de yurttaşlarının önündeki sorunların bilincinde olması önemli rol oynamıştır.

Aytek 1918-1921 yılları arasında Sorbonne'de öğrenim gördü; 1921-1922 yıllarında Rus aydınlarının göç merkezi olan Prag'da, 1922'den Mayıs 1924'e kadar Türkiye'de yaşadıktan sonra tekrar Paris'e döndü. 1942 yılına kadar özel avukatlık işleriyle ve Çerkesya ve Kuzey Kafkasya tarihi, etimolojisi, dil ve folklorü ile uğraştı. Düzenli olarak Paris kütüphanesinde araştırmalar yaptı ve ilgilendiği konulara ilişkin yeni yayınları takip etti.

1936 yılında "Sorbonne Dil Kurumu" üyesi oldu. Sorbonne profesörü Georges Dumezil ile birlikte 1939 yılında Fransa Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan "Fables de Tsey İbrahim" (Tsey İbrahim'in Fablleri) adlı eseri [11], ayrıca "Çerkeslerin Kökeni" kitabının birinci cildini kaleme aldı. Monografisi üzerine çalışırken Aytek Namitok birkaç kez Türkiye'yi ziyaret etti. Antik kentler ve yerleşim birimleri Alişar'ı, bir zamanlar güçlü Frigya krallığının başkenti Gordion'un kültürünü, 1920'li yıllarda Chicago Şarkiyat Enstitüsü'nden arkeologların kazı çalışmaları yaptığı Efes'i inceledi.

Fakat Türkiye'de kalması zamanla tehlike arz etmeye başladı; zira pan-Türkizm güçlenmeye başlamıştı. 1927 yılında Türk Parlamentosu ülke vatandaşlarının ka-

[1] Murat Gatagoga ve Aytek Namitok'un geri dönüşlerine izin verilmesi konusu Adige-Çerkes Özerk Bölgesi Meclisinin 2. Kongresinde (12-19 Aralık 1923) gündeme gelmiştir: ".. il yürütme kurulu Murat Gatagoga ve Aytek Namitok'un geri dönüşlerine iznin verilmesi ile ilgili Merkeze başvurmakla görevlendirilecektir" (Adige Cumhuriyeti Devlet Arşivi F.1235.L.101. D..274. s.10)

muya açık yerlerde ve basında Türkçe dışında herhangi bir dili kullanmasını yasakladı. Bu dönemde Namitok ile Ubih kökenli yazar ve gazeteci Hayriye Melek Hunç (1896-1963) yazışmaktaydı. Hayriye Melek XIX-XX. yy başında Türkiye'de oluşan Çerkes diasporasının büyük ve karmaşık dünyasının bir parçasıydı. Çerkesler, Osmanlı devlet yapısı ve etnik Çerkes kimliğinin kesiştiği İstanbul'da, entelektüel ve askeri-bürokratik üst tabakanın kayda değer bir katmanını teşkil ediyordu [10, s.196]. Hayriye'nin ailesi 1864 yılında dağlıların Kafkasya'dan sürgün edildiği dönemde Ubih topraklarını terk etmek ve Anadolu'ya yerleşmek zorunda kalmıştı. Hayriye Melek 1896 yılında Manyas ilçesinin Hacıosman (*Hundjhabl*) köyünde dünyaya geldi. Aile içinde Adige, Ubıh ve Abhaz dillerinde konuşulduğundan, kız çocuğu da bu dillere hâkimdi. Hayriye İstanbul'da "Notre Dame de Sion" Fransız lisesinden mezun olmuştu. Henüz gençken Türkiye'deki Kafkas kökenlilerin kültürel ve sosyal sorunları ile ilgilenen muhacır derneği olan ÇİTC'nin (Çerkes İttihad ve Teavün Cemiyeti) çalışmalarına katılmaya başladı. Tarihçi G.V. Çoçiev, ÇİTC'nin "öncelikle diasporaya yönelik kültürel-eğitim ve sosyal yardımlaşma faaliyetiyle" aktif olarak ve başarıyla uğraştığını belirtmekte; aynı zamanda kurulduğu günden itibaren yurtdışındaki Çerkeslerin, özgür anavatan ile yeniden birleşme sorununu "diaspora sorunu" olarak tanımlayıp çözüm perspektiflerine odaklanan bir dernek olduğunu belirtmektedir. Kurucuları arasında Osmanlı idaresinde oldukça etkili, kısmen emekli üst düzey ordu mensupları bulunmaktaydı (aralarında 5 mareşal ve 10'un üzerine general mevcuttu) demektedir [10, s.196].

Hayriye, İstanbul'da 1911-1912 yıllarında düzenli ve 1913-1914 yıllarında aralıklarla Türkçe ve kısmen Adıgece ve Arapça yayımlanan Qhuaze (*Rehber*) gazetesinin başyazarıydı. Gazete ÇİTC tarafından yayımlanmaktaydı.

Hayriye Melek ÇİTC ve daha sonra kurulan "Kuzey Kafkasya" cemiyeti ile işbirliği içerisindeydi. Melek 1918 yılında "Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti"nin kurucuları arasında yer aldı ve başkanlığını yaptı. Dernek İstanbul'da 1918-1922 yılları arasında faaliyette bulundu. Hayriye Melek, başyazarı olduğu "*Diyane*" ("Annemiz") dergisini yayımladı. Hayriye Melek Türkiye'de ilk kadın yazarlardan biri kabul edilmektedir. Daha öncesinde, 1918 yılında İstanbul'un Beşiktaş ilçesinde eşi Met İzzet Paşa'nın girişimi ile açılan ilk yatılı "Çerkes kız okulunda" erkek çocuklar kızlarla birlikte öğrenim görmüş, öğretmenler arasında ise Avrupa'da eğitim almış ünlü Çerkesler yer almıştı.

Bu dönemde Hayriye ile Aytek yazışmaktaydı. 1931 yılında Hayriye Tunus'daki ablasının yanına gitti Aytek'le de bizzat burada tanıştı. Birkaç yıl önce eşini kaybe-

den Hayriye Melek, Aytek ile Tunus sultanının eşi akrabası sayesinde Tunus'ta buluşmuş ve evliliklerini de ancak burada resmileştirebilmişlerdir.

Namitok ailesi, İkinci Dünya Savaşı'na kadar, 1920'li yıllardaki İstanbul gibi Rus muhacirlerin merkezi olan Paris'te yaşadı. Burada Kafkasya'nın birçok ünlü siyasetçi ve devlet adamı bulunmaktaydı. "1920'li yılların ortasında Paris'te Dağlılar Cumhuriyeti liderleri Gaydar Bammat, Ahmet Tsalikov, Murat Hatagogu, 1918-1919 yılları arası Kabarda hükümdarı prens F.P. Bekoviç-Çerkesskiy bulunuyordu. Fransa'nın başkentinde Dağlılar Cumhuriyeti'inn eski başbakanı Abdül-Mecit (Tapa) Çermoyev, İnguşetya'nın siyasi liderlerinden biri, İnguş Milli Meclis üyesi Magomed Cabagiyev ve (1924 yılına kadar) ağabeyi Dağlılar Cumhuriyeti Parlamentosunun birinci başkanı Vassan-Girey Cabagiyev yaşamaktaydı. Ayrıca Fransa'nın başkentine yerleşen Güney Kafkasya ve Transkafkasya'nın birçok siyasi ve mali elit temsilcileri ile karşılıklı etkileşim Kuzey Kafkasya cemiyetinin sosyal yaşamının vazgeçilmez bir parçası idi" [3].

Kafkas cemiyetleri Paris'in muhacir dernekleri arasında yerini almıştı. Çerkesler, Çeçenler, Dağıstanlılar, Osetinler gurbette yan yana olmaya çalışıyordu. Köken ortaklığı ve yurt özlemi kendi aralarında yardımlaşmanın yanı sıra 1920-1930'lı yıllarda Paris'e gelen yeni muhacirlerle ilgilenme gücü veriyordu. Tarihçi V.F. Erşov, 1920'li yılların sonu ve 1930'lı yıllarda Fransa'da "Kafkasya Araştırma Derneği", "Rus Çerkes Kızları Birliği", "Osetin Milli Birliği", "Dünya Savaşı Ermeni Subay ve Gazileri Birliği" ve diğer benzer derneklerin faaliyette bulunduğunu belirtmektedir [3].

Namitok'un özgeçmişindeki Paris yaşamının en çarpıcı sayfalarından biri Mason locasına katılması ile ilgilidir. 1920'li yılların ikinci yarısında Kafkasya kökenliler Paris'te faaliyette bulunan "Altın Post" ve "Prometeus" Mason localarına üye olmuştu. Ritüelleri, gelenekleri, iç düzenlemeleri ve geniş ilişkilerinden dolayı mason localarının siyasetteki rolü oldukça esrarengiz gösterilmektedir, fakat daha yakından incelendiğinde gizemli perdenin arkasında daha pragmatik ve rasyonel amaç ve görevler vardır. "1920-1930 yıllarında Avrupa'daki Rus muhacir sisteminde mason locaları, siyasi kulüpler ve yardımlaşma dernekleri görevini yaptı ve aynı zamanda devrim sonrası göçün sosyal adaptasyonunda önemli rol oynadı. Mason dernekleri göçmen ve Avrupa topluluğu arasında bağlayıcı halka olarak, göçmenler ile Batı arasında siyasi ve kültürel diyalogun gelişmesine katkıda bulunarak çeşitli kültürel-eğitim ve bilimsel çalışmaların yürütülmesini sağladı" [3].

Aytek Namitok, kuruluş toplantısı 12 Kasım 1924'de Paris'te Puteaux'daki Ma-

son evinde gerçekleşen "Altın Post" Mason Locası'nın kurucuları arasında yer aldı. Locaya Kuzey Kafkasya temsilcileri, ayrıca Fransa'daki Gürcü, Azeri, Ermeni ve Rus muhacirler kabul edildi. "Kurucuları arasında Phemah Adjigoyev, Murzala Kuriev, Aytek Namitok, Osman Çermoyev (Tapa Çermoyev'in yeğeni) vd bulunuyordu. 29 Nisan 1925'de Gaydar Bammat takdis edildi. "Altın post" Locası, Antik ve Kabul Edilmiş İskoç Tüzüğüne göre Fransa'nın Büyük Locası ile ittifak içinde çalışıyordu" [3].

Locada Kafkasya'nın siyasi perspektifleri hakkında tartışmalar yapılıyordu. Kısa bir süre sonra loca "Jüpiter" ve "Prometheus" olarak iki yeni locaya ayrıldı. 1928 yılında Gürcü üyelerin "Prometheus"den ayrılması ile loca ağırlıklı olarak Kuzey Kafkasyalı (ve Müslüman) kimliğine büründü. Sonuç itibariyle "Prometheus" Locası uzun ömürlü olamadı ve 1930'lı yılların başında kapandı.

Aytek Namitok Paris'te "Kafkasya Halkları Birliği" ile "Dağlı Ulusal Birliği"ne yakın oldu. Özgeçmişinin bu dönemi yeterli derecede incelenmemiştir. Bununla birlikte ilgi alanları siyasetle sınırlı kalmamış, Kafkasya halklarının folklorü, etnik özellikleri ve tarihi üzerine araştırmalar yapmıştır. 1939 yılında "Tsey İbrahim'in Fablleri"nin yayımlanmasını müteakiben "Çerkeslerin Kökeni" konulu araştırmalarını tamamlayarak, monografisini Fransız dostu ve hocası Georges Dumezil'e ithaf etti. Eserin hazırlanması ve baskısında kendisine Hayriye Melek ciddi destek sağladı. İkinci dünya savaşının başlaması ile Namitok SSCB Araştırma Enstitüsü'nde çalışmak üzere Almanya'ya gitti.

Savaş sonrası Aytek Münih'te kurulan "Müslüman Komitesine" başkanlık etti. Bu zorlu dönemde çeşitli Batı ülkelerinin büyükelçiliklerine ziyarette bulunmuş ve Avrupa'daki yurttaşlarına yardımcı olmaya çalışmıştır. Örneğin esirleri kamptan kurtarmış, dağlıların iş bulmalarına yardımcı olmuştur (onun sayesinde Ponejukaya'lı A. Şeudjen savaş esirleri kampından kurtarılmış, fakat Birliğe döndükten sonra Gulag'da (cezai çalışma kampları sistemi – tercüman) kalmıştır). Dağıstanlı Musa Ramazan Aytek'in de isminin geçtiği "Kafkasyalı Muhacirinin Anılarını" kaleme almıştır [14]. Ramazan, Aytek'in Türkiye'ye göç etmeden önce Almanya'da Schwabach yakınlarındaki Müslüman Muhacirler kampında şöyle konuştuğunu belirtmektedir: "Sevgili yurttaşlarım, kardeşlerim! Göç etmek için anketleri teslim ettik ve birkaç hafta veya ay sonra yola çıkacağımızı umuyoruz. Yola çıkmaya hazır olmalısınız! Bununla birlikte herkesi bir konuda uyarmak istiyorum, bizi kabul edecek ülke rahatlık ve bolluk yeri değildir. Çok çalışmanız gerekecek! Fakat bizi huzurlu bir geleceğin beklediğinden eminim! Çok iyi yaşam şartları yaratabile-

ceğimize yürekten inanıyorum! Birçoğunuz uzun yıllar Avrupa ülkelerinde yaşadı. Özelliklere gençlere Türkiye'deki koşulların Avrupa'daki kadar basit olmadığını hatırlatmak benim görevim. Sizler çalışkan insanlarsınız. Bu şekilde devam edin ve herşeyi başaracaksınız. Birkaç yıl içinde toplumda bu ülkenin vatandaşlarından da daha iyi konuma ulaşacağınızı umuyorum!" [14].

Namitok 1950 yılından itibaren Münih'de Sovyetler Birliği Araştırma Enstitüsü-nün ("Paris Bloğu" komitesi) asli üyesi oldu. Makaleleri adı geçen enstitü tarafından neşredilen "Kafkasya Dergisi" ve "Problemler"de yayımlandı. Ayrıca sürekli olarak İngilizce, Almanca, Fransızca ve Rusça kaleme aldığı Kafkasyalılar, Çerkes dili, edebiyatı, tarihi ile ilgili makalelerini Avrupa dergilerine gönderdi. Kurulduğu tarihten itibaren belirtilen enstitünün araştırma görevlisi oldu ve Kuzey Kafkasya bölümüne başkanlık etti. Namitok Münih'deki çalışması ile birlikte İstanbul Pedagoji Enstitüsü'nde Fransız Dili Kürsüsü Profesörü olarak İstanbul'da da çalıştı.

Hayatının sonuna kadar İstanbul'da Kuzey Kafkasya Milli Merkezi'nin başkanlığını yaptı. Tüm bilinçli yaşamı boyunca *"bilgisini anavatanındaki totaliter rejime, Kafkasya tarihini tahrif eden Sovyet sahtekârlarına karşı mücaledelede kullandı. 1958 yılında Moskova Devlet Üniversitesi'nin özel bir seminerinde kendisine Anglo-Amerikan ve Türk ajanı damgası vuruldu. Aslında asla ajan olmadı. O, Kuzey Kafkasya'nın gerçek tarihi ve özgürlüğü için mücadele etti"* diye anlatıyor biyografisini yazan H. Habahu [12].

Türk hükümeti zaman zaman Münih'e çıkışını yasaklamış, fakat enstitüdeki görevi korunmuş ve hayatının sonuna kadar boş bırakılmıştır. O, mazlum hayatı, bilim adamı, siyasetçi hayatı, şövalye-aydın hayatı yaşamıştır.

1960'lı yıllarda Namitok ailesi diğer Kafkasya kökenlilerle birlikte Türkiye'ye döndü ve ilk zamanlar Hayriye Melek'in doğduğu köyde yaşadı. Bu hususla ilgili Musa Ramazan şöyle hatırlamaktadır: "Aytek kısa bir süre sonra eşiyle birlikte İstanbul'a taşındı. Hayriye Hanımın akrabalarının yaşadığı İstanbul'un ilçelerinden birinde daire kiraladılar. Köydeki çiftliği kısmen satarak, elde edilen parayla yaşamaktaydı. Profesör çalışmak istedi. Arkadaşları ona İstanbul Erkek Lisesi'nde Fransız dili öğretmeni olarak iş buldular. Hayriye Melek Hanım hatırladığımdan çok farklı haldeydi. Oldukça zayıflamıştı ve sağlık sorunları vardı. Bir süre sonra Hayriye Melek Hanım vefat etti. İstanbul'daki cenazesi çok kalabalıktı. Karacaahmet mezarlığına defnedildi" [14]. Bir yıl geçmeden, Aytek Namitok 26 Temmuz 1963'de Haydarpaşa Hastanesinde kalp krizinden 71 yaşında hayata gözlerini yumdu. Cenazeye Fransa'dan dünyaca ünlü dilbilimci Georges Dumezil geldi.

Onun vefatı tüm Kuzey Kafkasyalıları çok üzdü. Mezar taşına şu sözler kaydedildi: *"Profesör Aytek Namitok (1892-1963) - Şimali Kafkasya'nın Mütefekkir, Milliyetçi, Mücahit, Hürriyet ve Vatanperverliğin Örneği Adiğe Evladı"*. Eşinin mezar taşında ise *"Hayriye Melek (1889-1963) - Aytek Namitok'un Refikası ve İdeal Arkadaşı"*.

Hâlihazırda A. Namitok'un özgeçmişini araştırmaya olanak sağlayacak kaynak tabanının oluşturulmasına devam edilmektedir. Profesör Aytek Namitok ve eşi Hayriye Melek'in pasaportlarını 1992 yılının yazında Sefer Berzeg Adige Cumhuriyeti Milli Müzesine hediye olarak teslim etti. Zengin kütüphanesini kısmen Türkiye'deki "Adige Hase" derneğine bıraktı, kısmen Paris'te kayboldu. "Çerkeslerin Kökeni" çalışmasının birinci cildi 1957 yılında Kabarda-Balkar Özerk Cumhuriyeti'nde R. Morskoy tarafından Rusçaya tercüme edilmiş, fakat baskısı yapılmamıştır (Krasnodar'dan Raziet D. Namitokova'nın hazırladığı tercüme versiyonu mevcuttur). "Çerkeslerin Kökeni" çalışmasının ikinci cildinin el yazmasını Georges Dumezil Aytek'in vefatından sonra isteği üzerine A. Gadagatlya vasıtasıyla ağabeyi İsmail Namitokov'a göndermiş ve 1966 yılında Adigey Bilimsel Araştırmalar Enstitüsü'ne teslim edilmiştir. Ancak 2004 yılında Adige Devlet Üniversitesi rektörü Profesör R.D. Hunagov'un desteği sayesinde el yazması Adige Devlet Üniversitesinin D.A. Aşhamafa Bilim Kütüphanesinin ender kitaplar bölümüne teslim edilmiş ve eserin Fransızcadan Rusçaya tercüme edilmesi ve neşredilmesi için komisyon kurulmuştur. Türkiye'deki Çerkes diasporasının şerefine eseri Türkçeye çevrilmiş ve 1. ve 2. ciltlerinin baskısı KAF-DAV girişimi ile sırasıyla 2003 ve 2008 yıllarında Ankara'da yapılmıştır. Daha öncesinde, 1991 yılında eserin birinci cildi Arapçaya tercüme edilmiştir.

Kafkasya tarihine, Doğudaki yurttaşlarının trajik kaderine kayıtsız olmayan herkes için Aytek Namitok ve Hayriye Melek Hunç-Namitok daima takdire şayan örnek olarak kalacak ve muhacirler kültürünün korunmasındaki rolü her geçen yıl daha fazla değer bulacaktır.

KAYNAKÇA

1. D.A. Barinov, Sankt Petersburg Üniversitesinin Etnik-Dini Ve Bölgesel Öğrenci Örgütleri (1884-1917). Yüksek Lisans Tezi, StP, 2015.

2. Krasnodar Bölgesi Devlet Arşivi, F P-14. L. 1. D.23.

3. V.F. Erşov, Türkiye, Batı Avrupa ve ABD'de Kuzey Kafkasyalı Muhacirler: Gelişimi ve Sosyo-Kültürel Özelliği, http://intercircass.org/?p=2688

4. S.M. İshakov, Menşevik A. Tsalikov Rus Mülsümanların Birinci Dünya Savaşına Bakışı Hakkında,

1917 // XX. Yüzyıl ve Rusya: Toplum, Reformlar, Devrimler, Elektronik Bülten, Baskı 2, Samara, 2014.

5. M.A. Koşev, Stavropol Lisesi ve Dağlıların Eğitimi (XIX. yüzyılın 70-90'lı yılları) // Adigelerin Kültürü ve Yaşamı, Etnografik Araştırmalar, Baskı VII, Maykop, 1989.

6. M. Krasnov. Stavropol Lisesi Hakkında Tarihi Not, Stavropol, 1877.

7. V. Mankovskiy, Z. Davydenko, R. Zakiev, Geçmişin İzinden: Belgesel Denemeler, Krasnodar, 1973.

8. N.Y. Olesiç, İmparatorluk Sankt Petersburg Üniversitesinin Bay Öğrencisi, StP., St. P. Üniversitesi yayınevi, 1999.

9. Rusya'nın Siyaset Adamları, 1917, Biyografik Sözlük, M., 1993.

10. G.V. Çoçiev, Osmanlı İmparatorluğunda Çerkes İttihad ve Teavün Cemiyetinin Faaliyeti 1908-1914 Yılları, Tarih, felsefe, siyaset ve hukuk bilimleri, kültür ve sanat bilimi, Teori ve Uygulama soruları, Tambov, 2015 . №9 (59). B.1. s.196. Erişim kodu: http://www.gramota.net/editions/3.html.

11. Dumezil J, Namitok A., Fables Tsey İbrahim, Paris,1939.

12. Habahy H.H., Kafkasya Kültürel Dergi Müdürlüğüne, Kafkasya, 1964. №2

13. Natho Kadir, Circassian History, 2009.

14. Ramazan Musa, Bir Kafkas Göçmeninin Anıları, İstanbul, 1997.

Печать
Республики Союза
Горцев Кавказа.

